

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**KIRGIZİSTAN’DA DİN – DEVLET İLİŞKİLERİ:
HUKUKİ ÇERÇEVE
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Dinara APPASOVA**

**Danışman
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ**

**Haziran 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Dinara APPASOVA





T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Tez Başlığı: Kırgızistan’da Din – Devlet İlişkileri: Hukuki Çerçeve

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 143 sayfalık kısmına ilişkin, 21/05/2019 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 15 dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../.....

Adı Soyadı	:Dinara APPASOVA
Öğrenci No	:4033131613
Anabilim Dalı	:Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bilim Dalı	:Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Program Adı	:Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza

Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

Öğrenci Adı/İmza

Dinara APPASOVA

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Kırgızistan’da Din – Devlet İlişkileri: Hukuki Çerçeve” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

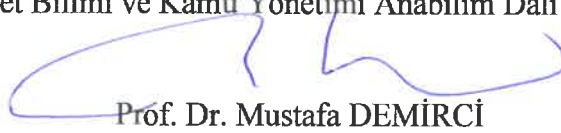
Danışman

Dinara Appasova

Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ



Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Başkanı



Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ danışmanlığında Dinara APPASOVA tarafından hazırlanan “**Kırgızistan’da Din – Devlet İlişkileri: Hukuki Çerçeve**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

19 /06 /2019

JÜRİ:

Danışman :Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

Üye :Dr. Öğr. Üyesi İnanç ÖZEKMEKÇİ

Üye :Doç. Dr. Fatih ERTUGAY



ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16. /07./2019 tarih ve 29.... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

16. /07./2019

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü



ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR

Din ve devlet arasındaki ilişkiler, toplumların hayatında her zaman önemli bir yer tutmuştur. Bunun temel nedeni, şüphesiz ikisinin de toplumsal bir olgu olmasıdır. Toplumsal bir işleve sahip din ve devletin ilişkisinin olmaması mümkün değildir. Bu nedenle bu çalışmada, ikisi arasındaki ilişkinin varlığı değil, ulusal mevzuatta nasıl düzenlendiği ve nasıl gerçekleştiği ele alınmıştır. Arştırmamızın amacı: Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerinin hukuki çerçevede nasıl bir gelişme sürecinin izlenmesidir. Bu bağlamda tarihi arka plan olarak SSCB’de dini durum, bağımsızlık sonrası dini eğitim, dini kurumlar, siyasi partiler ve din, devlet organları ve dini kurumların ilişkileri gibi konular, SSCB Dönemi Din – Devlet İlişkileri, Bağımsız Kırgızistan’da Din – Devlet İlişkileri: Hukuki Çerçeve, Kırgız Cumhuriyeti’ndeki Dini Kurumlar – Dini Teşkilatlanma ve Kırgızistan’da Din ve Siyaset şeklinde dört bölümde ele alınmıştır.

Din – devlet ilişkileri günümüzde toplumun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu tüm ülkelerde olduğu gibi Kırgızistan’da da güncel konudur. Araştırma söz konusu ilişkileri hukuki açıdan inceleyen çalışmalardan biridir. Gelecekte bu konunun daha da derinden incelenmesinde katkıda bulunacaktır.

Tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına gelene kadar bana yol gösteren, yoğun iş temposu arasında, çok değerli vakitlerini ayırarak bana destek ve yardımlarını esirgemeyen, Tez Danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş’a teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemedi, seçimlerime saygı ile yaklaşp akademik kariyerime devam etmem için yurt dışında eğitim almamı sağlayan babam Appas Sultanov, annem Aygöl Madalbekova’ya teşekkür ederim.

Tezimin başından sonuna kadar desteklerini esirgemeyen, tez yazma aşamasında gereken şartları sağlayan, özellikle de veri toplama, bilgi ve bilişim teknolojileri alanında elinden geldiğince yardımcı olan, benim için değerli insan Şahin Aliyev’e, teşekkür ederim.

KIRGIZISTAN’DA DİN – DEVLET İLİŞKİLERİ: HUKUKİ ÇERÇEVE

Dinara APPASOVA

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2019

Danışman: Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ

KISA ÖZET

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerinin hukuki çerçevede nasıl bir gelişme süreci izlediği, din-devlet ilişkilerinin yasal düzenlemelerde nasıl düzenlendiği ve pratikte (devletin din politikaları ve dini kurumsallaşma) nasıl bir uygulama alanı bulduğu sorularını cevaplandırmayı amaçlayan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Günümüzdeki din – devlet ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için bu çalışmanın birinci bölümünde tarihi arka plan olarak SSCB döneminde Orta Asya Üldin – devlet ilişkisi ele alınmıştır. Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra kendisini din özgürlüklerini tanıyan demokratik, laik bir ülke olarak tanımlamıştır. Çalışmanın sonraki bölümü bu bağlamda devam edecektir. Araştırmanın ikinci bölümünde ise, bağımsız Kırgızistan’da din – devlet ilişkilerinin hukuki boyutu ve yasal çerçevesi incelenmiştir. Üçüncü bölümde, yukarıda belirtilen hukuki çerçeveye uygun olarak oluşturulan resmi dini kurumlar ve dini teşkilatlanma ele alınmıştır. Böylece dini hayatın kurumsal yapısı orataya konulmuştur. Bu bölümde ortaya konan bilgiler ışığında, bir sonraki bölümde yasal çerçeveye göre oluşturulmuş resmi dini kurumların çalışmalarının sonucunda ülkedeki din özgürlüğü durumu incelenmiştir. Bu bağlamda siyasi partiler ve din, devlet organları ve din ilişkileri dini özgürlüğün gelişimi açısından ele alınmıştır.

Araştırma temelde yasal çerçevenin ele alınması; bu bağlamda belge ve doküman incelemesi ile bunlardan hareketle yapılan dönemsel inceleme ve kuramsal değerlendirmelere dayanmaktadır. Kırgızistan’da din-devlet ilişkilerinin hukuki çerçevede düzenlenmesi ile ilgili mevcut durumu belirleyen kaynak ve süreçler ilgili veriler incelenmiştir. Yapılan incelemelerin sonucunda, din özgürlüğü alanını düzenleyen yasal düzenlemelerde bir dizi aksaklıkların, çelişkilerin ve yasal boşlukların olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra ulusal mevzuatta var olan çelişkiler, din özgürlüğünün sağlanması ve saygı duyulması üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Resmi dini kurumların hukuki statüsü net bir şekilde belirlenmemiştir. Bunun yanı sıra ülkede eğitimli din görevlilerinin eksikliği, dini kurumların çalışanlarının çalışma statüsünü belirleyen yasal düzenlemelerin yokluğu; devletin dini kurumları oluşturarak demokratik çerçevede halka hizmet sunma bağlamında, yanlış laiklik anlayışı dolayısıyla yetersiz kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte devlet daha çok gözlemleyici görev üstlenerek koordinasyon merkezi olması ile kendini sınırlı tuttuğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, Kırgızistan’da din – devlet ilişkilerini hukuki açıdan inceleyen ilk çalışmalardan biri olacaktır. İlerleyen zamanlarda, bu konuda çalışma yapan araştırmacıların araştırmalarına katkıda bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Cumhuriyeti, Din – Devlet İlişkileri, Hukuki Çerçeve, Dini Özgürlük, Demokrasi, Laiklik

STATE AND RELIGION RELATIONS IN KYRGYZSTAN**Dinara APPASOVA****Erciyes University, Institute of Social Sciences, Master thesis, May 2019****Supervisor: Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ****ABSTRACT**

This study that aims finding an answer to the questions of how state-religion relations follow a development process in a constitutional and legal framework, how state-religion relations organized in theory (legal regulations) and how state-religion relations find an application area during the post-independence circle in Kyrgyzstan.

In the first session of this study, in order to evaluate today's state-religion relations, state-religion relations of Kyrghyz Social Soviet Republic is taken into consideration in the period of Union of Soviet Socialist Republics (USSR) as the historical background. After Kyrgyzstan received its independence, it is self-defined as a democratic and secular state which is identified with the freedom of religion.

In the second session, the legal and regulatory framework of state-religion relations in independent Kyrgyzstan is analyzed.

In the third session, in accordance with the legal framework which is mentioned above, official religious institutions and religious organization are examined. In this way, institutional structure of religious life is revealed. As a result of the works of official religious institutions which are discussed in this section, freedom of religion in the country is examined. In the fourth session. In this context, political parties and religion, state organs and religion are discussed in detail in terms of development of religious freedom.

In the research, qualitative method is used. After the evaluation of sources and process of current state of legal and regulatory framework of the state-religion relations in Kyrgyzstan, a series of failures in the legal regulations which arranges the religious freedom, contradictions and legal clearance have been identified. Moreover, contradictions in national legislation has a negative effect on the provision and respect of the freedom of religion. Unclear definition of the legal status of official religious institutions, lack of trained religious officials in the country, lack of legal regulations that

arrange the working status of religious institutions' officials are also observed with this study. Incapability in the democratic framework of the state in the context of public offering by creating religious institutions, because of the false sense of secularism, and assuming the task of observer rather than playing an active role caused state to be self-limited.

This study would be one of the researches that evaluating the state-religion relations in Kyrgyzstan.

Key words: Republic of Kyrgyzstan, State-Religion Relations, Constitution and Legal Framework, Freedom of Religion, Democracy, Secularism



İÇİNDEKİLER

KIRGIZİSTAN’DA DİN – DEVLET İLİŞKİLERİ: HUKUKİ ÇERÇEVE

	Sayfa
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR	v
KISA ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR.....	xiv
TABLolar LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SSCB DÖNEMİ DİN – DEVLET İLİŞKİLERİ

1.1 Devletin Din Üzerindeki Denetimi ve Din Özgürlüğü	9
1.2 Devlet Dışı Din Eğitimi ve Gelişimi	16

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ KIRGIZİSAN'DA DİN – DEVLET İLİŞKİLERİ: HUKUKİ ÇERÇEVE

2.1. Anayasa’da Din – Devlet İlişkileri.....	22
2.2 2008 Din Kanunu	25
2.3 2014 – 2020 Kırgız Cumhuriyeti’nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı	35
2.3.1 Devlet Kurumlarının Dini Örgütlerle Etkileşimi ile İlgili Devlet Politikası..	38
2.3.1.1 Ulusal düzeyde etkileşimi geliştirmek	39
2.3.1.2 Yerel Düzeyde Etkileşimi Geliştirmek	40
2.3.1.3 Bilgi Politikası.....	41
2.3.2 Din ve Din Bilimleri Alanında Devlet Düzenlemesi	42
2.3.2.1 Laik - Dini Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi	43
2.3.2.2 Din eğitimi kalitesinin yükseltilmesi	43
2.3.3 Dini Radikalizm ve Aşırılıkçılığın Önlenmesi İçin Alınan Tedbirler.....	45
2.3.4 Eylem Planı’nın Gerçekleştirilmesi	46
2.3.4.1 Eylem Planı’nı Uygulama Mekanizmaları.....	46
2.3.5 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti’nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı’nın Uygulanmasındaki Sorunlar ve Başarılar	47
2.3.5.1 Dini Örgütlerin Faaliyetlerinin Devlet Tarafından Düzenlemesi.....	47
2.3.5.2 Dini Eğitim ve Din Bilimleri Eğitimi: Fark Nedir?	49
2.3.5.3 Radikalleşmeye Karşı Mücadele ve Aşırılıkçılığın Önlenmesi	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDEKİ DİNİ KURUMLAR VE DİNİ TEŞKİLATLANMA

3.1 Din İşleri Devlet Komisyonu	57
3.1.1 Devlet Komisyonunun Temel Görevleri	60
3.1.2 Din İşleri Devlet Komisyonu Başkanlığı	64
3.2 Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi	65
3.2.1 Kuruluşu ve Gelişimi	66
3.2.2 Organizasyon Yapısı ve Çalışma Biçimi	68
3.2.3 KMDİ'nin İdari Organlar	69
3.2.3.1 Müftülük	71
3.2.3.2 Kadılık	72
3.2.3.3 İmam Hatip	73
3.2.3.4 Cami ve Din Görevlileri	73
3.2.3.5 Merkezi Denetleme Komisyonu	76
3.2.4 Ekonomik Kaynakları	76
3.3 Dini Eğitim Kurumları: Kırgızistan'da Dini Eğitim	77
3.3.1 Kırgızistan'daki Dini Eğitim Kurumları ve Eğitim Koşulları	80
3.3.2 Dini Eğitimde Yurt Dışı İmkânı	84
3.3.3 Dini Eğitim Alanında Mevcut Hükümet Politikası ve Mevzuatı	85
3.4 Dini Neşriyat	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN’DA DİN VE SİYASET

4.1 Devlet Organları ve Din	97
4.2 Siyasi Partiler ve Din	99
4.2.1 Siyasi Partiler ve Kimlikleri.....	105
4.2.2 Siyasi Partiler, Ülke Sorunları ve Kamuoyu	107
4.3 Kırgızistan’da Demokrasi ve Din Özgürlüğü	110
4.3.1 Eğitim Alanında Başörtü Sorunu	112
4.4 Dini Sorunların Kalkınma Projeleri ve İş Alanlarına Yansıması.....	115
SONUÇ.....	119
KAYNAKLAR	123
ÖZGEÇMİŞ.....	131

KISALTMALAR

A.Ş.	:Anonim Şirketleri
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASMDD	:Avrupa Kısmı ve Sibiry Müslümanlarının Dini Dairesi Kongresi
BMT	:Birleşmiş Milletler Teşkilatı
DAEŞ	:Dawlah al- İslamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham
DİDK	:Din İşleri Devlet Komisyonu
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
İŞİD	:Irak Şam İslam Devleti
KC	:Kırgız Cumhuriyeti
KCİİB	:Kırgız Cumhuriyeti'nin İç İşler Bakanlığı
KİHB	:Kadınların İlerici Halk Birliği
KMDİ	:Kırgızistan Müslümanları Din İdaresi
KSDP	:Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi
M.Ö.	:Milattan Önce
MDK	:Merkezi Denetleme Komisyonu
OAMDD	:Orta Asya Müslümanları Dini Dairesi
OAMDİ	:Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi
s.	:Sayfa
SBKP	:Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SKP (b)	:Sovyet Komünist Partisi (Bolşevik)
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TV	:Televizyon

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1 Son Yıllarda Yurt Dışında Din Eğitimi Alan Kırgız Vatandaşlarının Sayısı (Resmi Veriler)	87
Tablo 4.1 Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi'nin V Dönem (2010 – 2015) Partileri	103
Tablo 4.2 Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi'nin VI Dönem (2015 – 2020) Partileri	103
Tablo 4.3 Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları (2011 – 2017)	104
Tablo 4.4 Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları (2017 – 2023)	104



GİRİŞ

Dinin bir ülke siyasetinde olduğu gibi küresel politikalarda etkisi ve ağırlığı, Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek artmıştır. Bu yeni eğilim, din ve siyaset, din ve devlet ilişkileri konusunda incelemeleri daha önceden hukukçulara, felsefecilere ve tarihçilere bırakmış olan siyaset bilimcilerinin bu alana yeniden ciddiyetle yönelmelerini sağlamıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Kırgızistan’da da siyaset bilimcilerin din – devlet ilişkileri konusuna ilgileri giderek artmaktadır.

Din – devlet ilişkilerini ele alan çağdaş siyasi edebiyatın en çok atıfta bulunduğu kavram ise, laiklik kavramıdır. Kırgızistan’daki din – devlet ilişkilerinden bahsetmeden önce din – devlet ilişkilerinde büyük önem taşıyan laiklik kavramı hakkında genel bilgi verilecektir.

Laiklik kelimesinin etimolojik olarak geçmişi irdelendiğinde ortaya çıkan ortak görüşe göre bu kavram Fransızca laïc kelimesinden türetilerek Türkçeye girmiştir.¹ Fransızcadan Türkçeye giren laiklik kelimesinin Fransızcaya ise Latince’den girdiği kabul edilmektedir.² Laiklik kelimesi eski Yunanca’da “laikhos” biçiminde geçmekte olup; toplum, topluluk, halk ile ilgili olan gibi anlamları içermektedir. Latince karşılığı “laicus” olup anlamı yine değişmemiştir. Sözcüğün yalın biçimi ise yine Yunanca “laos”tur, o da toplum, topluluk, özellikle halk karşılığı anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeninde, anlam ağırlığı “halk” denen, büyük çoğunlukla ilgili bir içerik vardır, böylece “laikhos\laixos” halkla, toplumla ilgili işler, onlarla bağlantılı olan anlamlarına gelmektedir.³ Laiklik kavramının karşılığı olarak Ziya Gökalp din dışı anlamına gelen “la dini”, Ahmet İzzet Paşa ise ruhbanla ilgili olmayan anlamında “laruhbani” terimini kullanmıştır.⁴ Laikliğin tarihi arka planına bakılacak olursa, laiklik Batı düşüncesinin ve

¹ Ethem Ruhi **Fırlı**, “İslam Laiklik ve Türk Laikliğindeki Uygulamalar”, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 8

² **Aydın H.**, “Aydınlanma’nın Ana Kucağında Laiklik ve Atatürkçülük”, Emin Yayınları, Bursa 2010 s. 251

³ **Eyuboğlu İ.Z.**, “Atatürk Devrimleri Işığında LAİKLİK”, Say Yayınları, İstanbul 1994, s.23

⁴ **Özer Ozankaya**, “Türkiye’de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli”, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s.80

uygarlığının ürünüdür. Ortaçağda kilise ile devlet sık sık aynı alanlar üzerinde yetki iddiasında bulunmuşlardır. Kilise geliştikçe devlete rakip haline gelmiştir. Avrupa tarihinin belirli dönemlerinde fiilen, Kilisenin devleti ve dünyevi idari alanın devleti şeklinde, iki devlet var olmuştur⁵.

Hristiyanlık evrensel bir din olduğu için, Roma İmparatorluğunun sınırlarının ötesine yayılma eğilimindeydi. Bu ise Hristiyanlığın devlet karşısında tam bir bağımsızlık isteğine neden olmuştur. Özellikle Batı imparatorluğunda devlet gün geçtikçe zayıflamakta olduğundan, Kilise hızla bağımsızlaşmayı amaçlamıştır. M.S. V. yüzyılın sonunda Papa 1. Gelasius, dünyevi iktidara arayış izleyerek iki iktidarın aynı anda ayrı ayrı var olmalarına ilişkin teorisini geliştirmiştir. Ancak VIII. yüzyılın ortalarından itibaren Kilisenin üstünlüğü doktrini gelişmeye ve güçlenmeye başlamıştır.

Kilise X. ve XI yüzyıllarda birlik ve bağımsızlığını pekiştirdikten sonra, bu sefer İmparatorlardan yana yorumlar ağırlık kazanmaya başlamıştır. XIII. yüzyılda Aquino’lu Thomas, ruhları yöneten kilise ile bedenleri yöneten devlet arasında bir tür işlev ayrılığını vurgulamakla beraber, hükümetin varlığının Tanrı’nın isteği olduğunu ama bunun biçiminin nasıl olacağını insanların kararına bıraktığını söyleyerek, dini formülasyonla laik formülasyonu uzlaştırmaya çalışmıştır.⁶ XIV. yüzyıl başlarında Dante evrensel barış gerekçesi ile açıkça İmparatorlardan yana tavır almıştır. Ancak o da imparatorun varlığını Tanrı’nın isteği olarak ortaya koymuştur. Daha sonra gelen Ocham’lı Wiliam ile Padova’lı Marsile de, Kilisenin bağımsızlığını reddetmekle beraber, esas olarak dünyevi iktidarın varlık ve bağımsızlığını meşrulaştıran öğretiler geliştirmiştir. Rönesans ile birlikte, XVI. yüzyılda papalar bütün Hristiyan devletler üzerinde en yüksek otorite olmak iddiasından fiilen vazgeçerek, doğrudan kendi otoriteleri altında cismani bir mülk kurma yolunda çaba göstermişlerdir⁷.

Böylece, siyasi iktidar konusunda Papa ve İmparator arasında bir çatışmanın var olduğu Orta Çağda egemen olan iktidarın yalnızca Tanrı’dan geldiği, iktidardakilerin Tanrı tarafından atandıkları ve siyasi iktidarı kullananların Tanrı’nın temsilcisi oldukları

⁵ **Robertson** Roland, “*Serkovno – Gosudarstvennie Otnoşeniya v Sravnitelnoy Perspektive*” (Çev. N. Golubin), Nauka Yayınevi, Moskova 1990, s. 153

⁶ **Mosca** Gaetano, “*Siyasal Doktrinler Tarihi*” (Çev. S. Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul 1968, s.74

⁷ **Mosca** Gaetano, s.78

görüşünün zayıflamasıyla Batı’da laik modern devlet XVI. – XVII. yüzyıllarda doğmuştur.⁸

Göründüğü gibi, Batı’da laiklik, Kilise ile dünyevi – siyasi otoriteler arasındaki mücadelenin ikinciler lehine sonuçlanmasının eseridir. Laiklik çağdaş siyasi edebiyatın en çok atıfta bulunulan kavramlarından biri olmasına rağmen, laikliğin anlamı üstüne tek bir tanım bulunmamaktadır. Laiklik ele alındığı alana göre farklı anlam taşımaktadır.

Felsefî bakımdan laiklik, bilginin referansının Tanrısal olmaktan çıkarılıp, tamamen beşeri – rasyonel bir temele oturtulmasıyla ilgilidir. Bu anlayış, tabiatüstü güç tasarımlarına dayandırılan metafizik ve teolojik inanış ve varsayımları, özerk insanın ürettiği rasyonel bilgiden ayırır; insan gerçeğini anlamak ve beşeri sorunları çözmekte ikincisini ütün tutar. Avrupa’da Ortaçağın sonlarından itibaren başlayıp Descartes, Hobbes, Spinoza, Leibnitz gibi filozofların katkılarıyla güçlü bir gelenek haline gelen laik – rasyonel düşünce, eski Tanrısal evren anlayışı yerine rasyonel bir evren tasarımı geliştirmiştir.⁹

Laikliğin sosyolojik anlamda ise dinin toplumsal hayattaki etkisinin en aza indirilmesini, toplumun büyük ölçüde “sekülerize” olmasını ifade eder. Bu ise, toplumsal kurum, yapı ve ilişkilerde mistik, irrasyonel bilgi otoritelerine başvurma yerini insan aklının ve yaşama pratiğinin almasını; kamusal alanda “dünyaya dönük” ilgi ve duyarlılıkların ön plana çıkmasını gerektirir. Bu şöyle de ifade edilebilir: Laik toplumlarda bireyler toplumsal alandaki eylemlerini dini veya mistik inançları öyle emrettiği için değil, somut pratiğin rasyonel olarak değerlendirilmesi öyle gerektirdiği için yaparlar. Burada önemli nokta; bireyin, kendi iç dünyası ve özel alanıyla, toplumsal ilişkilerini ayırt edebilmesi; iç ve özel dünyasında “irrasyonel” davranırsa bile, topluma rasyonel olarak yaklaşabilmesidir.¹⁰

Siyasi bakımdan laiklik, devlet otoritesinin veya siyasal iktidarın meşruluğunun Tanrısal değil, fakat dünyevi bir kaynağa, daha somut belirtilecek olursa, halka dayanmasıdır. Siyasi anlamda laiklik ancak, devletin, doğrudan doğruya siyasal toplum pratiğinin gereklerinin akılcı bir analizinin sonucu olan kurallara göre yönetilmesiyle

⁸ Cemal Bali **Akal**, “*Sivil Toplumun Tanrısı*”, Afa Yayınevi, İstanbul 1990, s. 70

⁹ B. **Groethuysen**, “*Sekülerizm*” (Çev. A. Nikolaev), *Ensiklopediya Sosialnih Nauk Dergisi*, 1999, Sayı 13, s. 631

¹⁰ Mustafa **Erdoğan**, “*Demokrati, Laiklik, Resmi İdeoloji*”, Siyasal Kitapevi tarafından yayınlanmıştır, Ankara 1995, s. 147

bağdaşabilir. Siyasal iktidarın meşruluk temeli doğal hukuk gibi herhangi bir akılcı doktrin olabilir. Hukuki laiklik ise, devletin pozitif hukukunun dini kurallar yerine akli esaslara dayanması anlamına gelir. Laikliğin en çok vurgulanan yönü olan “devlet ve dinin birbirinden ayrılması”, buna en iyi örnek olabilir. Gerçekten de laiklik, hem devletin dinden, hem de dinin bağımsızlaşmasını gerektirir.¹¹

Laikliğin anlamı özetlenecek olursa, laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin dini temellere dayanmaması, aynı şekilde dinin de devletin işlerine karışmaması anlamına gelir. Laiklik, kimi çevrelerin iddia ettiği gibi devletin dine karşı gelmesi, din düşmanlığı yapması ya da dini alan üzerinde egemenlik kurmasını değil, devletin yönetimde dini kuralları referans almaması ve meşruiyetini de dinsel değerlerden almamasını ifade eder. Devletin resmi bir dini olmaması, dinsel inançlar karşısında tarafsız ve hoşgörülü olması, kamusal hizmetlerde herkese eşit davranması, vatandaşları karşısında sadece hukuk kurallarına göre muamele etmesi, din ve vicdan özgürlüğünü sağlaması demokratik devlet anlayışının da bir gereğidir.

Laik devlet sisteminde bireyler kendi dinlerini yaşamak, yaşatmak ve dinsel inançlarına uygun biçimde hareket etmek hakkına sahiptirler ve bu hakkın kullanılması en başta devletin asli görevleri arasında gelmektedir. Laik bir düzende devlet, din karşısında nötr bir konumda bulunmak, farklı dinlere karşı eşit mesafede durmak, rejimi dinsel normlara dayandırmamak ve aynı zamanda vatandaşlarının dini tercihlerine/taleplerinde de saygı duymak zorundadır.

Ancak çağdaş siyaset literatüründe laiklik kavramı her ne kadar bu içeriklerle tanımlansa da laikliğin uygulanması konusu ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Bu bağlamda laikliğin dışlayıcı (Kıta Avrupası modeli) ve pasif (Anglosakson modeli) laiklik şeklinde iki modeli ortaya çıkmıştır.

Dışlayıcı laiklik, dini, kamusal alandan bütünüyle çıkarmak ve onu salt özel alanla sınırlamak için, devletin dışlayıcı bir tavır takınması gerektiğini savunan laiklik modelidir.¹² Dışlayıcı laiklik modelinin tipik örneğini 1875-1905 dönemindeki Fransa teşkil etmektedir.¹³ Bunlara göre laiklik, sadece modern devletin egemenliğini halktan almasına değil, o güne kadar gelişme ve ilerleme önünde duran gerici güçlerin yenilmesi

¹¹ Mustafa **Erdoğan**, s. 148

¹² Ahmet **Kuru**, “*Pasif ve Dışlayıcı Laiklik*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 14

¹³ Ahmet **Kuru**, s. 145

ve siyaset sahnesinden çekilmesi demektir. Dine karşı kökten bir düşmanlık ve amansız bir meydan okuma girişimi, dışlayıcı laikliğin kendine has bir özelliğidir. Ancak, bu özellik yanında dini eğitim konusunda daha demokratik bir anlayış da sergileyen Kıta Avrupası modelini uygulayan ülkeler, bir yanda bilim ve teknolojiye teolojik formasyonu ve bazı devlet okullarında dini simge ve kıyafetleri yasaklamaya, diğer yandan dini eğitim veren Kiliselere de daha mesafeli durmaya ve bazen de onlara karışmamaya çalışmıştır.¹⁴

Pasif laiklik dışlayıcı laiklikten farklı olarak dine karşı daha hoşgörülü olmaya, dinsel kurumlara karışmamaya ve bunlar üzerinde tahakküm kurmamaya, hatta Kilisenin hiçbir işine karışmamaya özen göstermişlerdir. Birçok Avrupa toplumunda uygulanan bu model, dinin kendiliğinden dünyevileşeceği ve belli bir süre sonra sosyolojik bir olgu olmaktan çıkarak yok olacağı düşüncesine dayanmıştır. Bu toplumlarda dine karşı fazla bir reaksiyon gösterilmemesi, dinsel kurumlara kolektif bir saldırı yapılmamış olması ve dini marjinalleştirme girişiminde bulunulmamış olmasının nedeni de budur. Bu durum doğal olarak laikliğin, hem daha dünyevi bir ideoloji olarak algılanmasına, bireysel bir inanç konusu olmaktan öteye geçmeyerek din ile vicdan özgürlüğünü sağlamasına katkı yapmış hem de toplumsal alanda din ve devlet çatışmasını en aza indirmiştir.¹⁵

Bu çalışmada ise laikliğin Kıta Avrupası modelinin uygulandığı Sovyet sisteminden çıkan bağımsız Kırgızistan’da din – devlet ilişkilerinin temel aldığı laikliğin hangi modelinin uygulandığı ve ülkedeki laiklik anlayışı hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti, 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını kazanarak bu günü Kırgız Devleti’nin kuruluşu olarak kabul etmektedirler. Kırgız Cumhuriyeti’nin bağımsız bir devlet olarak 28 yıllık tarihi olduğu genel bir görüştür ve gerçekte de böyledir. Fakat bu devletin yeni bir devlet olarak meydana gelmediği de tarihî bir gerçektir. Tarih kaynakları ve tarihi süreç de bunu doğrulamaktadır. Kırgızistan’ın devlet yapısı ve toplumsal siyasetinde dinin yerini anlamak için bu devletin tarihine ilk önce kısaca göz atmamız gerekir. Kırgız Devleti’nin 2200. yıl dönümü 2001 senesinde kutlanmıştır. Kırgız Devleti’nin 2200 yıllık tarihi Çin kaynaklarındaki M.Ö. 201 yılında “Şı Zhsi” tarihi yazılında Kırgızlar hakkında bahsedilmesi ile ilişkilendirilmektedir.

¹⁴ Erdal **Giriş**, “*Laiklik Kavramının Kronolojik Evrimi*”, The Journal of Europe – Middle East Social Science Studies, 2015, Sayı 49, s. 6

¹⁵ Ahmet **Kuru**, s. 27

Bağımsızlık sonrası siyasi yapılanmada toplumun din anlayışı dolaylı veya doğrudan kendi varlığını hissettirmiş ve ülke yöneticileri bunu göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır. Din-siyaset ilişkisini sadece siyasal iktidarın meşruluğu sorunuyla sınırlamak da doğru değildir. Dinle bir “ılımlı ideoloji” ya da bir dünya görüşü olarak ele alındığında onların, mensuplarından yerine getirmelerini istedikleri ibadetlerin yanı sıra insanlara kimlik verdiklerini, davranış kural ve normları oluşturarak ne zaman ve nasıl hareket edileceğini ya da edilmesi gerektiğini düzenledikleri görülmektedir. Dolayısıyla eğer din, bir toplum içinde yaşayan insanın eylem ve davranışları için bir etki oluşturuyorsa siyasetin bunun dışında kalması mümkün değildir. Politik olarak laiklik taraftarı olan Mahatma Gandhi’nin “dinin siyasetle ilgisi bulunmadığını söyleyenler dinin ne demek olduğunu bilmeyenlerdir¹⁶” ifadesi de bunu göstermektedir.

Kırgızlar bağımsızlığını elde ettikten sonra demokratik yapılanma sürecinde din çok önemli bir rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle, demokratik yapılanma anlayışında din anlayışı mutlaka etkili olmuştur veya dini gelenek olarak sayılan anlayışlar herhangi bir karar alırken açıkça ifade edilmese de mutlaka göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü insanlar dini bir kenara atamamışlardır. Bunun sebebi, halkın dini, atalarından gelen bir miras veya değer olarak görmeleridir. Din, insanların kimliklerinin oluşturulmasında bir unsur ve kimliklerinin bir parçasıdır. Günümüzde Kırgızistan din politikasını uygulamada, tecrübe ve öğrenme sürecini geçirmektedir.

Araştırmanın Konusu: Din ve devlet arasındaki ilişkiler, toplumların hayatında her zaman önemli bir yer tutmuştur. Bunun temel nedeni, şüphesiz ikisinin de toplumsal bir olgu olmasıdır. Din ve devlet arasındaki ilişki, genel olarak siyaset ile din ve özel olarak da siyasi bir kurum olarak devletle din arasındaki ilişki şeklinde düşünülebilir. Söz konusu ilişkiler ağı ise, Siyaset Biliminin önemli ilgi alanlarından birini oluşturmuştur.

Sovyet yönetimi, din ve devlet arasındaki ilişkiyi, hukuki açıdan din ile devletin katı bir biçimde ayrılığını öngörmüş ve din politikasının temeline ateizmi yerleştirmiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından Kırgızistan'da devlet, yeni bir din-devlet ilişkisi biçimini benimsemiş; -her ne kadar bu konu ne entelektüel ne de siyasi açıdan tartışılmamış olsa da- kendisini laik bir devlet olarak tanımlamış, dindarlar ve dini kurumlara geniş özgürlük alanları tanımıştır.

¹⁶ Mahatma **Gandi**, “*Benim inancım*”, Yoga Eks- Press Dergisi, 2009, Sayı 15, s.7

Günümüzdeki din – devlet ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için bu çalışmanın birinci bölümünde tarihi arka plan olarak SSCB döneminde Kırgız Sosyal Sovet Cumhuriyeti’ndeki din – devlet ilişkisi ele alınacaktır. Kırgızistan bağımsızlığını aldıktan sonra kendini din özgürlüğü tanıyan demokratik, laik bir ülke olarak tanımlamıştır. İkinci bölümde ise, bağımsız Kırgızistan’da din – devlet ilişkilerinin hukuki ve mevzuat itibarı ile genel çerçevesi incelenecektir. Üçüncü bölümde, yukarıda belirtilen hukuki çerçeveye uygun olarak oluşturulan resmi dini kurumlar ve dini teşkilatlanma aydınlatılacaktır. Böylece dini hayatın kurumsal yapısı orataya konulacaktır. Bu bölümde ele alınan resmi dini kurumların çalışmalarının sonucunda ülkedeki din özgürlüğü durumu dördüncü bölümde incelenecektir. Bu bağlamda siyasi partiler ve din, devlet organları ve din ilişkileri dini özgürlüğün gelişimi açısından ele alınacaktır.

Tezin Amacı: Toplumsal bir işleve sahip din ve devletin ilişkisinin olmaması mümkün değildir. Bu nedenle araştırılacak olan, ikisi arasındaki ilişkinin varlığı değil, ulusal mevzuatta nasıl düzenlendiği ve nasıl gerçekleştiğidir. Günümüzde, mutlak anlamda dine hakim olan devlet modeli bulunmadığı gibi, tamamıyla devleti kontrol altına almış bir teokrasiden söz etmek de zordur. Bu nedenle araştırmamızın amacı: a. Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerinin hukuki çerçevede nasıl bir gelişme süreci izlediği, b. Din-devlet ilişkilerinin yasal düzenlemede nasıl düzenlendiği ve pratikte (devletin din politikaları ve dini kurumsallaşma) nasıl bir uygulama alanı bulduğu sorularının cevaplandırılmasıdır. Böylece, Kırgızistan’da dini özgürlüğün ulaştığı nokta ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tezin önemi: Siyaset gibi din de toplumsal ilişkileri düzenleyen bir unsurdur. Kuşatıcı bir etkiye sahip değerler sistemi olan dinin siyasi bir kurum olan devletle hukuki çerçevede düzenlenmiş ilişkisinin -Kırgız toplumu açısından- ele alacak bu çalışma, genelde din-devlet ilişkilerini, özelde de din-devlet ilişkisine ateist dünya anlayışıyla yaklaşan ve buna bağlı uygulamalarda bulunan bir sistem içinden çıkmış ve halkının büyük bir kısmı Müslümanlardan oluşan ülkelerde din-devlet ilişkisinin hukuki çerçevede düzenlenme modeli arayışları içine girildiği, böyle bir sistemin içinden çıkmış olmanın bu ülkelerin yaşadıkları tecrübelerde nasıl bir rol oynadığı, hangi siyasi, sosyal ve kültürel eğilimlerin, fikri oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırladığını anlamak açısından önemlidir. Bu bakımdan Siyaset Bilimi incelemeleri açısından ihmal edilemeyecek önem taşımaktadır. Ayrıca böyle bir araştırma, Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerinin hukuki

çerçevede nasıl düzenlendiği –veya düzenlenmeye çalışıldığı-ve bunda hangi faktörlerin etkili olduğu ile ilgili sağlıklı bilgi edinmemize yardımcı olması bakımından da önem taşımaktadır.

Çalışma Yöntemi: Araştırmada, nitel yöntem kullanılacaktır. Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerinin hukuki çerçevede düzenlenmesi ile ilgili var olan durumu belirleyen kaynak ve süreçle ilgili veriler toplanmıştır. Çalışmanın verilerinin elde edilmesi için görüşme ve yazılı dokümanların incelenmesi yöntemlerine başvurulmuştur. Görüşme yöntemiyle, Kırgızistan'da din-devlet ilişkisinin hukuki çerçevede düzenlenmesinde katkıda bulunan, bu konu ile ilgili yapılan tartışmalarda aktif yer alan (devlet adamları, resmi ve resmi olmayan din temsilcileri vb.) kişilerle görüşülerek veri toplamaya çalışılmıştır. Çalışmada doğrudan gözlemden ve birincil kaynaklardan yararlanılmakla birlikte temel olarak ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Yararlanılan kaynaklara kaynakça bölümünde yer verilmiştir.

Tezin araştırma sorusu: Kırgızistan'da din – devlet ilişkileri hukuki çerçevede nasıl düzenlenmiştir, hukuki çerçevesi nedir?

Çalışmada genel olarak Rusya, Orta Asya ülkeleri ve Kırgızistanlı araştırmacıların çalışmaları incelenmiştir. Özellikle de Kırgızistanlı araştırmacıların araştırmalarına yer verilmiştir. İncelenen çalışmaların genelinde Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin ateist bir sistemden laik düzene geçişte anayasal ve yasal düzenleme süreçleri, toplumda oluşan ideolojik boşluğun doğal olarak doldurulması sürecinin ulusal güvenliğe tehlike yaratmasını önlemek amacıyla dini koordine etme siyaseti gibi konular da ele alınmıştır.

Araştırma, tarihi arka plan olarak SSBC döneminde din-devlet ilişkileri, bağımsız Kırgızistan'da din devlet ilişkileri, resmi dini kurumlar – dini teşkilatlanma ve din ve siyaseti ele alan dört bölüm altında ele alınacaktır. Bölümlerde alt başlıklar şeklinde dini eğitim kurumları ve eğitim, siyasi partiler ve din, devlet organları ve din, dini neşriyat, demokrasi ve din gibi konular yasal çerçevede incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SSCB DÖNEMİ DİN – DEVLET İLİŞKİLERİ

1.1 Devletin Din Üzerindeki Denetimi ve Din Özgürlüğü

Dini inkar eden bir görüş olan ateizm, SSCB'de devlet ideolojisinin bir unsuru olarak resmen ilan edilmese de, rejimin politik ve ideolojik liberalleşmesinin gerçekleştiği 1988 yılına kadar parti ve devlet organları tarafından etkili bir şekilde desteklenmiştir. Lenin'in dine karşı yürüttüğü mücadelede kullandığı: “Dine karşı mücadele etmeliyiz. Bu, tüm materyalizmin ve dolayısıyla Marksizmin alfabesidir. Fakat Marksizm alfabede duraklayan materyalizm değildir. Marksizm daha da ileri gider. Diyor ki: Dine karşı mücadele edebilmeliyiz ve bunun için topluma inanç ve dinin kaynağını materyalist olarak açıklamalıyız.”¹⁷ ifadesi iyi bilinmektedir

Sovyet iktidarının İslam'la ilgili politikası din ile ilgili ortak bir politikanın parçası haline gelmiştir. Dine karşı yürütülen siyaset¹⁸, Orta Asya'da nesnel bir sorunla karşı karşıya gelmiştir. Toplumun dini bilinci kısa bir sürede ateistlik inançlara dönüşmezdi, bu yüzden Bolşevikler bir yandan sert bir mücadele ve diğer yandan da işbirliği yapma olarak iki kurala uymak zorundaydılar.

Sovyet yetkilileri, yerel Müslüman seçkinlerine devlet idaresine erişim sağlayarak kendi taraflarına çekmek gibi bir sürü işbirliği yapmaya çalışmışlardır. Bu adımlar, İslam'ın yaygın olduğu bölgelerde etkilerini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Orta Asya cumhuriyetlerinin devlet idaresindeki ana kadrosunu, tam da bu “beyaz kemik” temsilcileri oluşturuyordu. Örneğin, Buhara Cumhuriyeti'nin 1920'deki ilk hükümetine Fergana'nın Oş şehrinde dünyaya gelen Usmon Hocaev başkanlık etmiştir¹⁹.

¹⁷İgnatenko A.A., *İslam na Poroge XX Veka*, Parus yayın evi, Moskova 1989, s. 85.

¹⁸Urmanov E., *İslam i kirgızı*, İlim yayın evi, Bişkek 2001, s. 32.

¹⁹Abdildaev M., *İz istorii religii i ateizma v Kirgıztane*, Akademiya yayın evi, Bişkek 1991, s. 105.

1930'lu yıllara kadar, toplu “ateistleştirme” eylemleri başladığında, Kırgız toplumunda İslam yayılmaya devam ediyordu. Cami ve din görevlilerinin sayısı giderek artmaktaydı. Örneğin, 1919'dan 1928'e kadarki dönemde Çüy, Karakol, Celal-Abad ve Narın kantonlarında 141 cami inşa edilmiştir, 1926'da ise sadece Celal-Abad kantonunda 200 imam vardı ve bunların 72'si daha yüksek dini eğitim görmüş imamlardı²⁰. Devrimden 17 yıl önce Narın kantonunda 25 cami inşa edildiği ve devrimden sonraki 9 yıl içinde aynı sayıda cami yapıldığı bilgisi mevcuttur. Aynı yıllarda Karakol ve Çüy kantonlarında 11 ve devrim sonrası 61 cami inşa edildiği bilinmektedir²¹. Müslümanların yerleştiği bölgelerde rejimi güçlendirmek için Müslüman din adamları ile işbirliği yapma girişimleri, Sovyet iktidarının ilk yıllarında gerçekleşmiştir ve toplu “ateistleştirme” ile sonuçlanmıştır. Dini kurumlar zamanla neredeyse tamamen tahrip edilmiştir.

Orta Asya cumhuriyetlerinde bilimsel – ateistlik bilgiyi sistematik bir şekilde propoganda yapmaya yönelik eylemler 1925 - 1926'da başlamıştır²². 1926'da İslam'ın “Sovyet karşıtı karakteri” hakkında ileri sürülen tez, resmi belgelerde gözükmektedir. 1927'de ise İslam'a “işçi halkının sınıf düşmanı” statüsü verilerek “İslam'la mücadeleye yönelik tedbirler” hakkında tartışmalar başlamıştır. 1929'da Özel Hükümet Kararnamesi ile: okullarda İslam'ın öğretilmesi yasaklanmıştır ve din karşıtı propaganda başlatılmıştır. “Ateistleştirme” politikasının çerçevesinde, yerel Müslüman idari kurumlar kaldırılmış, Müslüman cemaatinin yapısında değişiklikler yapılmış ve 1931'de Bolşeviklere göre “İslam tarafından empoze edilen” Arapça yerine Latince yazı getirilmiştir.

Bu yıllarda parti ve devlet organlarının dikkatlerinin odak noktası, Orta Asya'daki Müslüman kadınlar arasında dinin ortadan kaldırılması sorunuydu. Ancak kadınların dindarlığı çok sağlam temellere sahipti. Yüzyıllar boyunca kadınların yaşamları İslami normlar ve gelenekler tarafından düzenlenmekteydi. Kısa bir sürede, bir hamle ile, dinin kadınlar arasındaki etkisini ortadan kaldırmak mümkün değildi.

Ekim Devrimi'nden hemen sonra Türkistan'da, reşit olmayan kızların evliliğine karşı, kadınların eşitliğini sağlamak için bir dizi tedbir alınmıştır. 20'li yılların başında hükümet düzeyinde, faaliyetlerinde kadınların yaşam tarzlarını, yerel gelenekleri göz önünde bulunduracak olan kadın bölümleri oluşturulmuştur. Ancak, yerli kadınlar

²⁰Sentralniy gosudarstvenniy arhiv Kirgizskoy Respubliki (Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Arşivi), Dosya: F10, Fon Kodu: 7.D Yer No: 99.L. 8-9.

²¹Esenamanoğlu N.S., *İslam v Sentralnoy Azii v sovetskiy period*, Vestnik KNU, Bişkek 2007, s. 154 – 158.

²²Esenamanoğlu N.S., s. 158 - 160.

arasındaki doğal iş akışı totaliter rejimin işine gelmiyordu. Maalesef, sadece halk değil alt parti ve Sovyet işçileri dahil, burkasız bir kadını hayal bile edemezken, kadınları azat etme süreci, çoğu durumda eskiden oluşturulmuş ahlaki normları göz ardı ederek gerçekleştirilmiştir.

Bu faaliyetler "Hücum" Hareketi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. "Hücüm" Hareketi XX yüzyılın 20'li yıllarının ortasında SSCB'nin yönetimi tarafından başlatılmış bir harekettir. Asıl amacı Kuran ve Şeriat'ın öngördüğü kapalı hayat tarzını (SSCB'ne göre), burka ve başörtünü, sosyal hayatının olmamasını, okuma yazma bilinmemesi durumlarını ortadan kaldırmaktır²³. Komünist Parti üyeleri "Hücum" hareketinin ön saflarında yer almak zorundaydılar. Komünist Partide üye olan erkekler, eşlerini bu hareketin çerçevesinde başörtülerin zorla çıkartıldığı ve yakıldığı meydanlara başörtülerini çıkartıp getirirlerdi. Ancak bunları sadece parti yetkililerine "Hücüm" Hareketini desteklediklerini göstermek amaçlı yapmışlardır. Eve gidince onları tekrar başörtülerini taktırmış, burkalarını giydirmişlerdir.

Bu tür olayların engellenmesi için Sredzburo'nun XIV Genel Toplantısında (Ekim 1927) bu tür eylemlere yönelik parti üyeliğinden çıkartılmaya kadar cezalandırma kararı alınmıştır. Kırgızistan'da, devrimden sonra sorumlu işçilerin 258'inin 18'i "kalım" (başlık parası) ile evlendiği, üçünün miras olarak evlendiği (akrabalarının ölümünün ardından), ikisinin iki karısının olduğu belirtilmiştir²⁴. İkna ve aydınlatma yöntemleri yerine, sıklıkla tehdit ve ceza kullanılmıştır. Propaganda eylemleri sadece kadınlar arasında yapılmıştır.

"Hücüm" Hareketi, Özbekistan ve Türkmenistan arasında azat edilmiş kadın sayısı konusunda bir rekabet yaşanacak şekilde gelişmiştir. Bu durum tarihe "Milyon Anlaşması" olarak geçmiştir. İlk başta "Hücüm" Hareketi "başarılı" sonuçlar elde etmiştir. 1927 baharında 100 bin kadın başörtülerini, burkalarını çıkartmıştır. Binlerce kadın mahkemelerde çeşitli örgütlerde, köy ve bölge meclislerinde çalışmaya başlamıştır. Bunların arasından birçok traktör şoförü, ustabaşı, kolhoz başkanı, kütüphane ve kulüp başkanları eğitilmiştir. Özellikle, mahkemelerin halk temsilcilerinin 563 kadındı. 1926'da, "Kuşçi" derneklerinde sadece Taşkent ve Fergana bölgelerinden 4900 kadın

²³ S.Yusupov, *Provedenie Kulturno – Prosветitelskoy Politiki v SSSR'e*, Vek – Noviy Dergisi, 2017, Sayı 4, s. 13

²⁴ Alimova D., *Bili li neobhodimosti v dvijenii "Hudjum"?*, Literatura i iskusstvo Uzbekistana yayın evi, Taşkent 1992, s. 18.

vardı. 1927'de 7169 kadın sendikalara üye olmuş, 5916 kadın - ticari kooperatiflerde, 2343 kadın ve kız hükümet işlerine çalışmaya başlamıştır²⁵.

1927-1928'de ‘‘Hücüm’’ hareketi daha da yayılmıştır. Kadınları okuryazarlık kurslarına çekmek amacıyla, çocuklar için kreş ve anaokullarının sayısı artmıştır. Başörtü ve burkasını çıkartan kadınların okuma yazma öğrenmeleri için 32 okul açılmıştır²⁶. Ancak, bu hareketi bilgilendirme çalışmaları yürütmeden, zorlama yoluyla yapmak olumsuz sonuçlar vermiştir.

Kadınlar üzerindeki psikolojik ve dini baskı, tarihe kara iz bırakmıştır. 1927-1928'de "Hücum" eylemi sırasında, sadece Özbekistan'da kadın bölüm üyeleri, kulüp ve kütüphane başkanları arasında 2500'den fazla kadın hayatını kaybetmiştir. Bu tür eylemleri gerçekleştirmedeki acele, nüfusun bir kısmının hükümet kararnamelerine karşı düşmanca bir tavrını doğurmuştur. Toplumda hükümet temsilcileri tarafından, kadınların azat edilmesi ile ilgili yapılan herhangi bir karşı koyma, dine karşı yapılan cinai faaliyet olarak kabul edilmekteydi.

Ancak, tarihsel gerçekler dinin ilerici kısmının gerçek konumunu ortaya koymaktadır. Hatta din temsilcileri ‘‘kadın bölümlerini’’ oluşturmaya bile çalışmışlardı. Genel olarak, kadınların azat edilmelerini desteklemişler, ancak aynı zamanda sürekli dini eğitimlerin uygulanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. İlerici dini liderler, kadınların azat edilmesinde sosyal örgütlerle işbirliği yapma önerisinde bulunmuşlardır, ancak din adamlarının bu iyi niyetleri parti ve Sovyet işçileri tarafından göz ardı edilmiştir.

Aslında, kadınları azat etme mücadelesi sınıfsal değil, ideolojik bir nitelik taşımaktaydı. Propaganda çalışmaları için camiler seçilmiştir, mollalar ise eşlerini azat etmeleri için yazılı olarak söz vermek zorunda kalmışlardır. Bu şiddet içeren önlemler, genellikle aydınlanmayı amaçlayan kadın hareketine zarar vermiştir.

Sonradan, parti ve Sovyet işçilerinin bu alandaki hataları ve aksaklıkları idrak edilmiştir. ‘‘Hücüm’’ Hareketindeki idari yöntemler şiddetle kınanmıştır. Hükümet, kadınların sosyal korunmasına ilişkin bir dizi yasa kabul etmiştir.

1920'lerin sonu ve 1930'ların başı, Sovyet hükümetinin dine karşı acımasız mücadelesinin dönemidir, çünkü toplumsal ilişkilerin düzenleyici rolü, bireyin değer

²⁵ Ş. Zulfudinov, *Ograniçenoe osvoboğenje: gender, revolusiya i paranca v povsednevnoj jizni*, CAA Network Dergisi, Nisan 2017, Sayı 67, s. 4

²⁶ Ş. Zulfudinov, s. 6

yönelimlerinin oluşumunun ve toplumdaki davranışının kaynağı olarak komünist ideoloji ile kaçınılmaz bir rekabet içindeydi²⁷.

Bolşevikler SSCB toplumu üzerinde sadece sosyokültürel bir değer sistemi olan ideolojisinin etkisi olacağı iddiasındaydı ve karşısında din gibi, toplum üzerinde bin yıllık bir etkisi olan güçlü bir rakibin varlığına tahammül edememiştir. Sadece kendilerinin başarısız olabileceği istisnai durumlarda, Bolşevik sistemi dini topluluk ile iş birliği yapmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin, Sovyet Hükümeti İkinci Dünya Savaşı döneminde toplumu düşmana karşı birleştirmek için veya savaş sonrası dönemde, Sovyet kültürü ile Batı kültürünü karşı karşıya koymada ve Batılılaşmaya karşı dini geleneği kullanmaya çalışmıştır²⁸.

Dini faaliyetler üzerinde kontrolün sağlanması ve dini meselelerle ilgili ortak bir devlet politikasının geliştirilmesi amacıyla Orta Asya Müslümanlarının Dini Dairesi (OAMDD) 1943 yılında kurulmuştur. Her ne kadar dini kurumların faaliyetlerinin devletten ayrıldığı, “Kilisenin devletten ve okulun kiliseden ayrılması ile ilişkin” 1918 tarihli bir kararname ile resmen ilan etmesine rağmen OAMDD’ni oluşturulmasının amacı, öncelikle dış politikada “demokratik bir imaj” oluşturmak ve ikincisi de bölgedeki dini durum üzerinde iç kontrolü sağlamaktır²⁹.

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra, yeniden düzenlenen Dini İşler Komitesi, Dini Daire’den “Parti ve Hükümetin zararlı kalıntılarla³⁰, örneğin: “burka giymek, “mürit ve işanlara (Türkistan’da ve İdil Havzası Türklerinde “sufi, keramet sahibi, veli anlamında ulema ve şeyhlere verilen bir unvandır) hizmet etmek”, kutsal olarak bilinen insanların mezarlarını ziyaret etmek, “evlerde Kuran’ın toplu okunması” vb, mücadele çabalarına katılmalarını” özel mektup ile talep etmiştir.

1947’de, “Sovet Şark Musulmonlari” (Sovyet Doğu’nun Müslümanları) dergisinin Ocak sayısında cuma namazlarında okunması zorunlu olan bir sürü fetva yayınlanmıştı. Bu fetvalar, Dairenin çalıştığı sürece tamamlanarak yeniden yayınlanmaktaydı. Böylece, resmen devletten bağımsız bir kurum olan OAMDD aslında devlet organlarının denetimi altında ve yaptığı faaliyetlerden onlara karşı sorumlu bir kurumdur.

²⁷ Esenamanova N.S., s. 159 - 163.

²⁸ Esenamanova N.S., s. 154 - 156.

²⁹ Malaşenko A., *İslamskoe vozroждение v sovremennoy Rossii*, İstoriya yayın evi, Moskova 1998, s.54-58.

³⁰ Babadjanov B., *O fetvah SADUM protiv "neislamskih običayev". İslam na postsovetском prostranstve: vzglyad iznutri*, Moskova 2001, s. 171.

OAMDD'nin Sovyet dönemindeki asıl görevi, Sovyet sistemine ve resmi ideolojisine uygun bir sosyal ve tanrıbilim empoze etmek, başka bir deyişle, Orta Asya halkının arasındaki etnik ve kültürel farklılığını silme çabalarını da içererek SSCB Müslümanlarının dini yaşamı üzerinde tam kontrol sağlamaktır³¹.

Savaş sonrası dönemde ülkedeki ekonomik ve sosyal durum zordu ve yetkililer Müslümanlar ile ihtilaflardan kaçınılmaktaydılar. Savaş sonrası ilk yıllarında bu durum, Müslümanlara Mekke ve Medine'ye hacca gitme fırsatı sağlamıştır.

Ancak, Sovyet hükümetindeki bu gevşeme kısa sürmüştür. Arabistan'daki hac yasağına ve çok az sayıda hacca giden olmasına rağmen, SSCB'nin Müslüman topraklarında kutsal alanların popülerliğinin artma eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır. Müslüman toplumu, yerel yönetimin de bildiği gibi, dini törenler ve Müslüman bayramları düzenlemeye devam etmişlerdir. Anlaşılan o ki, yerel idarecilerin kendileri de dine bağlıdır ve İslamiyetle mücadelenin nihayetinde Müslümanların Moskova'ya, resmi Sovyet ideolojisine karşı tutumunu yansıttığını ve ilhak etmesine katkıda bulunduğunu anlamışlardır³².

7 Haziran 1954'te, ateistliği kamu oyuna yayma eylemlerinin Orta Asya'da, eksik olduğunu temel alan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "Bilimsel Ateistlik Propagandadaki Büyük Eksiklikler ve Geliştirme Tedbirleri" kararname yayımlanmıştır. Bu kararnamenin görüşmeler sonucunda alınan tedbirleri, tüm bölge ve cumhuriyetlerin Müslümanları için olumsuz sonuçlar doğurmuştur³³. Bu kararnameye göre, İslam propagandasına karşı koymak, camilerin açılmasını yasaklamak ve ritüel uygulamalarda vergilendirmede artış gibi talimatlar verilmiştir. Ancak, istenen sonuç sadece kısmen elde edilmiştir. 1980'lerin sonunda Kazakistan'da yapılan bir araştırma, bölgeye göre inanan ve sempatizan sayısının %20 ile %70 arasında değiştiğini göstermiştir³⁴. Getirilen yasaklar, toplumun İslam'ı yaşam tarzı olarak benimsemesine dolayısıyla İslam'ın daha da güçlenmesine neden olmuştur.

Ulusal İslam ve Sovyet iktidarının bir arada yaşaması, Orta Asya'da eskiden oluşmuş, kendi davranışlarına sahip olan yaş "sınıflarına" ayrılmasını desteklemiştir³⁵.

³¹Esenamanova N.S., s. 154-158.

³²Esenamanova N.S., s. 157-160.

³³Cusupov S., *İslam v Kazahstane: proşloe, nastoyaşee, buduşee*, Moskova 2001, s.106.

³⁴Cusupov S., s.107.

³⁵Esenamanova N.S., *İslam v Sentralnoy Azii v sovetskiy period*, Vestnik KNU, Bişkek 2007, s.155-156.

Örneğin, gençler ve orta yaşlı insanlar, İslami törenlere, dua etmeye ve camiye gitmeye kesinlikle uymak zorunda değildiler. Bu durumda onları toplumun gözünde ve kendi düşüncelerinde Müslüman olmayanlar yapmazdı. İslam kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmak, sadece yaşlılar için, çoğunlukla 60 yaş ve üzere olanlar, yani devletle ve ideolojisiyle daha az muhatap olan emekliler içindi³⁶. Bütün gücün Allah'tan geldiğini kabul ederek, "ulusal" İslam, komünist rejimle ortak nokta bulmuştu, bireyin dinine bağlı kalarak, aldatici bir fikir olmadan, Komünist Partiye katılmasını ve özel hayatında Müslüman olmasını sağlamıştır³⁷.

1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında İslami radikalizm düşünceleri SSCB topraklarına nüfuz etmeye başlamıştır, bunun nedeni İran'daki olaylar ve Afganistan'ın Sovyetlerce istila edilmesiydi. Sovyet Müslümanlarının memnuniyetsizliğinden ve kararlı “İslami muhaliflerin” ortaya çıkmasından korkan makamlar taviz vererek ateizm politikasını yumuşatmışlardır. Ayrıca birleşik bir İslami hareketin oluşmasını önlemek için de önlemler almışlardır.

Böylece, 1981’de, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Merkez Komitesi’nde “Ateist Eğitimin Güçlendirilmesi” kararnamesi, 1983’te ise “Müslüman Din Adamlarının Gerici Kısmını İdeolojik Tecrit Etme Önlemleri Hakkında” kararnamesi yayınlanmıştır. Bu kararlar, İran'daki İslam devriminden sonra (1978-1979) köktendinci ideolojinin yurt dışına nüfuz etmesinin artmasıyla bağlantılıdır. İslam'a karşı son Sovyet kararnamesi “İslam'a Karşı Mücadeleyi Güçlendirmek Hakkında”³⁸dır. Bu kararname, 1986'da perestroyka³⁹ döneminde, dini takiplerin çoktan durduğu bir zamanda kabul edilmişti.

İki yıl sonra, 1988'de, XIX Sovyetler Birliği Konferansının belgelerinde kaydedildiği gibi, SBKP dine karşı siyasi bir mücadele fikrini reddetmişti⁴⁰. Sonuç olarak, din karşıtı propaganda zayıflamaya başladığında, topluma dine olan olumlu tutumlarını açıkça gösterme fırsatı sunulmuştur. Sovyet rejimi tarafından dinin siyasi bir şekilde ilhak

³⁶ **Malaşenko** A.V., *Musulmanskiy mir SNG*, Moskova 1996, s. 47.

³⁷ **Esenamanova** N.S., s. 154-159.

³⁸ <https://www.academia.edu/15000412/> (erişim tarihi: 10.10.2018)

³⁹ Perestroyka, SSCB'de 1980'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi sistemi yeniden yapılandırma ve reform hareketleri. İlk olarak 1979'da Leonid Brejnev tarafından önerilmiş, dönemin devlet başkanı Mihail Gorbacov tarafından desteklenmiş ve teşvik edilmiştir.

⁴⁰ XIX Vsesoyuznaya konferensiya Kommunističeskoy partii Sovetskogo Soyuza. Stenografičeskij otčet (Sovyetler Birliğinin Komünist Partisinin XIX.Kongresinin Sözlü Raporu) Politizat yayın evi, Moskova 1988, s. 52.

edilmesinin zayıflamasıyla, Kırgızistan'daki camilerde ilk “mektepler” (okullar) açılmaya başlamıştır ve Müslüman din adamları laik olaylarda geleneksel Müslüman kıyafetlerinde katılmaya başlamışlardır.

Bunu takiben Gorbaçov, yetmiş yıldır süregelen devlet ve din savaşına son verecek olan, SSCB'nin “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Örgütlenme Özgürlüğü Hakkında” Kanunu'nu 1 Ekim 1990 tarihinde kabul etmiştir. Kabul edilen kanun, Kırgız halkının yaşam biçimini değiştirmiştir. Eskiden, dini törenler düzenledikleri için cezalandırılırken, şimdi ise milli geleneklere göre çok sayıda hayvan keserek birçok yerleşim yerinde cenaze ve anma törenleri yapmaya başlamışlardır.

1980'lerin ortalarında ülkedeki, Müslüman mezheplerinin etkinliğinin güçlendirilmesi, devlet tarafından halk kültürünü, tarihini ve kimliğini canlandırma faktörlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Din artık ilerlemenin önündeki bir engel olarak görülmemektedir.

1980'lerin ikinci yarısında din ve vicdan özgürlüğü sağlama ile ilgili bir dizi kararlar alınmıştır. Ancak gerçek canlanma 1991'de Kırgızistan'ın egemenliğini kazandığı andan itibaren başlamıştır.

Sonuç olarak, SSBC döneminde devletin din üzerindeki denetimi dine karşı farklı eylemler, protesto ve propagandalar üzerinden yürütülmüştür. Bunun yanı sıra din alanında devlet denetimini sağlayabilmek için bu alanda farklı devlet kurumları oluşturulmuş ve yerel halk arasında itibarlı din mensuplarına devlet idarelerinde vazife verilerek bu kişilerle işbirliği yapılmıştır. Din mensuplarına işbirliği teklifleri din ile devletin ilişkilerinin uzlaşmasını amaçlamamıştır. Aksine devletin din üzerindeki denetimini gerçekleştirmenin bir vasıtası olarak kullanılmıştır⁴¹.

1.2 Devlet Dışı Din Eğitimi ve Gelişimi

1920'nin başlarında, Rusya Komünist Partisi (Bolşeviklerin) Merkez Komitesi, Orta Asya'da Sovyet Hükümeti temsilcilerine Doğu'nun halklarına yönelik tutumu hakkında, görevin, Müslüman toplumunun bilincine komünist ideolojisini nüfuz etme çabalarını iki katına çıkarmak olduğunu belirten bir mektup göndermiştir. Bununla birlikte, halkın politik ve kültürel geri kalmışlığını göz önünde bulundurulması

⁴¹ <http://journal.asu.ru/wv/article/view/2336> (erişim tarihi: 23.10.2018)

gerektiğini vurgulayarak; Komünistlerin, Müslümanların yaşamında büyük bir rol oynayan iki noktadan - dini ve milli -, ilerlemeleri teşvik edilmiştir. Dini önyargılar ile birlikte mektupta şöyle bir uyarı da mevcuttu: "Dini doğrudan reddetme ile değil, takdirnamelerin yayılması, okulları, kulüpleri ve okuma salonlarını açma aracılığıyla Orta Asya toplumunun dine bağlılıkları bilenmelidir"⁴².

Eğitim alanındaki yürütülen siyaset, kiliseyi devletten ayırma ilkesinin Orta Asya'da uygulanması özel sorunla karşı karşıya kalmıştır. Burada laik okulların inşa edilmesi yavaş ilerlemiştir. Bunun nedeni mali zorluklar, materyal eksikliği ve oturmamış eğitim sistemi dahil birçok neden vardı. Bölgenin kültürel, yerel, etnik özellikleri Sovyet iktidarının tutum ve talimatlarıyla çelişkiye düşmüştü. Tüm yaşam biçiminin Müslüman dininin temelleri tarafından düzenlendiği Orta Asya bölgesinde, erkek ve kız çocuklarının aynı okullarda eğitim alması zordu. Pek çok ebeveyn, çocuklarını laik okullarda eğitim almasını, öğretmenin türban ve ferace giymesi, çocukların namaz kılması⁴³ vb şartıyla kabul etmiştir.

Buhara Cumhuriyeti'ndeki müfredata göre, laik okullarda dini eğitim için ders zamanı ayrılmıştır. 14 yaşına ulaşan öğrenciler, eğer isterlerse camilerde İslam'ın temellerini öğrenebilirlerdi. Cumhuriyet yöneticilerinin böylesine önemli bir konuya yönelik bu tutumu, Müslümanların Merkezi Dini İdaresi üzerinde çok olumlu bir etki yaratmıştır. Özellikle 9 Haziran 1924 tarihli bu konu ile ilgili tüm imam ve Müslümanlara yapılan açıklamada, "yalnızca eğitim insanlara güç verir" ve tam teşekküllü vatandaşlar olarak yaşama hakkı tanır. Bu hususu dikkate alarak, iş okuluna⁴⁴(okul yaşındaki çocuklara ücretsiz ve tek müfredat çerçevesinde zorunlu eğitim veren okul) düz ve doğru bakmalısınız, ona yardım etmekten çekinmeyin ve onu maddi olarak desteklemeye çalışın⁴⁵.

Toplumda büyük saygınlığa sahip olan dini okullar, yeni laik okullarla birlikte varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sovyet yetkililer tarafından Müslüman okullarına yönelik baskı politikalarına rağmen, bu okullar laik okullardan daha iyi bir mali duruma

⁴²İzvestiya SK RKP (b). 2 Marta 1920. No. 13.

⁴³Mustafo **Bazarov**, *Sovetskaya Religioznaya Politika v Sredney Azii 1918 - 1930 gg.*, Samarkand 2010, s. 4

⁴⁴Dekret VSİK "Polojenie o edinoi trudovoy škole RSFSR" Moskva 30 sentabrya 1918 g. (Rusya Merkezi Yönetim Kurulunun "Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tek İşçi Okulu Hakkında" Kararnamesi" 30 Eylül 1918, Moskova)

⁴⁵Vışnevskiy A., *Religiya v Sovetskom Soyuzе*, Sankt - Peterzburg 1990, s.29.

sahiptir. Bunun nedeni dini okulların camilerin mülkiyeti altında olan vakıfların⁴⁶ gelir ile geçimi sağlayabilmektedir. Bunların yanı sıra, mollaların toplumdaki itibarı, dini okulların güçlenmesine yol açmıştır. Örneğin, Horezm Halk Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti, Hiva şehrinde, medreselerde, geleneksel okullarda eğitim alan öğrencilerin ve dini kuruluşlarda çalışan sayısı 2550 kişiydi. Hepsisi vakıfın geliri ile geçimlerini sağlıyorlardı. Ekim 1923'te bu cumhuriyette 89 geleneksel din okulu mevcuttu.⁴⁷

1920'lerin ortasından itibaren, Sovyet Hükümetinin din okullarına karşı tutumu keskin bir şekilde olumsuz yöne yönelmiştir. Din okullarının binalarının Sovyet organlarına devredilmesi, vakıf gelirlerinin hesabına laik okulların açılması artmıştır. Laik okulların çoğunda din öğretimi müfredattan kaldırılmış, inançlıların laik okullarda çalışmaları yasaklanmış, hatta halk eğitimi sisteminde çalışma hakkından mahrum bırakılmışlardır. Böyle bir durumda, inançlıların arasında laik bir okula ve genel olarak Sovyet iktidarına karşı güvensizlik oluşmuştu. Bazı durumlarda bu güvensizlik, laik bir okula çocukları göndermeme çağrısında bulunulması ile ortaya çıkmıştır. Bu eylemlerin nedeni, laik bir okulda eğitim görenin toplumun manevi temellerini baltalayabileceği korkusuydu.

Din adamlarının ilerici kısmının Sovyet sisteminin koşullarına uyum sağlama isteği, devlet ve parti organları tarafından şüpheyle algılanmaktaydı. Özellikle, resmi parti belgelerinde din adamlarının dini okullarda yürüttükleri reform faaliyetleri kınanmaktaydı. 24 Ocak 1927'de gerçekleşen SKP (b) Orta Asya Bürosu'nun 12. Genel Toplantısı'nda, Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri A. Ikramov: “Bizde, Özbekistan'da, sol veya ilerici din adamlarının bizi koruduğu, bizimle birlikte olduğu konusunda yanlış bir algı oluşmuştur. Bu, din adamlarının, yeni yöntem ile eğitim veren okulları, toprak ve su reformunu desteklediklerini ve eski din adamlarına karşı olduklarını dile getirdikleri için oluyor. Bütün bunlar doğrudur, ancak bu onların bizim siyasetimizi savunmak için değil, bize karşı aynı mücadeleyi devam ettirmek için yapılmaktadır.”⁴⁸

⁴⁶ Bilik V., *Rol konfessionlanoy şkolı v jizni Turkestana*, Nauka i prosveşeniye yayın evi, Aşhabad 1922, s. 27.

⁴⁷ Sobirov O., Kozokov E., *Otnoşeniye gosudarstva k religii, veruyuşih k politike (1920-1924 gg.)*, Obşestvennie nauki yayın evi, Taşkent 1994, s. 39.

⁴⁸ İkrarov A., *Ob ideologičeskoj rabote*, cilt 3, Taşkent 1972, s. 246-247.

Bir süre sonra, 14 Haziran 1927'de düzenlenen Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin (b) VI. Genel Toplantısı'nda, din adamları faaliyetlerine göre üç gruba ayrılmıştır: işanlar, muhafazakar din adamları ve ilerici ya da reformcu din adamları. Buna göre, toplum üzerinde güçlü bir etkisi olan ilerici din adamları, bunlar içinde en tehlikeli olanıydı. Bunu göz önünde bulundurarak İkrarov şunları ifade etmiştir: “Şimdi en etkin biçimde eski değil yeni, sözde ilerici din adamları önderlik etmektedirler, çünkü bunların temeli henüz işan ve muhafazakârlarinkinden daha güçlüdür. Bunun yanı sıra onlar Sovyet iktidarına karşı mücadele yürütmektedir⁴⁹. ”

1920'li yılların ikinci yarısından itibaren laik okulların sayısı hızla artmaya başlamıştır. Örneğin, 1927'de Andican'da 207 geleneksel ve 277 laik okul vardı; Fergana'da 118 ve 272; Zerafşan'da - 120 ve 110, Hucent'te- 68 ve 90, vb⁵⁰.

II. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde, ateist propagandanın yaptığı toplu ideolojik çalışmanın sonucunda ve ibadethaneleri kapatmak için yapılan tüm sendikalaşma kampanyalarından sonra, İslam'ın SSCB'deki konumu daha da zayıflamıştır. Ancak, 1940'ların ortalarında Sovyet devletinin dini politikası önemli ölçüde liberalleştirilmiştir. Bu II. Dünya Savaşı sırasındaki dini örgütlerin vatanperverliğinden kaynaklanıyordu. İnançlılar, askeri operasyonlara ve Kızıl Ordu'nun ihtiyaçları için maddi kaynakların toplanmasına aktif bir şekilde katılmışlardır.

1948 yılında, 22 yıldan sonra ilk kez, Müslümanların Merkezi Dini Dairesinin Meclisi toplanmıştır. Bu daire, SSCB'nin Avrupa kısmı ve Sibiry Müslümanlarının Dini Dairesi Kongresinde ASMDD olarak yeniden adlandırılmıştır. Meclisin bu toplanması Sovyet Devleti çerçevesinde devlet-din ilişkileri tarihinde istisnai bir durumdur. Ancak Kongre'de alınan kararlar, 1920'lerde ve 1940'larda inançlılar ve din adamlarının sahip olduğu hakların sınırlı olduğunu doğrulamıştır. Dini okullar ve din adamları eğitimi için kurslar düzenleme, yeni muhtesiblikler oluşturma, doğum kütüklerini derleme vb. yetkiler, Dini Daire'nin görevleri arasından kaldırılmıştır.

Dini Daire'nin yetkisinde ancak teolojik nitelikteki işlevler kalmış ve bundan sonra camilerin ve ibadethanelerin kayıtlarını tutması için talimat verilmiştir. Devlet-din ilişkilerinin liberalleştirilmesine rağmen, o dönemin siyasi koşulları, inançlıların ve din adamlarının haklarının iadesi sorununun gündeme getirilmesine izin vermemiştir. Sovyet

⁴⁹İkrarov A., *O duhovenstve v škole*, cilt 3, Taşkent 1972, s. 284.

⁵⁰İkrarov A., s. 289.

devletinin dinle ilgili kısa vadeli liberalleştirme politikasının tamamlanması savaş sonrası döneme denk gelmiştir.

1948'de Din İşleri Konseyi, delegelerine bir genelge göndererek ve yetkililere dini örgütlerin tescili için yapılan başvurular konusunda olumlu karar vermemelerini emretmiştir. 1949'da, SSCB'de 415, 1952'de 351 ve 1965'te ise 305 cami⁵¹ kalmıştır.

1961'de, SSCB'nin bölge ve cumhuriyetlerinde, bölge ve şehir İşçi Temsilcileri Kurulunun yürütme komitelerine yönelik olarak dini kültüre ilişkin kanunları gözlemlemek amacıyla yardım grupları kurulmuştur. Bunlara, dini örgüt ve grupların günlük denetlenmesi sorumluluğu verilmiştir.

Bu grupların faaliyetlerinde önceliklerden birini, dini örgütlerin ve din adamlarının bir kereye mahsus olmak üzere kaydedilmesine ilişkin olarak yapılan çalışmalardı. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, yalnızca SSCB'nin merkezi bölgesinde, gayri resmi olarak faaliyet gösteren 2 binden fazla Müslüman dini dernek ve 2500'den fazla yasadışı çalışan molla tespit edilmiştir. Kayıt altında ise sadece 395 kişi vardır⁵².

Nikita Sergeyevich Kruşçev'den sonra devletin din politikasında daha az radikal yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu süre zarfında yetkililer, Sovyet devletinin iç ve dış politikası konularında “Znaniye” (Bilgi) topluluğunun öğretim görevlileriyle çok sayıda din adamları toplantısı düzenleyerek, din adamlarının ülkenin kamu yaşamına katılımını daha aktif bir şekilde teşvik etmeye başlamıştır.

Sonuç olarak, Sovyet döneminde dini eğitim dini eğitim kurumlarını devlet eğitim kurumlarından ayırma politikası çerçevesinde yürütülmüştür. Kırgızistan dahil olmak üzere Orta Asya ülkelerinde bu siyaset İslam üzerinden yürütülmüştür. 1920'lerde bu bölgedeki dini eğitim kurumları camilere yapılan sadak ve bağış vakıflarının maddi kaynaklarından finanse edilmekteydi. Dini kurumlarda eğitim almak serbesti. Bununla birlikte yavaş yavaş laik okullar kurulmaya başlamıştır. 1920'lerin sonuna doğru dini eğitim sınırlandırılmış, dini eğitim kurumlarının mülkleri laik okullara devredilmiştir. Dini eğitim ile mücadele siyaseti II Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Savaş döneminde kısa bir süreliğine olursa bile, dini alandaki siyaset ılımlı eğilim izlemiştir. Savaş bittikten sonra tüm dini kurumları ve camileri kayıt altına almak ile ilgili yürütülen siyaset ile

⁵¹ <https://islam-today.ru/blogi/rafik-muhametsin/islam-i-musulmanskoe-duhovenstvo-v-sssr-v-1940-1980> (erişim tarihi: 10.12.2018)

⁵² Rafik **Muhametsin**, İslam i musulmanskoe duhovenstvo v SSSR v 1940 - 1980 gg., Bişkek 2008, s.46.

tekrar sınırlandırılmalar getirilmiş ve Kruşçev dönemine kadar böyle devam etmiştir. Kruşçev'in iktidara gelişi ile din alanında uygulanan politikada daha da az radikal yöntemler kullanılmaya başlaması ile dini eğitim kurumları tekrardan faaliyetlerine başlamıştır.

Sovyet iktidarı döneminde, İslam'da yaygın olan, Müslümanların kendi dininin çıkarları için gerçek inançlarını gizlemesine izin veren ve böylece komünist ideolojinin etkisinin dışında kalmalarını sağlayan “takiye” ilkesi büyük önem taşımıştır. Bunların yanı sıra, Ortodoks'un aksine evlerde de yerine getirilebilen İslami ibadet kuralları, dini eğitim almada önemli rol oynamıştır. Bu nedenle, belki de ateist ideoloji koşullarında İslam'ın hayatta kalması için en hayati durum, gençlerin yaşlı nesilleri örnek alarak İslam'ı öğrenebilmeleriydi.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ KIRGIZİSAN'DA DİN – DEVLET İLİŞKİLERİ:

HUKUKİ ÇERÇEVE

2.1. Anayasa'da Din – Devlet İlişkileri

Din özgürlüğü ve dini kurumların faaliyetleri ile ilgili Kırgızistan'daki hukuki çerçeve, hukukun birçok alanındaki düzenlemelerden meydana gelmiştir. Bunlar: anayasa, uluslararası anlaşmalar, ceza ve medeni kanunlar, 1991'den günümüze kadar değişiklik ve eklemeler yapılarak yürürlükte olan "Kırgızistan'da İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanun başta olmak üzere diğer kanunlar ve devlet organlarının yayınladığı düzenlemelerdir.

Anayasa, bireyin hak ve özgürlüklerinin kapsam ve sınırlılıklarını belirleyen temel yasal çerçeve özelliğine sahiptir. Dolayısıyla Anayasada belirtilen din-devlet ilişkileri de dindarlar ve devlet arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamıştır.

Anayasadaki din ile ilgili düzenlemeler, yasal düzeyde birey ve bireylerin dini fikir ve inanç edinme, ibadet etme, dinî tören düzenleme ve teşkilatlanma özgürlüğünü, din-devlet ilişkisinin hukuki boyutunu açıklaması ve Din Kanunu başta olmak üzere diğer kanunlardaki din ile ilgili düzenlemelere temel oluşturması nedeniyle önemlidir. Ancak Kırgızistan'da ilk Anayasa Mayıs 1993'te kabul edilirken, "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanun ise, Anayasanın kabulünden yaklaşık iki yıl önce (16 Aralık 1991'de Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Kurulu tarafından) kabul edilmiştir. 1 Ekim 1990'da kabul edilen SSCB'nin "Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanunu, üzerinde çok az değişiklik yapılarak kısa bir süre içerisinde Kırgızistan'ın "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanunu olarak kabul edilmiştir. Oysa Kırgızistan'ın ilk anayasasının metni üzerindeki tartışmalar Mayıs 1993'e kadar sürmüştür. Parlamentodaki

uzun süren tartışmaların ardından nihayet 5 Mayıs 1993'te Cogorku Keneş (Kırgız Parlamentosu) tarafından kabul edilmiştir.⁵³

Anayasa, Kırgız Cumhuriyeti'nin temel yapılanma biçimini "laik, hukuk devleti temeline dayalı egemen, üniter ve demokratik bir cumhuriyet" (1. madde 1. fıkra) olarak tanımlamıştır. Böylece anayasanın ilk maddesinde, Kırgız Cumhuriyeti'nin din-devlet ilişkisinde laikliği benimsediği açıkça yazılmıştır. Anayasa'nın 7. maddesinin 2. fıkrasında: "din ve tüm kültürler devletten ayrılmıştır" ifadesi yer alırken, sonraki fıkra ise: "Kırgız Cumhuriyeti'nde, dini kurumlar ve kültürlerin çalışanlarının, devlet organlarının faaliyetlerine müdahale etmesine [...] izin verilmez" şeklinde belirtilmişken, 4.maddenin 4.fıkrasının 3.beyitinde "Kırgız Cumhuriyeti'nde, [...] dini ve etnik temellere dayalı siyasi partilerin kurulmasına izin verilmez; dini kurumlar siyasi amaç ve görevler güdemaz" denilmiştir. Anayasa'nın 16. maddesinin 2. fıkrasında, Kırgız Cumhuriyeti'nde kimsenin, - diğer özellikleri yanında- inancı ve dini tercihi yüzünden aşağılanamayacağı ve hak ve özgürlüklerinin ihlal edilemeyeceği vurgulanmış, 6. maddenin 3.fıkrasında: "Kırgız Cumhuriyeti'nde, uluslararası hukukun genel olarak tanınan prensip ve normlarına, insan hakları ile ilgili Kırgız Cumhuriyeti tarafından onaylanan devletlerarası anlaşmalar ve sözleşmelere uygun olarak temel insan hak ve özgürlükleri tanınır ve taahhüt edilir", 2.fıkra da: "Kırgızistan'da herkes [...] dini inanç, maneviyatla ilgili ve kültürel özgürlük [...] hakkına sahiptir" denilmiştir. Dolayısıyla anayasal olarak vatandaşlara temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra dini hak ve özgürlükler de tanınırken, din-devlet ilişkisinin ise, laik temele oturtulacağı belirtilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda, Kırgızistan'ın laik devlet temeline dayanan bir cumhuriyet olduğu belirtilirken, Anayasa'nın Kırgızca metninde "laik" kelimesi "dinden sırtkarı" olarak ifade edilmiştir. Bunu Türkçeye "din dışı" olarak tercüme etmek mümkündür. Anayasanın Rusça metninde ise, "laik" kavramı "dünyevi", "yeryüzüne ait", "sivil" anlamına gelen "svetskoe" kavramı ile ifade edilmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Kırgızistan'da devletin laik özelliğinin ne anlama geldiği, hangi prensiplere dayandığı, hangi sosyo-politik yöntemin içinde yer aldığı ve neden laikliğin tercih edildiği sorusu ne bilimsel ne de siyasi açıdan tartışılmamıştır.

⁵³Konstitusiya Kırgızskoy Respubliki Prinyataya Referendumom 27 iyunya 2010 goda (27 Haziran 2010 Referandum'unda kabul edilmiş Kırgız Cumhuriyeti Anayasası), Akademiya yayın evi, Bışkek 2010

Kırgızistan'da laiklik tartışmaları okullarda kız öğrencilerin başörtüsü takmasının ve İyman Sabagının (din dersinin) okullarda okutulmasının laikliğe uyup uymadığı konusu üzerinden yapılmıştır. "Laik devlet" in nasıl bir devlet olduğunu Kırgız Cumhuriyeti parlamentosu milletvekili, Kırgızistan'da din-devlet ilişkisi konusunda çalışmaları bulunan ve dinle ilgili kanun tasarıları hazırlayan A. Sabirov: "Dini açıdan nötr, prensip olarak resmi ideoloji şeklinde herhangi bir dine üstünlük tanımayan ve vatandaşların dünyaya bakış açılarını özgürce seçmelerine imkân tanıyan bir devlet"⁵⁴ olarak tanımlamıştır. Devlet ise, laik devletin ne anlama geldiğini ancak 6 Mayıs 2006'da yayınladığı "Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı" nında açıklamış ve yukarıdaki A. Sabirov'un 2004'te yaptığı laik devlet tanımına yer vermiştir.

5 Mayıs 1993'te kabul edilen Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 16 Şubat 1996, 21 Ekim 1998, 24 Aralık 2001 ve 18 Şubat 2003'te değişikliğe uğrarken, 9 Kasım ve 30 Aralık 2006'da da arka arkaya iki yeni anayasa kabul edilmiştir. Ancak ülkede devam eden siyasi krizler sonucunda Haziran 2010'da yapılan referandumla yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Söz konusu anayasa değişikliklerinden dinle ilgili hükümler etkilenmemiştir.

Bağımsızlığın elde edilmesinin ardından Kırgız Cumhuriyeti, insan hakları ile ilgili çok sayıda uluslararası anlaşmayı da kabul etmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere Avrupa parlamentosunun insan haklarıyla ilgili kararları, Sivil ve Siyasi Haklarla İlgili Uluslararası Paktı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) getirdiği sorumlulukları üstlenmiştir. Bir BM üyesi olarak da "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Alanındaki Uluslararası Sorumluluklar ile İlgili Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BMT) Üyesi Ülkelerin Bildirgesi" ve BM İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler ile İlgili Bildirge"yi kabul etmiştir. Kırgız devleti, din ve vicdan özgürlüğüne geniş bir alan tanıyan bu yasal çerçevelere uygun olarak dini inanç ve dini kurumlarla ilgili yasal düzenlemelere girmiştir.

1991 yılında kabul edilen "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanun ise, din alanı ile ilgili hukuki düzenlemenin temelini oluşturmuştur. 2008 Din Kanunu,

⁵⁴ Maltabarov B., Religiya i Sosialno-Politiçeskiye Prosesı v Kırgızstane, Bışkek 2012, s.87

Kırgızistan’da din – devlet ilişkilerini daha somut hale getirdiği için aşağıdaki bölümde bu husus ele alınacaktır.

2.2 2008 Din Kanunu

16 Aralık 1991'de Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Kurulu "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" (657-XII) kanunu kabul etmiştir. Din-devlet ilişkilerinin hukuki düzenlemesini oluşturan bu Kanun, kendisini demokratik bir devlet olarak tanımlayan Kırgız Devletinin dine karşı nasıl bir tutum içerisinde olduğunu göstermesi, devletin vatandaşlarına dini hak ve özgürlükleri yasal çerçevede sağlama çabasını ortaya koyması ve daha sonraki dönemlerde devletin din politikasını belirlemesi açısından büyük öneme sahip olmuştur. Sözü geçen kanun, 31 Aralık 2008 yılında “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanun’un kabul edilmesiyle geçersiz olarak tanınmıştır. 1991 yılında Kabul edilen kanunun geçersiz olarak tanınması 31 Aralık 2008 yılında “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanun’un Son Hükümler başlıklı 6.kısımının 30.maddesinin 4.fıkrasında saptanmıştır.

31 Aralık 2008 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi tarafından kabul edilen “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanun 6 Kısım ve 30 Maddeden oluşmaktadır.

Kanun'un I. "Genel İlkeler" Kısımının 1. ve 2. maddelerinde bu kanunun düzenleme konuları belirtilmiştir. 1. maddeye göre, Kırgız Cumhuriyeti’nin Anayasası ve KC tarafından onaylanmış ve kabul edilmiş Uluslararası sözleşme, anlaşmaları dikkate alarak, bu kanun insanların inanç özgürlüğü hakkını sağlar, bunun yanı sıra ülkenin iç mevzuatları çerçevesinde yabancı dini kurumların Kırgızistan’daki faaliyetlerini düzenler. Yerel yönetim organlarının, Din İşleri Devlet Komisyonu ile birlikte kendi topraklarında din işleri ile ilgili kamu komitelerinin kurma yoluyla, toplumsal düzenin korunması, milli güvenlik, toprak bütünlüğü ve dini aşırılıktan anayasal düzeni korumayı amaçlayan devlet politikasını yürütmede hakları ve görevleri bu kanunla belirtilir.

Bahsedilen kanunun 2. maddesi uyarınca, Kırgız Cumhuriyeti’nde inanç özgürlüğü ve dini kurumlarla ilgili mevzuatını KC Anayasasını temel alan sözü geçen kanun ve bu yasaya uygun kabul edilmiş yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Devlet ve yerel yönetim organlarının “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanunu’na

aykırı yasal düzenlemeleri kabul etmesi yasaklanmıştır⁵⁵. Söz konusu kanunun 3.maddesinde ise bu yasada kullanılan temel terimler ve kavramlara yer verilmiştir.

“İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanunu’n 4.maddesinde vatandaşların bireysel dini hak ve özgürlüklerini korumayı, onlara dini inanç ve düşüncelerine bakmaksızın sosyal adalet, eşitlik ve temel hak ve özgürlüklerin sağlanacağı taahhüt edilmiştir.

Anayasa'da güvence altına alınmış inanç özgürlüğünün, her vatandaşın dine karşı tutumunu serbestçe belirleme, kendi başına veya başkalarıyla birlikte herhangi bir dine inanma veya inanmama, dini görüşlerini değiştirme ve dinle ilgili düşüncelerini ifade etme ve yayma hakkını kapsadığı belirtilmiştir. Bunların yanı sıra kanunun 4. maddesi, dini tutumlarına bakılmaksızın vatandaşların sivil, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda eşit oldukları, resmi belgelerde dini tabiiyetin belirtilmesine kimsenin zorlanamayacağı; dolaylı veya dolaysız bir şekilde dini hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ve dini değerlerin aşağılanması veya onlara hakaretin kabul edilemeyeceği; kimsenin dini inancını gerekçe göstererek yasalar tarafından belirlenen görevlerinden kaçınamayacağı belirtilmiştir.

Bu maddede belirtilen daha önemli bir husus da Kırgızistan’da çocukların dini organizasyonlara dahil edşlmesinin yasaklanmasıdır. Kırgız Cumhuriyeti topraklarında yasal olarak bulunan yabancılar ve vatansız kişiler Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları ile eşit din özgürlüğü hakkına sahiptir ve inanç özgürlüğü ve dini kuruluşlar ile ilgili mevzuatları ihlalleri durumunda bunlar da yasal sorumluluk taşırlar. Dini özgürlük hakkını sınırlama yalnızca, diğer kişilerin hakları ve özgürlüklerini sağlamak, kamu güvenliği ve düzeni, toprak bütünlüğü ve anayasal sistemin korunması amacıyla Anayasa ve Kırgız Cumhuriyeti mevzuatlarınca yapılabilir. Aynı zamanda anayasal özgürlükler ve haklar sınırlanamaz. Dini kuruluşların faaliyetleri, bir kişinin haklarını ve onurunu ihlal etmemeli, sosyal ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığını teşvik etmemelidir. Kırgız Cumhuriyeti mevzuatının yasakladığı faaliyetlerde bulunan dini örgütler, misyonlar ve temsilcileri yasada belirtilen yükümlülüklere tabidir. Hiç kimsenin, dini inançlarına

⁵⁵Zakon Kırgızskoy Respubliki “O Svobode Veroispovedaniye i Religioznih organizasiiyah v Kırgızskoy Respublike” Prinyatoe 31 dekabrya 2008 goda №282 (31 Aralık 2008 Tarihinde Kabul edilmiş 282 Sayılı “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile ilgili” Kanunu)

dayanarak kanunen belirtilen medeni yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınma hakkına sahip olmadığı bu maddede saptanmıştır.

Sözü geçen kanunda din-devlet ilişkisine 5. maddede yer verilmiştir. Kırgızistan'da din-devlet ilişkisi, başka deyişle devletin inanç özgürlüğü alanındaki siyaseti aşağıdaki ilkeleri temel almaktadır: a) Kırgız Cumhuriyeti dini kurumların ve din görevlilerinin devlet işlerine, kamu ve yerel yönetim organlarının faaliyetlerine karışmasına izin vermeyen laik bir ülkedir b) ülkede hiçbir din resmi veya zorunlu din olarak kabul edilmez c) vatandaşlar için dini eğitim zorunlu değildir, ancak dini eğitim görmek isteyenler özgürce eğitim alabilirler ç) tüm dinler ve dini örgütler kanun önünde eşittir d) ülkede din-devlet ilişkileri kanun ile düzenlenmektedir⁵⁶.

Devlet, bir dine mensup olan ve herhangi bir inanca sahip olmayan insanlar arasında, farklı inançların dini örgütleri ve üyeleri arasında karşılıklı saygı ve hoşgörü ilişkilerin kurulmasını teşvik eder, dini radikalizme ve dini aşırıcılığa, dini nefreti tetikleyen eylemlere izin vermez. Dini kurumların ve din görevlilerinin, devlet organları, yerel yönetimler ve devlet memurlarının üzerinde herhangi bir baskı oluşturmaya yönelik girişimleri, Kırgız Cumhuriyeti'nin mevzuatını ihlal etme durumlarında kanunlarda belirtilen sorumluluğu üstlenir.

Sözü geçen kanunun 5. maddesinde devletin, yasalara ters düşmediği takdirde dini kurumların faaliyetlerine karışmayacağı; bir dinin diğer bir dine veya dinlere karşı herhangi bir üstünlüğü veya sınırlılığının belirlenmesine izin vermeyeceği; dini kurumların veya ateizm propagandasının faaliyetlerini finanse etmeyeceği saptanmıştır. Bunun yanı sıra ibadet yerlerinde toplantılar, mitingler, seçim öncesi kampanya ve diğer siyasi etkinliklerin yapılmasına izin verilmemektedir⁵⁷.

“İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” kanunun 6. maddesinde ülkedeki eğitim sisteminin dinden ayrı olduğu kabul edilmiştir. Kırgız Cumhuriyeti'nde dine karşı tutumlarına bakılmaksızın bireylere çeşitli eğitim sistemine ve farklı eğitim düzeylerine erişim sağlanmaktadır. Eğitim kurumlarında, dini eğitim kurumları haricinde, dini kuruluşların oluşturulmasına izin verilemez. Dini kurumlar kanunda belirtildiği koşullara bağlı kalarak kendi tüzükleri çerçevesinde dini eğitim almak isteyen çocuklara ve

⁵⁶Zakon KR №282

⁵⁷ Zakon KR №282, 5.madde

büyüklerle dini eğitim vermek için dini eğitim kurumlarını kurmaya, bu kurumları özkaynaklarından finanse etmeye, dini görevlileri ve imamları yetiştirmeye hakkı vardır.

Yüksek ve mesleki dini eğitim kurumlarında eğitim almak isteyen birey KC “Eğitim ile İlgili” Kanunu’nu esas alarak temel eğitim almış olmalıdır. Dini eğitim kurumlarında dini dersleri öğreten kişiler, dini eğitim görmüş ve dini eğitim aldıklarını tasdikleyen belgeye sahip olmalıdır. Bunun yanı sıra faaliyetlerini ait oldukları dini kurumun ilgili yönetim organıyla uyum içinde yürütmelidirler. Her eğitim düzeyinde dini derslerin bireysel olarak öğretilmesi yasaklanmıştır. Bununla birlikte din bilimleri disiplinleri Kırgız Cumhuriyeti’nin mevzuatına aykırı değilse ve genel eğitici nitelik taşıyorsa devlet eğitim kurumlarının programına dahil edilebilir. Hangi durumda yasaya aykırı olduğu mevzuatta belirtilmemiştir. Dini eğitim kurumları Kırgızistan’ın topraklarında faaliyet gösteren eğitim kurumlarının tüm hak ve görevlerinden istifade etmektedirler⁵⁸.

"İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanun’da din-devlet ilişkisi, din ve eğitim ilişkisinin yanı sıra dini örgütler ve Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri ilişkilerine de yer verilmiştir. Bir dine mensup olan askerlerin ve devlet organlarının etkileşimi, Kırgız Cumhuriyeti "Genel Askerlik Görevleri" ve "Askerlerin Statüsü ile İlgili" Kanunu ile düzenlenir. Askerlerin resmi yetkilerini dine yönelik bir bakış açısının propogandasını yapmak için kullanmaya hakları yoktur⁵⁹.

"İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" 282 sayılı Kanun’un 2.kısımında ise Kırgız Cumhuriyeti’nde dini örgütlerin ve yabancı din kuruluşları misyonlarının oluşturulması ele alınmıştır. Bahsedilen kanun uyarınca, Kırgız Cumhuriyeti’ndeki dini kuruluşlar; inançlarını, ibadetlerini, törenlerini, ritüellerini, dini eğitimini ve takipçilerinin yetiştirilmesini sağlamak amacıyla Kırgız Cumhuriyeti mevzuatında belirlenen usule uygun kayıtlı vatandaşların gönüllü dernekleridir (dini topluluklar, merkezler, dini okullar, camiler, kiliseler, sinagoglar, ibadethaneler, manastır ve diğerleri). KC Din İşleri Devlet Komisyonu’nda kaydı olmadan ülkede dini kurumların faaliyet göstermesi mevzuat uyarınca yasaklanmıştır. Bu durumu ihlal eden dini kurumlara yasa gereğince ceza işlemleri uygulanmaktadır. Sözü geçen kanun uyarınca, Kırgız Cumhuriyeti’nde dini kurumlar ülke topraklarında sürekli ikamet eden ve reşit en

⁵⁸ Zakon KR №282, 6.madde

⁵⁹ Zakon KR №282, 7.madde

az 200 kişinin inisiyatifi ile kurulabilir. Dini örgüt Kırgızistan topraklarında bir inancın en az 200 örgütü mevcut olduğu ve bu örgütlerin en az birinin 15 sene sürekli faaliyet göstermesi koşuluyla kurulabilir.

Yabancı dini kurumların misyonları yönetim merkezleri yurt dışında olan veya yönetim kurulunda yabancı uyruklu üyesi olan kurumlardır. Kırgızistan Cumhuriyeti topraklarındaki misyonların tescil işlemi gereğince tescilden geçmeden faaliyet göstermelerine izin verilmez. Misyonlar, personelinin kendi yapılarına, tüzüklerine (yönetmeliklere) göre seçer, atar ve görevlendirir⁶⁰.

Dini kurum veya misyon tüzükleri esasında çalışmalı ve Kırgız Cumhuriyeti mevzuatlarının gerekliliklerine uymalıdır. Dini kurum veya misyon tüzüklerinde kurumun veya misyonun adı, yerleştiği yer, dini örgütün türü, faaliyet gösterme amacı, hakları ve yükümlülükleri, kurumun kurulması ve faaliyetine son verilme düzeni, kurumun yapısı, yönetim organları, oluşum süreci, yetkileri ve görev süreleri, kurumun mali kaynakları ve diğer mülkiyeti; faaliyetlerin sona ermesi halinde mülkün elinden çıkarılma prosedürü ile ilgili bilgilere yer verilmelidir. Dini kurum veya misyon tüzükleri KC Anayasasına ve mevzuatına aykırı kurallar içermemelidir⁶¹.

Kırgız Cumhuriyeti'nin topraklarında faaliyet gösteren tüm dini kurumların tescil edilmesi gerektiği yukarıda belirtilmiştir. Bu paragrafta ise, bahsedilen kurumların kayıt işlemlerinin yapılma süreci ele alınmıştır. Dini kurumların ve dini mekanların tescil işlemleri KC Din İşleri Devlet Komisyonu tarafından 282 sayılı kanunun gereğince yapılır. Dini kurumları tescil etmek için kurucuların kuruluş belgelerini resmi (Kırgızca) veya 2. resmi (Rusça) dilde ilgili makama sunmaları gerekir. Dini kuruluşların ve misyonların tescilinin, Kırgız Cumhuriyeti'nin mevzuatına uygunluğunu denetlemek için gerekli belgelerin eklenmesi ile başvurunun yapıldığı tarihten en geç otuz gün içinde yapılmalıdır. Din İşleri Devlet Komisyonu, başvuranın kurucu belgelerini dini bilirkişi incelemesine göndermenin yanı sıra ek bilgi talep etme ve ilgili kurumların hükümlerini alma hakkına sahiptir. Bu durumda, başvuru bir ay daha uzatılabilir. Kayıt işlemi bittikten sonra (maksimum 60 gün) tescilin sonuçlarına dayanarak, başvurana belirlenen tipte sertifika verilir ve dini kuruluş, tescil belgesinin verildiği andan itibaren dini faaliyetlerde bulunma hakkına sahip olur.

⁶⁰ Zakon KR №282, 8.madde

⁶¹ Zakon KR №282, 9.madde

Dini kurumların Din İşleri Devlet Komisyonu'nda tescil edilmekten kaçınılmasının, Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına uygun bir şekilde yaptırıma tabi olduğu söz konusu kanunun 10. maddesinde belirtilmiştir.

Kırgızistan'da faaliyet gösteren tüm dini kurumlar gibi yabancı dini kurum misyonları da ülke mevzuatına uygun kayıt işlemleri yaptırmakla yükümlüdürler. Yabancı dini kurum misyonlarının tescil işlem koşulları "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" 282 sayılı Kanunu'nun 11. maddesinde saptanmıştır. Misyonu tescil ettirmek için, yabancı bir dini kuruluş tarafından yetkilendirilmiş birey, Dini İşler Devlet Komisyonu'na müracaat etmelidir. Başvuru belgeleri dört nüsha olarak resmi (Kırgızca) ve 2. resmi (Rusça) dillerinde ilgili makama sunulmalıdır. Başvuru belgelerine, dini kuruluş ve misyonun kuruluşunun başlatıcısı olan ve tüzükten sorumlu olan kurucu kurul üyelerinin noter tasdikli listesi eklenmelidir. Başvuruyu inceleme süreci dini kurumların kayıt süreci ile aynı koşullar altında gerçekleştirilir. İnceleme sonuçları olumlu olduğu takdirde misyona belirtilen tipteki sertifika verilir. Misyon tescile dair belge aldığı tarihten itibaren faaliyetini yürütmeye başlayabilir. Ancak yabancı dini kurum misyonları için tescil belgesi bir yıllık süre için verilir. Misyonlar her sene kaydını yenilemek ve kurumda değişiklik yapılması halinde ilgili makama bildirmek zorundadır.

Misyonların tescil için yaptığı müracaat, Kırgız Cumhuriyeti'nde misyonun kurulması için başvuruda bulunan yabancı dini kuruluşun hedefleri ve faaliyetleri, Anayasa ve Kırgız Cumhuriyeti'nin diğer yasal düzenlemelerinin kurallarına aykırı ise, sunulan belgeler Kırgız Cumhuriyeti mevzuatının gerekliliklerine uymuyor veya yanlış bilgi içeriyorsa; faaliyetleri milli ve kamu güvenliğine, etnik ve inanç, toplumun sağlığı ve ahlaki veya Kırgız Cumhuriyeti mevzuatının öngördüğü diğer durumlara bir tehdit oluşturuyorsa Din İşleri Devlet Komisyonu'na reddedilebilir. Kayıt işlemini reddetme kararı alınması durumunda sonuç başvuru sahibine yazılı olarak bildirilmekte ve reddedilme nedenleri belirtilmektedir.

Yabancı dini kurum misyonlarının faaliyetleri sonucunda kamu ve milli güvenliğe, etnik ve inanç, toplumun sağlık, ahlaki ve tüzel kişiliğine yönelik tehdidin ortaya çıkma ihtimali ve Kırgız Cumhuriyeti mevzuatının tekrarlanan ihlaller halinde Dini İşler Devlet Komisyonu kendine bağlı dini uzman grubunun incelemelerine ve görüşlerine dayanarak misyonun faaliyetlerini askıya almaya karar verme hakkına

sahiptir. Dini İşler Devlet Komisyonu'nun misyonların kayıtlarını reddetme ve misyon faaliyetlerinin askıya alınma kararları mahkemede temyiz edilebilir.

Misyon tüzüğü, yabancı dini kuruluşun tüzüğüne uygun olmakla birlikte, Kırgızistan Cumhuriyeti mevzuatına aykırı olmamalı ve misyon yönetmeninin imzası ve yabancı dini kuruluşun mühürüyle onaylanmış olması gerekmektedir.

Tüzükte, misyon görevinin yeniden düzenlenmesi veya tasfiyesi durumunda, mimari, kültürel ve tarihi değerleri sergileyen mülkün Kırgız Cumhuriyeti topraklarında kalması gerektiği belirtilmelidir. Misyonun yetkili kişilerince, Kırgız Cumhuriyeti mevzuatının ihlali durumunda yine bu mevzuat uyarınca sorumluluk üstlenilir⁶².

Kırgızistan'da okulların dini kurumlardan ayrı olduğu belirtilmiştir. Ancak dini eğitim verme ve dini eğitim kurumlarının faaliyetleri yasaklanmamıştır. Dini eğitim kurumlarının ülke topraklarında faaliyet gösterebilmeleri için Din İşleri Devlet Komisyonu'nda tescil edilmesi gerekmektedir. Kırgızistan'da tescilsiz dini eğitime izin verilmez. Dini eğitim kurumuna kayıt ettirmek için kurucu Din İşleri Devlet Komisyonu'na, kurucu (kurucular) tarafından onaylanmış eğitim kurumunun tüzüğünü, dört nüsha halinde resmi (Kırgızca) ve 2. resmi (Rusça) dillerinde; dini eğitim kurumun kurulmasıyla ilgili kurucu kurulunun zabıtı; dini eğitim kurumunun kuruluşunun başlatıcısı olan ve tüzükten sorumlu olan kurucu kurul üyelerinin yerel keneşler (yerel yasama organı) ile koordine edilmiş noter tasdikli listesi; tüzüğün noter tasdikli nüshası, kurucunun (kurucuların) dini kuruluş olarak devlet tescil belgesi; eğitim programı, kurucu (kurucular) tarafından onaylanmış öğretmenlerin nitel göstergesi; ilgili hizmetlerden (sağlık-epidemiolojik, itfaye hizmeti gibi) rapor, dini eğitim kurumunun faaliyetlerini yürütmesi için yerel yönetim organının izni; mali kaynakların tastağı belgelerini sunmalıdır. Kayıt işlemi tamamlandıktan sonra kurucuya faaliyet gösterebileceğine dair tescil belgesi verilir⁶³.

Dini kurumlar, yabancı dini kurumların misyonları, dini eğitim kurumları dini kuruluşun tüzüğü tarafından yetkilendirilen kurucuları veya organlarının kararı ile veya anayasanın normları, 282 sayılı Kanun ve Kırgız Cumhuriyeti'nin diğer yasalarının sürekli ihlal edilmesi durumunda veya yasal hedeflere aykırı faaliyetlerin sistemli bir

⁶² Zakon KR №282, 11.madde

⁶³ Zakon KR №282, 13.madde

şekilde uygulanması durumunda mahkeme kararı ile tasfiye edileceği söz konusu kanunun 14. maddesinde belirtilmiştir.

Dini kurumların mülkiyetiyle ilgili düzenlemeler "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" 282 sayılı Kanunu'nun Dini Kurumların, Yabancı Dini Kurum Misyonlarının ve Dini Eğitim Kurumlarının Mülkiyet Durumları başlığı altında III. Kısımın 15, 16, 17, 18 ve 19. maddelerinde belirtilmiştir. Kanuna göre dini kurumlar, faaliyetlerini yürütmeleri için gerekli -yurtiçi ve yurt dışında- mülk sahibi olabilirler, birey, kurum ve kuruluşlardan gönüllü yardım talebinde bulunabilirler, alabilirler ve kendilerine yapılan yardımlar için vergi ödemezler. Ayrıca dini kurumlar devlete ait olmak üzere her türlü bina ve yapıyı yaptığı anlaşmalar çerçevesinde kiralayabilirler, halk temsilcilerinin yerel kurulları ve devlet organları, devlete ait kültürel yapılarını veya diğer mülkleri dini kurumlara özel mülkiyet olarak veya karşılıksız kullanım için verebilirler. Dini kurumlar, kült yapılarını -bulunduğu alan ile birlikte- alma konusunda önceliğe sahiptirler, tarih ve kültürel anlama sahip araç-gereçler, yapılar ve arazilerin dini kurumlara verilmesi ve kullanımı Kırgız Cumhuriyeti yasalarına göre gerçekleşir.

282 Sayılı Kanununun 17. maddesine göre dini kurumlar, kâr amaçlı işletme veya şirket kurabilirler, yardım kurumları oluşturabilirler. Dini kurumların üretim amaçlı işletme ve şirketlerinden elde edilen kârdan toplumsal kuruluşların işletmelerine uygulanan biçimde ve ölçüde vergi alınır. Faaliyetini durduran dini kurumun özel mülkiyeti tüzükte öngörüldüğü şekilde işlem görür, kullanım için verilen mülkler sahiplerine iade edilir, kiraya verenin itirazı üzerine kült özelliğine sahip mülklere icra uygulanamaz, hak sahibinin bulunmaması durumunda dini kurumun mülkü devlet mülkü yerine geçer⁶⁴.

"İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" 282 sayılı kanunun dini kuruluşların, misyonların ve dini eğitim kurumlarının hakları ve çalışma koşulları başlıklı IV. kısımın 20. maddesi uyarınca, dini kurumlar; misyonlar ve dini eğitim kurumları faaliyetlerinde kendi tüzüklerinin çerçevesinde ve anayasayı, 282 sayılı kanunu ve Kırgız Cumhuriyeti'nin diğer mevzuat düzenlemelerini esas almaları gerektiği belirtilmiştir. Dini kutsal mekânların oluşumu ve kullanımına, dini ibadet, tören ve merasimlerin -ibadet evleri ve bulunduğu alanda, kutsal addedilen mekânlarda, dini kurumların binalarında, mezarlıklarda ve vatandaşların evlerinde- düzenlenmesine, silahlı kuvvetlerde boş

⁶⁴ Zakon KR №282, 17. madde

vakitlerde dini ibadet ve törenlerin gerçekleştirilmesine ve din hizmetlerinin yürütülmesine imkân tanıyan 21. maddesinde, hastaneler, huzurevleri, engelliler evi ve hapishanelerde de -orda bulunanların talebi üzerine- dini faaliyetlerin yürütülebileceği ifade edilmiş, söz konusu kurumların idarelerinin de bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için gerekli yardımı sağlayacağı vurgulanmıştır. Toplu ibadet, tören ve merasimlerin yapıldığı diğer durumlarda ise, Kırgız Cumhuriyeti'nin gösteri ve yürüyüş ile ilgili düzenlemelerinin yol göstericiliği belirtilmiştir⁶⁵.

Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarının Suudi Arabistan Krallığı'ndaki kutsal yerlere (hacc, umre) gitmelerine ilişkin düzenleme ve sorumluluk, Kırgız Cumhuriyeti yasaları ile belirlenen usul uyarınca Kırgızistan Müslümanları Dini Kurulu'na aittir.

282 Sayılı Kanun'un 22. maddesi uyarınca, dini kuruluşlar Kırgız Cumhuriyeti'nde üretim, satın alma, depolama, ihracat yapma, Kırgız Cumhuriyeti'ne ithal etme ve dini yayınları, diğer basılı, ses ve video materyallerini ve diğer dini literatürleri Kırgız Cumhuriyeti mevzuatında belirlenen kurallar gereğince dağıtma hakkına sahiptir. Ancak, dini hoşgörüsüzlüğü örgütleyen, anayasal düzeni, toplumun ahlaki temellerini değiştirme çağrısında bulunan dinî literatür, diğer basılı, ses ve video materyallerini ithal etmek, üretmek, depolamak, nakletmek ve dağıtmak yasaklanmıştır. Din İşleri Devlet Komisyonu dini literatür kaynaklarını dini bilirkişi incelemesine sevk etme hakkına sahiptir.

Söz konusu komisyon, dini eserlerin kütüphane raflarına koyulmadan önce bilirkişi incelemesinden geçirmeyle yükümlüdür.

Dini literatür kaynaklarının, ses, video ve diğer dini içerikli materyallerin dağıtımı, dini kuruluşlarca, yerel yönetim organları tarafından bu amaçlar için tahsis edilmiş alanlarda gerçekleştirilebilir. Kamusal alanlarda (sokaklarda, caddelerde), apartman dairelerini, çocuk kurumlarını, okulları ve yüksek öğrenim kurumlarını dolaşarak dinî nitelikte literatür, basılı, ses ve video materyallerinin dağıtılması yasaktır.

Vatandaşlar ve dini kurumlar dini literatürleri kendileri istediği ve onlara uygun olduğu dilde satın alabilirler ve kullanabilirler. Ancak, dini aşırılık, ayrılıkçılık ve köktencilik içeren basılı yayınları, film ve video görsel-işitsel ürünleri ve diğer materyallerin ithalatı, üretimi, edinimi, aktarılması, depolanması ve dağıtımı, Kırgız

⁶⁵Zakon KR №282, 17 .madde, 3. fıkra

Cumhuriyeti mevzuatı gereğince cezaya tabi tutulur. Yasaklanmış bu tür materyallerin ithalatı, üretimi, edinimi, aktarılması, depolanması ve dağıtımını koordine etme yetkisi KC Din İşleri Devlet komisyonu, Milli Güvenlik Genel Komisyonu ve İçişler Bakanlığı'na verilmiştir⁶⁶.

282 sayılı Kanun'un 23. maddesinde, bireylere ve dini kurumlara bireysel veya toplu halde uluslararası ilişkiler kurma, dini ibadetleri gerçekleştirmek, toplantılara veya diğer dini faaliyetlere katılmak amacıyla yurt dışına gitme, ayrıca dini eğitim kurumlarına da din eğitimi için yurt dışına öğrenci gönderme veya öğrenci getirme imkânı tanımıştır.

Dini kurumlar işçi çalıştırabilirler ve buna bağlı olarak da iş anlaşması yapmak mecburiyetindedirler, çalışanlar da çalışma ve sosyal güvenlik yasalarında belirtilen haklara sahiptirler. Din görevlileri de dâhil, çalışanların vergilendirilmesi ise, devlet kurum ve kuruluşlarında çalışanlar için belirlenen oranlarda gerçekleştirilir. Dini kurumlar ve onların hayır kuruluşları devletin sosyal güvenlik ve emeklilik fonuna toplumsal kurum ve kuruluşlar için belirlenen miktarda ödenek ödemesi ile ilgili bilgiler 282 sayılı kanunun 24. maddesinde yer almıştır.

Bir ülkedeki din devlet ilişkilerinin değerlendirilmesinde ve incelenmesinde dikkat çekilmesi gereken hususların biri dini kurumların faaliyetlerinin denetlenmesidir. Söz konusu kanunun V. kısmında bu konu ele alınmıştır. Dini kuruluşlar, istatistik kurumlarına, vergi idarelerine, Din İşleri Devlet Komisyonu'na ve bahsedilen komisyonun yerel temsilciliklerine, savcılığa Kırgız Cumhuriyeti mevzuatı ve dini kuruluşun tüzüğünü gereğince faaliyetleri hakkında bilgi vermekle yükümlüdür. Bununla birlikte dini kurumlar yukarıda sıralanan devlet organlarına, faaliyetleri hakkında rapor, yönetim organlarının kadro bileşimi, mali harcamaları dahil olmak üzere, uluslararası, yabancı kuruluşlar, yabancı vatandaşlar ve vatansız kişilerden alınan diğer mülklerin kullanımı ile ilgili bilgiler içeren belgeler sunmak zorundadırlar.

Bu belgelerin sunulması için formlar ve tarihler Din İşleri Devlet Komisyonu tarafından belirlenir. Savcılık ise dini kurumların ülke mevzuatını yerine getirip getirmediğini denetler ve ihlaller varsa tespit eder⁶⁷.

⁶⁶ Zakon KR №282, 22.madde

⁶⁷Zakon KR №282, 27.madde

Dini kurumların, misyonların Kırgız Cumhuriyeti mevzuatını ihlali durumunda veya dini kuruluşun tüzüğüne aykırı faaliyette bulunduğu tespit edilmesi durumunda, Din İşleri Milli Komisyonu yazılı uyarıda bulunur. Uyarı üç gün içinde dini kurumun yönetim kuruluna iletilir. Üç ay içinde söz konusu ihlal ortadan kaldırılmazsa veya bir yıl içinde tekrarlandığı takdirde bahsedilen komisyon bu kurumu tasfiye isteğiyle mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. Bu durumda, komisyon dini kurumun faaliyetlerini mahkeme kararı çıkana kadar askıya alma hakkına sahip olması söz konusu kanunun 27. maddesinde saptanmıştır.

Dini kurumların, misyonların 282 sayılı Kanun'u ve diğer yasaları çiğnediği tespit edilirse, Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak cezai, idari ve diğer yükümlülüklerle tabi tutulmaktadır.

Böylece bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da vatandaşlar, yasal düzenlemeler tarafından sağlanan herhangi bir dine inanma veya inanmama, ibadetlerini yerine getirme, dini birlikler oluşturma hakkını elde etmişler, dini kurumlar da tüzel kişiliğe sahip olarak ve kurumsal bütünlüğe kavuşarak mülkiyet elde etme, mülkiyeti ile ilgili gerekli tasarrufla bulunma, işlevlerini yerine getirebilmek için çeşitli anlaşmalar yapmanın yanı sıra uluslararası düzeyde de hukuki ilişkiler kurma imkânına kavuşmuşlardır.

Dolayısıyla, dini cemaat, birlik ve oluşumların sayısında hızlı bir artış görülmüş, dini yayınlar çoğalmış, din eğitimi her düzeyde verilmeye başlamış, bazı tarihi eserler ve mülkler dini kurumlara devredilmiş ve dışarıdan onlarca misyoner grupları gelerek ülkede faaliyetlerine başlamışlardır. Anayasa'da ve 2008 Din Kanunu'nda öngörülen din-devlet ilişkilerinin biçimi, hem yasal hem de kurumsal alanda yapılan değişikliklerle önemli ölçüde değiştirilmiş, dini hak ve özgürlükler alanı sınırlandırılmıştır.

2.3 2014 – 2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı

Din, Kırgız Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve manevi gelişiminin önemli bir parçasıdır. Bağımsızlık yılları boyunca, Kırgız Cumhuriyeti'nde dini alanın özgürce gelişmesi için koşullar sağlamak amacıyla çalışmalar yapılmıştır ve bu günümüzde de devam etmektedir. Dini kuruluşların faaliyetleri üzerindeki sosyal, endüstriyel, ekonomik ve diğer kısıtlamalar kaldırılmıştır. Çağdaş devlet-din ilişkilerinin temeli atılmış, yapıcı

bir diyalog için ön koşullar sağlanmış ve devlet ile dini örgütler arasında sosyal ortaklık oluşturulmuştur.

Aynı zamanda, devlet kurumları ve toplum tarafından, devletin dini politikası için kavramsal, hukuki bir çerçeve oluşturma ve devlet ile din arasındaki etkileşimin biçimini belirlemeye ihtiyaç duyulduğu açıkça kabul edilmiştir.

14 Kasım 2014 Tarihli 203 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı (bundan sonra Eylem Planı) kabul edilmiştir.

Bağımsızlık yılları boyunca, Kırgızistan'daki dini durum güçlü değişimlere uğramıştır ve temel eğilimler ortaya çıkmıştır. Günümüzde, çeşitli dini akımlar, hareketler, örgütler tarafından temsil edilen Kırgızistan'da dini çeşitlilik oluşmuştur. Bu örgütlerin, akımların, hareketlerin, ideolojilerin her birinin ülkede mensupları mevcuttur. Bu dini çeşitlilik radikalleri, aşırılıkçıları ve ılımlıları da içermektedir. Dini çeşitlilik, toplumda, ülkedeki din özgürlüğünü yansıtan olumlu gelişimin yanı sıra belirli akımların radikalleşmesine, dinler ve akımlar arasındaki çatışmalara, toplumun ideolojik kutuplaşmasına yol açan tehlikeli bir etken olarak da algılanmaktadır.

Bağımsızlık süresi boyunca, dini alandaki durum daha da hızlı bir şekilde değişmiştir ve 2014 yılında dini alandaki bir dizi faktörler devleti söz konusu alanda yetkili siyaset yürütmeye, başka deyişle yeni bir eylem planı geliştirmeye itmiştir.

Dış ideolojilerin etkisi altında ulusal kimliği kaybetme tehlikesi, Kırgız toplumunun ideolojik kutuplaşma tehlikesi, dinin siyasallaştırılması tehlikesi, net ve resmi bir laiklik anlayışı eksikliği, proselitizm (herhangi bir dinin yayılması için harcanan çaba ve diğer dinsel çevrelerden inançlı kazanma uğraşı) ile ilgili konular ve anlaşmazlıklar; Orta Doğu'daki terör örgütlerinin IŞİD devleti yaratma çabası ve Kırgızistan'dan insanları saflarına çekmelerindeki başarısı vs gibi tehlikeler doğrudan ülkenin ulusal güvenliğine tehlike oluşturmaktadır. Din alanındaki devlet politikasını belirleyen Eylem Planı'nın önemi, temel olarak yukarıda bahsedilen tehlikeleri önlemek, söz konusu alanda devletin bir düzenleyici olarak konumunu belirlemek ve vatandaşların yasal hakları olan dini özgürlüğü sağlamak ve geliştirmek amaçlı din alanında kontrol kurmaktır.

2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı ülkede faaliyet gösteren dini örgütlerin ve derneklerin faaliyetlerinin devlet tarafından düzenlenmesinin ana yönlerini ve ilkelerini belirler.

Eylem Planı, laik devletin⁶⁸ anayasal ilkelerinin temelinde, devletin ve organlarının toplumun bir kısmına değil, tüm topluma hizmet ettiğini⁶⁹, Kırgız Cumhuriyeti'nde hiçbir dinin resmi veya zorunlu olarak kabul edilmeyeceğini, din ve bütün kültürlerin devletten ayrılığını, dini örgütlerin, din adamlarının devlet kurumlarının faaliyetlerine müdahale etmesinin yasak⁷⁰ olduğunu göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

Bu Eylem Planı, 2013-2017 Kırgız Cumhuriyeti'nin İstikrarlı Kalkınma Milli Stratejisi'nin "Devlet-Dini ve Dinler arası İlişkilerin İyileştirilmesi" bölümünün önceliklerini gerçekleştirmek için amaçların, görevlerin ve gerekli önlemlerin resmi vizyonudur.

Eylem Planının hazırlama sürecinde, Kırgızistan'da dini alanda etkili bir devlet politikasının yürütülmesi için, devlet kurumlarının ve genel halkın temsilcilerinin metodolojik ve kavramsal temellerin geliştirilmesine katılımı için koşullar sağlanmıştır.

Anayasal ilkelere ve dini alanda mevcut durumunun analizine dayanarak Eylem Planı aşağıdaki unsurları içermektedir:

- Dini örgütlerle etkileşim ile ilişkin devlet politikası
- Din bilimleri ve dini eğitim alanındaki devlet politikası
- Dini aşırıcılığın önlenmesi.

Din alanındaki devlet politikasındaki ana fikirlerden biri "Kırgız Cumhuriyeti'nin milli çıkarlarına uygun bir şekilde dini alanda devlet siyasetini yürütmektir⁷¹". Bu, dini alanın devlet düzenlenirken ana ilkenin Kırgız Cumhuriyeti'nin milli çıkarları olması gerektiği anlamına gelmektedir. "Kırgızistan'ın günümüzde olduğu kadar uzun vadedeki milli çıkarları şu şekilde belirlenmiştir:

- ülkenin toprak bütünlüğü

⁶⁸ Konstitusiyaya KR, 1.madde

⁶⁹ Konstitusiyaya KR, 5.madde

⁷⁰ Konstitusiyaya KR, 7.madde

⁷¹ Konsepsiya gosudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki v religioznoy sfere na 2014-2020 godı (2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı), 1.Bölüm, 3.madde

- ekonomik bağımsızlık ve vatandaşların iyi yaşam düzeyi
- kültürel (bir grubun ya da kültürün ya da bireyin ait olduğu grup veya kültüre ait kimliğine verilen isimdir) kimlik
- sürekligelişen ulus entelekti
- küresel ve yerel duruma uygun idari sistem
- sağlıklı ve eğitimli bir millet.⁷²

Yukarıda belirtilen ulusal çıkarlara dayanarak, Eylem Planı ile aşağıdaki kilit noktalara özellikle önem verilmektedir:

2.3.1 Devlet Kurumlarının Dini Örgütlerle Etkileşimi ile İlgili Devlet Politikası

Devlet ile din arasındaki ilişkilerin etkinliği, demokratik bir toplumun istikrarını ve gelişimini sağlamada önemli bir unsurdur. Kırgız Cumhuriyeti bağımsızlığını elde ettikten sonra kendini insan haklarına saygı duyan ve vatandaşlarının hukukunu koruyan demokratik bir ülke olarak ilan etmiştir ve bu, ülkenin anayasasının birinci maddesinde yer almaktadır. Bu bağlamda uluslararası insan haklarını koruma ile ilgili anlaşma ve sözleşmeleri kabul etmiş ve bu yönde yükümlülüklerini yerine getirmektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi yaklaşık 30 sene geçmesine rağmen, ateist bir ideolojiden sıyrılmış olan toplumun dine olan ilgisi gün geçtikçe artmaktadır. Dini kurumların, yapıların vs sayısında da artış izlenmektedir. Bu yüzden din alanındaki durumu iyileştirmek için devlet tarafından adımlar atılması zamanın gereğidir. Kırgız Cumhuriyeti de vatandaşların, din ve inanç özgürlüğünü ve haklarını sağlamak açısından, devlet organları ile dini kurumlar etkileşim içerisinde faaliyet göstermeleri doğrultusunu tercih etmiştir. Dolayısıyla, Eylem Planında dini kurumlarla etkileşim ile ilgili mevzuatların geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla ilgili:

- Dini alandaki süreçleri düzenleyen mevzuatı, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve ülkenin uluslararası yükümlülükleri ile uyumlu hale getirmek
- Dini kuruluşların kayıt ve yeniden kayıt sisteminin iyileştirilmesi, devlet kurumları tarafından prosedürlerin izlenmesi ve dini kuruluşların şeffaflık, açıklık ve adalet ilkelerine uygun rapor vermekle yükümlülüğü

⁷² Konsepsiya Natsionalnoy Bezopasnosti Kirgizskoy Respubliki ot 18 Fevralya 2009 goda №115 (18 Şubat 2009 Tarihinde kabul edilmiş 115 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenliği Eylem Planı), 2.bölüm

- Personel rezervi oluşturulurken, devlet ve belediye hizmetlerine, kolluk kuvvetlerine ve adli sisteme işe alınırken, dini tutumlarına bakılmaksızın, vatandaşların eşitliği ilkesinin uygulanmasının sağlanması
- Devlet ve belediye memurunun meslekî görevlerini yerine getirmede dini tutumunun etkisinin kabul edilemezliğini açıkça belirtmek için devlet ve belediye memuriyetini düzenleyen mevzuatta değişiklik yapılması.

Hukuki koruma sisteminin iyileştirilmesi, dini gerekçelerle ayrımcılığın önlenmesi ve kanunların kolluk kuvvetlerin faaliyetlerinde tarafsız bir şekilde uygulanmasının sağlanması⁷³ ile ilgili çalışmalar yapılması gerektiğine söz konusu Eylem Planı'nda yer verilmiştir.

Din alanındaki mevzuatın geliştirilmesinin yanı sıra devlet organları ve dini kurumların etkileşimlerini sağlamak amaçlı Eylem Planının ikinci bölümünde bir dizi tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu tedbirler aşağıda sıralanmıştır.

2.3.1.1 Ulusal düzeyde etkileşimi geliştirmek

- Dini politika gereği kurumlararası koordinasyon konseyi oluşturulması
- Dini durumun izlenmesi için modern bir sistemin geliştirilmesi, araştırma yapılması
- Devlet organlarının ve dini kuruluşların kaliteli, güvenilir ve zamanında etkileşimi için devlet – din konseyinin oluşturulması
- Tekrarları kaldırmak, devlet organları ve dini kurumlar arasındaki potansiyel ve etkileşimleri yükseltmek, din işleri ile ilgilenen devlet organlarının yetkilerini ve sorumluluklarını netleştirmek amaçlı faaliyetleri işlevsel incelenmesini temel alarak, aşırılık ve terörle mücadele yetkisine sahip olan, Kırgız Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi, Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu'nun yapılarının ve birimlerinin sayısının optimize edilmesi
- Eylem Planının uygulanmasını koordine etmek ve izlemek amacıyla her mercide sorumlu kişi ve kuruluşlardan oluşan bir sistem oluşturmak. Yukarıda belirtilen devlet kurumlarının potansiyelini artırmak, devlet memurları için dini konularda

⁷³ Konsepsiya, II.Bölüm, 5. madde

eğitim programları hazırlamak ve gerçekleştirmek, hoşgörü, dünya dinleri hakkında, ülkedeki ve dünyadaki dini durum ile ilgili bilgi sahibi olma, devlet, belediye, kolluk kuvvetler, yargı organlarının çalışanlarının mesleki yeterliliğini değerlendirme kriterlerinden biri olarak kabul edilmesi

- Merkezi, bölgesel, yerel düzeydeki çelişkilerin erken tespiti ve dini alanlardaki ihtilafların önlenmesi için tüm makamların hızlı bir şekilde müdahale etmelerine yönelik mekanizmaların geliştirilmesi. Sivil toplum kuruluşları, dini liderler, DİDK ve diğer dini kuruluşlarla istikrarlı bir etkileşimi içinde olmaları için sistem oluşturulması
- Ülkenin dindar kesiminin ihtiyaç, talep ve özelliklerini karşılayan çağdaş ilmin başarılarına dayanan bilimsel, eğitimsel ve teolojik temellerin oluşumuna katkıda bulunmak⁷⁴.

2.3.1.2 Yerel Düzeyde Etkileşimi Geliştirmek

- Bölgelerinde dini durum ile ilgili sorunların dikkate alınması ve geliştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması
- Yerel yetkililer tarafından dini alanda devlet politikasının geliştirilmesi ile ilgili öneri ve tekliflerin hazırlanması ve devlet organlarına sunulması
- Dini nefretin kışkırtılması durumlarını önlemek ve engellemek için tedbirler almak, inançlıların dini duygularına hakaret etmek, ayrıca bu tür eylemlerin şiddete teşvik edilmesini önlemek
- Dini hoşgörü ve hoşgörü, çocukların ve gençlerin vatanperver ve hukuki eğitimi ile ilgili çalışmaların düzenlenmesi, aile kurumunun desteklenmesi ve güçlendirilmesi
- Her yerleşim bölgesinde bulunan dini eğitim kurumlarının faaliyetlerinin izlenmesi
- Toplumsal gözlemlleme yapmak, ülkedeki dini durumu ve dinler arası ilişkiler alanında ortaya çıkan sorunlara zamanında müdahale etme seviyesini

⁷⁴ Konsepsiya gosudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki v religioznoy sfere na 2014-2020 godı. II.Bölüm, s. 7.

değerlendirmek için yerel organların bünyesinde bulunan bölgesel danışma kurullarının ve diğer danışma yapılarının etkinliğini artırmak⁷⁵.

XXI yüzyıl teknoloji çağıdır. Bir yapılan bir eylemin, yürütülen bir siyasetin veya istenilen ideolojinin yayılmasında bilgi büyük bir önem taşımaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nin din alanında yürüteceği siyasetin ana yönlerini belirleyen bu Eylem Planında devlet organları ve dini kurumların etkileşimi konusunda bilgi siyaseti göz ardı edilmemiştir.

2.3.1.3 Bilgi Politikası

- Yetkili devlet organları tarafından basının içerik analizinin, dini konular üzerine mevcut televizyon ve radyo programlarını içeren medya materyallerinin sistematik bir şekilde gözlemlene yapılması, analiz sonuçlarının yayınlanması ve kapsamlı bir şekilde tartışılması ve bunun sonucunda bilgi güvenliğini sağlamak için zamanında önlem alınması
- Yıkıcı ve aşırı propagandanın manipülatif yöntemlerini teşhir etmek amacıyla radikal aşırılık yanlı söylevlere alternatif bir bilgi alanı yaratarak medya ve sosyal medyada din üzerine yapıcı söylevin teşvik edilmesi için metodolojik bir bilgi kampanyaları tabanının geliştirilmesi
- Dijital yayıncılığa geçiş çerçevesinde, izleyicinin ufkunu genişletmeyi, laik bir çok dinli bir toplumun, sivil kimliğin ve yasal kültürün, dünya dinlerinin tarihi üzerine fikirlerini teşvik etmeyi amaçlayan bilimsel ve eğitim programları oluşturmak için medya projelerini desteklemeyi öncelikli görevlerden biri olarak kabul etmek
- Dini örgütlerin, özel sektörün, sivil toplumun, uzmanların, araştırmacıların, politikacıların pozitif girişimlerinin ve medyadaki yıkıcı bilgi faaliyetlerine karşı koyma çabalarının desteklenmesi.⁷⁶

Kısacası, “Kırgızistan, dini alanın etkin devlet koordinesi ve devlet kurumları ile sivil toplum, özellikle dini örgütler ve dernekler arasındaki işbirliği düzeyinin artırılması

⁷⁵ Konsepsiya , II.Bölüm, 9. madde

⁷⁶ Konsepsiya, II. Bölüm, 11. madde

yoluyla Orta Asya bölgesinde çoğu Müslüman olan nüfusa sahip laik, demokratik bir devlet modeli oluşturmaktadır⁷⁷.

Kırgız toplumunun çoğunluğu Müslümandır. Müslümanların neredeyse hepsi Hanefî mezhebine mensuptur. Eylem Planı'nda Hanefî mezhebinin Kırgız Cumhuriyeti'nin kültürel ve tarihi gelişimindeki özel rolü vurgulanmaktadır; devlet tarafından bu mezhebin güçlenmesi ve gelişmesi için koşullar yarattığı belirtilmiştir.

Eylem Planında, laik bir devlet ilkesine uyulacağı, Kırgız Cumhuriyeti mevzuatının ihlal edilmediği durumlar haricinde dini örgütlerin faaliyetlerine müdahale edilmeyeceği, dini örgütlerin faaliyet alanlarını belirtmek gerektiği⁷⁸, belirtilmektedir.

2.3.2 Din ve Din Bilimleri Alanında Devlet Düzenlemesi

Anayasanın 1.maddesi uyarınca, Kırgız Cumhuriyeti egemen, demokratik, laik ve sosyal devlettir⁷⁹. Ülkede din devletten ayrılmıştır. Dini eğitim zorunlu değildir, bunun yanı sıra dini eğitim almak isteyenler eğitim görebilirler ve bu konuda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Resmi eğitim kurumlarında (ilkokul, ortaokul, lise ve üniversitelerde ilahiyat fakülteleri hariç) dini eğitim verilmemektedir.

Bağımsızlık yıllarında dini örgütlerin sayısındaki keskin artış ile birlikte, eğitilmiş din adamlarının ve dini derslerin öğretmenlerinin yetersizliği meydana çıkmıştır. Bu ihtiyaca cevap olarak, çeşitli düzeylerde dini okulların sayısında artış gözlemlenmiştir, dolayısıyla burada eğitim alanların sayısı da önemli ölçüde artmış ve yurtdışında dini eğitim almak da yaygın bir hal almıştır. Ancak aynı zamanda, bu süreçlerin devlet tarafından izlenmesine yönelik mekanizmalar geliştirilmemişti. Bu duruma çözüm üretmenin öncelikli alanları söz konusu Eylem Planında, dini eğitim sisteminin geliştirilmesi ve kalitesinin yükseltilmesi olarak iki başlık altında ele alınmıştır. İki gruba katigoriye edilen önlemler şunlardır:

⁷⁷ Konsepsiya, II. Bölüm, 5. madde

⁷⁸ Konsepsiya, II. Bölüm, 16. madde

⁷⁹ Konstitusiyaya KR, 1.madde, 1.fıkra

2.3.2.1 Laik - Dini Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi

- Lise, Yükseköğretim Kurumları ve Üniversitelerde Din Kültürü Temellerini öğretmek amacıyla, Din Kültürü Tarihi, Din bilimlerini ve müfredatını içeren Eylem Planının geliştirilmesi ve uygulanmasının tamamlanması
- Devlet-din ilişkilerinin başka ülkelerdeki deneyimlerini incelemek, konuyla ilgili programların geliştirilmesinde dikkate alınması için dini gerekçelerle çatışmaların önlenmesi ve çözülmesi
- Eğitim sistemine nitelikli pedagojik personel sağlamak, devletin desteği çerçevesinde eğitim gören öğrenciler arasından din görevlilerinin oranını artırmak
- Dini durum, bilgi materyalleri ve din eğitiminin kalitesini iyileştirme ile ilgili gözlem ve değerlendirme yapabilmek için metodolojik temel oluşturmayı amaçlayan araştırma yapmak
- Dünya dinlerinin tarihi, kuramları, din alanındaki çağdaş küresel süreçler ile ilgili konuları içeren yabancı bilimsel, edebi, kurgu literatürleri resmi ve ikinci resmi dillere çevirmek
- Kırgızistan için sosyal ve kültürel önemini gösteren dini örgütlerle birlikte, kültürel ve eğitimsel, gençlerin manevi, ahlaki, vatanperverlik eğitimine yönelik eğitim projelerini gerçekleştirmek
- Laik (devlet ve özel) eğitim kurumlarında misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesi çabalarının öğrenci, öğretmen ve idare tarafından önlenmesi
- Din eğitimi politikasının aktif bir katılımcısı olarak, ailelerin, ebeveynlerin, yerel yönetim organlarının, mesleki ve pedagojik topluluğun, bilimsel, kültürel, ticari ve kamu kurumlarının ve gönüllülerin eğitim sürecine dahil edilmesi.⁸⁰

2.3.2.2 Din eğitimi kalitesinin yükseltilmesi

- Dini eğitim kurumlarını, eğitim materyallerinin içeriğine, türüne ve müfredat içeriğine uygun bir şekilde tescil türüne göre sınıflandırma kriterlerinin hazırlanması

⁸⁰ Концепсия государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на 2014-2020 годы. III.Бölüm, s. 19.

- Dini eğitim kurumlarının ruhsatlandırma sürecini, eğitim ve dini işler alanındaki yetkili devlet kurumlarının gereklerine uygun olarak düzenlemek
- Radikal ideolojilerin müfredat içeriğinde ve eğitim uygulamalarında bulunmasını veya yayılmasını tespit etmek amacıyla dini eğitim kurumları için gözlem mekanizması geliştirmek
- Kırgızistan vatandaşlarının eğitim gördüğü yabancı dini eğitim kurumlarını incelemek, vatandaşları bu kurumlardaki eğitimin uygunluğu hakkında bilgilendirmek
- Yabancı eğitim kurumlarında dini eğitim alan Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarını kayıt altına almak için bu ülkelerin devlet kurumlarıyla etkileşime geçmek ve öğrencilere danışmanlık ve diğer yardımlar sağlamak amacıyla hükümetlerarası etkileşim mekanizmalarını geliştirmek
- İmam ve diğer din adamlarının niteliklerini arttırma amacıyla din bilimleri ve ilahiyat fakültelerinden uzmanların, ülkedeki üniversitelerin ilgili bölümlerinin ve devlet kurumlarının katılımıyla merkezi bir eğitim sistemi oluşturmak
- DİDK ve diğer dini örgütlerle birlikte, kadınların dini okulları dahil olmak üzere, ev dini eğitim sistemini düzene koymak.

Özetleyecek olursak Eylem Planının çerçevesinde, din bilimlerinin öğretilmesi ve dini eğitimin geliştirilmesi, bunların yanı sıra belgelendirme, standartlaştırma ve müfredatın tek standarta uydurulması öngörülmektedir⁸¹. Dini eğitim alanında, eğitim müfredatının radikal ideolojileri içermesini engellemek için eğitim programlarının tek standarta uydurulması amacıyla dini eğitim kurumlarının lisanslaştırılması planlanmaktadır. Bunların yanı sıra Eylem Planı, Kırgızistan vatandaşlarının eğitim aldığı yabancı dini eğitim kurumlarını incelemek vatandaşları bu kurumlardaki eğitimin uygunluğu hakkında bilgilendirmeyi önermektedir⁸².

Eylem Planı çerçevesinde din temsilcilerinin, devlet memurlarının bu alanda eğitim seviyesini yükseltmek için: din bilimleri ve ilahiyat fakültelerinden uzmanların, ülkedeki üniversitelerin ilgili bölümlerinin ve devlet kurumlarının katılımıyla merkezi

⁸¹ Konsepsiya gosudarstvennoy politiki Kırgızskoy Respubliki v religioznoy sfere na 2014-2020 godı. III.Bölüm, s.23 - 24.

⁸² Konsepsiya, III. Bölüm, 25. madde

bir eğitim sistemi oluşturmak, devlet memurlarının din konusunda niteliklerini arttırmak amacıyla dini eğitim programlarını hazırlamak ve uygulamak gerekmektedir.⁸³

2.3.3 Dini Radikalizm ve Aşırılıkçılığın Önlenmesi İçin Alınan Tedbirler

Son yıllarda, tüm dünyada olduğu gibi Orta Asya Bölgesinde de, dini aşırılık ve radikalizmdeki artış nedeniyle sosyo-politik durumun karmaşık hale geldiği gözlemlenmektedir. Bu eğilim, şiddetin ve devletin milli güvenliğini tehdit eden aşırılık faaliyetlerinin yayılması tehlikesini meydana getirmektedir. Özellikle Ortadoğu'daki ve dünyanın diğer bölgelerindeki aşırılık ve terör örgütlerinin faaliyetlerinin yeniden canlanması ve onların ideolojik etkisinin Orta Asya'ya yayılması, vatandaşların radikalleşmesi ve toplumun dini esaslarda istikrarsızlaşması tehlikesini taşımaktadır. Devletin yıkıcı ve aşırılık yanlısı dini hareketlere karşı mücadelesi bir dizi önlemin uygulanmasıyla gerçekleştirilebilmektedir.

- Kırgız Cumhuriyeti topraklarında dini örgütlerin, anayasal sistemin temellerine, devletin ve vatandaşlarının güvenliğine aykırı faaliyetlerinin önlenmesi, bastırılması ve yasaklanması
- Dini nefreti kışkırtma, inananların dini duygularına hakaret etmenin yanı sıra, dine karşı tutumları temelinde herhangi bir gruba karşı yönlendirilen şiddet eylemlerine etkin bir şekilde karşı koyma
- Yıkıcı dini faaliyetlere yol açabilecek herhangi bir dinin yayılması için yapılan faaliyetlerin yasaklanması
- Dini aşırılığı yaymaya yönelik tüm eylemlerin bastırılması
- Dini çalışmaları ve teolojik bilirkişi incelemesi yürütmek için açık kriterler ve şeffaf prosedürler geliştirmek amacıyla yasal ve metodolojik temel oluşturmak ve bunların yanı sıra bilirkişilerin korunmasına yönelik mekanizmalar sağlamak
- Mesleki faaliyetlerinde dini radikalizm ve aşırılıkçılık meseleleriyle ilgilenen devlet organları çalışanlarının dini yetkilerinin artırılması.

Bu noktada önemli sorunlardan biri, dini eserlerin, kaynakların, konuşmaların aşırılık yanlısı olduğunu ve bireyleri aşırılıkçı olarak kabul etmeni belirleyecek

⁸³ Konsepsiya, III. Bölüm, 19. madde

kriterleridir. Eylem Planı'nda, dini ve teolojik bilirkişi incelemesi yürütmek için açık kriterler ve şeffaf prosedürler geliştirilmesinin yanı sıra bilirkişilerin korunmasına yönelik mekanizmalar sağlanması gerektiği öngörülmektedir⁸⁴. Bunların yanı sıra bilgi güvenliği ve bunu sağlayacak önlemlerin belirlenmesi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, basının içerik analizi, dini konular üzerine mevcut televizyon ve radyo programlarını içeren medya materyallerinin sistematik bir şekilde gözlemleme yapılması, analiz sonuçlarının yayınlanması ve kapsamlı bir şekilde tartışılması ve bunun sonucunda bilgi güvenliğini sağlamak için zamanında önlem alınması önerilmektedir⁸⁵.

2.3.4 Eylem Planı'nın Gerçekleştirilmesi

Eylem Planı'nın üç aşamada uygulanması öngörülmektedir:

- Birinci Aşama: Gerçekleştirme ile ilgili Eylem Planının geliştirilmesi ve kabulü

Bu aşama kendisine, dini alanı düzenleyen hukuki düzenlemelerin geliştirilmesi, yetkileri dini örgütlerle ve derneklerle etkileşimi içeren devlet organlarının işlevsel analizi gibi faaliyetleri içermektedir.

- İkinci Aşama: 2015 - 2020 - Eylem Planının uygulanması ve Eylem Planı'nın uygulanmasının izlenmesi

İkinci aşamada ise, ilgili bakanlıkların ve bölümlerin, yerel devlet idareleri ve yerel yönetim organlarının faaliyetleri aracılığıyla devlet - din ilişkilerin düzenlenmesini, Eylem Planı'nın uygulanması için gerekli kaynakların tahsisi ile kamu görevlilerinin dini ve yasal niteliklerini arttırmak, yasal temelli geliştirmek, ilgili alanda devlet programlarını hazırlamak ve gerçekleştirmek gibi bir dizi önlemler uygulanacaktır.

- Üçüncü Aşama: 2020 - Eylem Planı'nın amaç ve hedeflerinin sonuçlarının değerlendirilmesi, dini alanda devlet politikasını iyileştirmeye yönelik tedbirlerin geliştirilmesi.

2.3.4.1 Eylem Planı'nı Uygulama Mekanizmaları

Eylem Planı'nın uygulanmasının doğrudan uygulayıcıları, Eylem Planı'nın uygulanması için bir Eylem Planı geliştiren, gözlem, değerlendirme ve düzeltmeleri

⁸⁴ Konsepsiya, III.Bölüm, 30. madde

⁸⁵ Konsepsiya, I.Bölüm, 21. madde

yapan Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ve Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu'dur. Devlet Komisyonu bunların yanı sıra Eylem Planı'nın koordinasyonundan da sorumlu organdır. Yerel devlet idareleri ve yerel yönetim organları tarafından önerilen önlemlerin her biri, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin ilgili plan ve programlarında gerekli bütçe desteği ile geliştirilmelidir.

Eylem Planı'nın uygulanması ülke çapında bir önem taşımaktadır. Eylem Planı'nda belirtilen sorunları çözmek için dini politika ile ilgili bölümler arası bir koordinasyon konseyi oluşturulması gerekmektedir. Eylem Planı'nın yerel düzeyde uygulanmasına ilişkin sorumluluk, bölgelerdeki Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin genel temsilciliklerine, Bişkek ve Oş şehirlerinin belediye başkanlıklarına, yerel devlet idarelerine ve yerel yönetimlere verilmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bakanlıkları ve daireleri, Eylem Planı'nın uygulanmasında, kendi yetkileri çerçevesinde bulunan ilgili sorunları çözmekle sorumludur. Devlet organları Eylem Planı'nı dini kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar topluluğu ile yakın işbirliği içinde uygulamaktadır.

2.3.5 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı'nın Uygulanmasındaki Sorunlar ve Başarılar

2.3.5.1 Dini Örgütlerin Faaliyetlerinin Devlet Tarafından Düzenlemesi

Eylem Planı'nın ilk kısmını oluşturan bu bölümde, öncelikle hukuki temelin geliştirilmesi ve Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ile uyumlu hale getirilmesi, bunların yanı sıra mevzuattaki aykırılıkların kaldırılması öngörülmüştür. 4 Eylül 2014 tarihinde Anayasa Mahkemesi, Kırgız Cumhuriyeti'nin “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanunu'nda yer alan “*Cergiliktüü Keneşler*⁸⁶ ile mutabık kalınmış...” ifadesinin Anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir⁸⁷. Ancak Anayasa Mahkemesi kararının beş yıl önce alınmış olmasına ve “yayınlanmasından hemen sonra” yürürlüğe girmesine rağmen, bu hüküm halen yürürlüktedir. Böylece, dini örgütler bu listenin yokluğundan dolayı tescilde reddedilmeye devam edilmektedirler.

⁸⁶ Yerel Yönetim

⁸⁷ Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi Anayasa Dairesi'nin Yehova Şahitlerinin dilekçesi üzerine "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanun'un 2 bölümün 8.maddesi 3.fıkrası, 2.bölümün 10.maddesinin Anayasaya aykırı gelip gelmediğini denetleme kararı

Sünni İslam'ın geleneksel ılımlı biçimlerini güçlendirmek ve geliştirmek amacıyla 2014 yılında "İyman" manevi kültürü geliştirme vakfı açılmıştır. Vakıf, yazarları ve şairleri destekleyen proje "Kalem cana İyman", aşırıcılığı teşvik eden bilgiye alternatif bir bilgi alanı oluşturmayı amaçlayan "Bilgi Alanı" projesi, yetenekli gençleri bir araya getiren "Entelektüel Yatırımlar" projesi ve din adamlarının eğitim seviyesini yükseltmeyi amaçlayan projeler dahil olmak üzere çeşitli alanlarda faaliyetlerini sürdürmektedir⁸⁸.

2016 yılı için vakfın sunduğu etkileyici nicel sonuçlara dikkat edilmelidir. Bu bağlamda raporlara göre, “Din adamlarının potansiyelini ve eğitim seviyesini artırma” projesi çerçevesinde, 2295 imam 12 günlük eğitim almıştır. Hayırseverlik bursu, 1.200 imam-hatip ve onların vekillerine verilmiştir. Bunun yanı sıra, kitaplar yayınlanmakta, çeşitli toplantılar ve eylemler yapılmakta, sosyal videolar ve filmler çekilmektedir⁸⁹.

İslami olmayan dini örgütlerle etkileşim açısından, Protestanlar, Eylem Planı kabul edildiğinden bu yana, devleti temsil eden devlet organları ile ilişkilerinin önemli ölçüde değişmediğini belirtmektedirler. Çok sayıda insan hakları raporunda vurgulanan, sözde “geleneksel olmayan” dini örgütlerle ilgili devletin ayrımcı basmakalıp politikaları yürüttüğü gerçeği göz önünde bulundurulunca, devlet organları ile din örgütlerinin etkin işbirliği söz konusu bile olamaz.

Bu durum, Protestan örgütlerinin Temmuz 2016'da kurulan Kırgızistan Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu altındaki Devlet-Din Konseyine dahil edilmemesi ile doğrulanmaktadır.

2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı'nın 52. paragrafını gerçekleştirmek için, Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi, Rus Ortodoks Kilisesi Bişkek ve Kırgızistan Piskoposu, Yahudi dini cemaati ve "Çamsen" Budist toplumunun temsilcileri ülkedeki dini durumu iyileştirmeye yönelik ortak çalışmalar yürütmek amacıyla, Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu altında Devlet – Din Konseyi'ni kurmuşlardır. 16 Haziran 2016 tarihinde Bişkek'te, Kırgızistan Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu altında Devlet-Din Konseyi'nin kurulmasına dair Anlaşma protokolü resme imzalanmıştır⁹⁰.

⁸⁸ "İyman" vakfının 7 ay için raporu 2018

⁸⁹ "İyman" vakfının 7 ay için raporu 2018

⁹⁰ <http://rrc.kg/> (erişim tarihi: 23.11.2018)

Devlet – Din Konseyi, devlet kurumlarının, dini örgütlerin ve kurumların toplumda istikrarı, devlet – din ve dinler arası uyumu sürdürme, inancı ve maneviyatı sağlamlaştırma çabalarını koordine etmek için oluşturulan bir danışma organıdır.

Devlet – Din Konseyi'nin temel görevleri; ırk, millet, dil, dine karşı tutumu, sosyal grubuna bakmaksızın, vatandaşların din ve inanç özgürlüğü, hak ve özgürlüklerinin eşitliği hakkının sağlanmasına yardımcı olmak; din alanındaki devlet politikasının uygulanması, vatandaşların vicdan ve din özgürlüğü haklarının sağlanması için öneride bulunmak ve teklifleri geliştirmek; devlet kurumlarının ve dini örgütlerin, dini alanda devlet politikasını uygulanmasındaki faaliyetlerinin koordinasyonu; devletin ve dini örgütlerin çıkarlarına tutarlılığı sağlamak için öneriler geliştirmektir.

Devlet-Din Konseyi'nin asıl amacı, vatandaşların dini özgürlüğü için anayasal haklarının gerçekleştirilmesini teşvik etmek, devlet ve dini kuruluşların çıkarlarının koordinasyonunu sağlamak, devlet organlarının devlet politikasının dini alanda uygulanmasına yönelik çabalarını koordine etmektir⁹¹.

2.3.5.2 Dini Eğitim ve Din Bilimleri Eğitimi: Fark Nedir?

Sovyet sonrası bölgelerde dini bilimler (laik) ve teolojik (dini) eğitimin karma bir şekilde uygulandığını vurgulamak gerekmektedir. Eylem Planı'nda bu eğitim türlerini ayırt etme girişiminde bulunulmuştur. Din eğitiminin kalitesini arttırmanın yanı sıra, ortaokullarda din eğitimi üzerine müfredata ders ekleme gereksinimi 10 yıldan uzun bir süredir tartışılmaktadır. Bir zamanlar, Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığında, öğretim ve “Din Kültürü Tarihi” ders programı Eylem Planı'nı geliştirmek üzere bir çalışma grubu oluşturulmuştur, ancak nesnel ve öznel nedenlerden dolayı, çalışma tamamlanamamıştır. Eylül 2015'te, aynı şekilde Kırgız Cumhuriyeti'nin Milli Eğitim Bakanlığında, din ve dini bilimler eğitimi yeniden düzenlemek amacıyla bir Eylem Planı'nın geliştirilmesi için sorumlulukları daha geniş görevler içeren bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Eylem Planı'nın kamuoyu tartışmaları, Nisan 2016'da Bışkek ve Oş'ta, barış inşası alanında çalışan uluslararası “Ortak Çıkarlar Arayış” örgütünün maddi desteğiyle yapılmıştır⁹². 17 Mayıs 2016 tarihinde, DİDK, Kırgız Cumhuriyeti

⁹¹ Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın "Din İşleri Devlet Komisyon'un altında Devlet - Din Konseyinin oluşturulması hakkında" Kararı

⁹² V Bışkeke obsudili proekt Konsepsii religioznogo i religiovedçeskogo obrazovaniya v KR—
<http://www.ktrk.kg/post/2440/ru> (erişim tarihi 20.11.2018)

Hükümeti'nin “Kırgız Cumhuriyeti Din ve Din Eğitimi Reform Etme Eylem Planı”nın Onaylanması Hakkında” taslak kararnamesi üzerine bir tartışma düzenlemiştir. Şu anda, taslak Eylem Planı Kırgız Cumhuriyeti bakanlıklarına ve bölümlerine onay için sunulmuştur⁹³.

Eylem Planı'nda dini eğitim dini, bilimsel, mezheplere bağlı olmayan ve teolojik olarak ayrılmaktadır. Dini eğitimin geliştirilmesi, ortaokullarda 9. sınıfta “Dini Kültür Tarihi” dersinin başlatılmasını, ardından üniversitelerde birinci sınıflarda dine giriş ile ilgili genel bir eğitim kursu ve din görevlilerini hazırlamak için ayrı bir eğitimi (lisans, yüksek lisans ve doktora) kapsamaktaydı. Bunun yanı sıra, Eylem Planı öğretim personeli ve ilgili devlet kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının çalışanları için mesleki niteliklerini arttırmak amaçla dini eğitim sisteminin geliştirilmesini içermekteydi.

Din eğitimi reformu, her şeyden önce din eğitimi sisteminin düzenlenmesini ve laik disiplinlerin dinî eğitim kurumları müfredatına dahil edilmesini içermektedir. Aynı zamanda Eylem Planı'nda, devlet organlarının aşırılık yanlısı faaliyetlerin propagandası durumları hariç olmak üzere dini eğitimin içeriğine müdahale etmeyeceği ve yalnızca laik kısmını düzenleyeceği belirtilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte dinler tarihi, Kırgızistan'ın tarihi, yabancı diller ve diğer genel eğitim disiplinleri dahil olmak üzere laik disiplinlerin listesi hazırlanmıştır. Uygulamanın temel amacı, öğrencilerin sosyalleşmesini, toplumsal sorumluluğun oluşumunu, ufkunu genişletmeyi, radikalleşmeyi önlemeyi ve laik eğitime erişimi arttırmayı teşvik etmektir.

2016-2017 eğitim yılında, ülkenin 10 ortaokulunda “Din Kültürü Tarihi” dersinin pilot proje olarak başlatılması planlanmıştır. Bu bağlamda, Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki çalışma grubu, dinler tarihini, etik ilkelerini ve çeşitli inançlarda ortaya konan hoşgörü temellerini içeren bir ders kitabı geliştirmiştir.

Bu derslerin öğretecek öğretmenler ile ilgili: Beşeri bilimlerin öğretmenleri bu dersi öğretebilir mi yoksa ilahiyatçılara mı ihtiyaç var? Gibi bir takım sorunlar ile karşılaşmıştır. Ülkede birkaç devlet üniversitesi, profesyonel din görevlileri eğitmektedir, ancak eğitim alan din görevlilerin sayısı ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu bağlamda, ilk aşamada, kısa süreli dini eğitimden geçtikten sonra, tarihin veya diğer beşeri bilimlerin öğretmenlerinin bu işlevleri üstlenebilecekleri

⁹³ Press-reliz po obsujdenie porekta postanovleniya Pravitelstva Kirgizskoy Respubliki "Ob utverjdenii Konsepsii reformirovaniya religiovedçeskogo i religioznogo orazovaniya v Kirgizskoy Respubliki

varsayılmaktadır. Pilot okullar için kursun öğretilmesine ilişkin üç günlük bir kurs 16-18 Ağustos 2016 tarihlerinde yapılmıştır. Kursta ders kitabı incelemesiyle birlikte katılımcılar çeşitli öğretim yöntemlerini, öğrencilerin eleştirel ve analitik düşünme becerilerini geliştirme yöntemlerini gözden geçirmişlerdir.

Pilot uygulamanın bir sonucu olarak, ders kitabını daha da geliştirmek ve öğretmenlere için dersi öğretme kılavuzları hazırlanması planlanmıştır. Ancak kitapların hazır olmaması, öğretim kadrosunun eksikliği, maddi sıkıntılar gibi problemlerden dolayı pilot proje başlatılamamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı “Kırgız Cumhuriyeti Devlet Okulu Genel Eğitim Standartının Onaylanması Üzerine” Kanunu'nun taslağında, önümüzdeki yıllarda pilot proje olarak “Din Kültürü Tarihi” dersinin öğretilecek olmasından dolayı 2018-2019 eğitim yılında ortaokul 9.sınıflardaki yabancı dil dersi haftada bir saat kısaltıldığı belirtilmiştir⁹⁴.

Bunun yanı sıra, devlet ve kolluk kuvvetlerinde çalışan görevlilerin dini eğitimini arttırma çerçevesinde etkin bir şekilde çeşitli eğitimler düzenlemektedir. Örneğin, 2015 baharında, Kırgız Cumhuriyeti'nin İç İşler Bakanlığının (KCIİB) Kamu Güvenliğini Koruma bölümünün, KCIİB Milli Güvenlik Komitesinin 10.bölüğünün yerel temsilciliklerinde çalışanları ve KC Hükümetinin il temsilciliklerinin çalışanları için “Kolluk kuvvetleri ve devlet memurlarının Dini eğitim seviyesini arttırma ve Dini Sorunlar ile ilgili bilgi sahibi olma” konulu eğitimler yapılmıştır⁹⁵. Mayıs 2015'te, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı altındaki Kamu Yönetimi Akademisi DİDK ile birlikte, Bişkek'teki bölge polis memurları için “Dini Aşırılık. Temel kavramlar. Bişkek şehrinin dini durumunun analizi” konulu kısa süreli kurslar düzenlenmiştir⁹⁶.

Din eğitiminin kalitesinin geliştirilmesi açısından, çalışma esas olarak İslami eğitim kurumları ile yürütülmektedir. 2015 baharında, DİDK'u tarafından 4 ilde dini okulların gözlemlenmesi yapılmıştır. Gözlemlene sonucunda, hem teknik açıdan hem de müfredatın DİDK tarafından kabul edilen standartlara uygun olmadığı⁹⁷ ve din görevlilerinin niteliklerinin yetersizliği⁹⁸ tespit edilmiştir. Bu sorunları çözmek için,

⁹⁴ <http://asiatv.kg/2018/07/19/>(erişim tarihi 20.11.2018)

⁹⁵ http://www.religion.gov.kg/ru/lekci26_270215.html(erişim tarihi 23.10.2018)

⁹⁶ **Sutnagaziyeva** N.T., “*AGUPKR provodit kursı dlya uçastkovih inspektorov g. Bişkek po predonvrşeniyeu religioznogo ekstrimizma*”, Liderinfo Gazetesi, Sayı 267, Mayıs 2015, s.5

⁹⁷ **Alimbekov** A.Ş., “*Buduşee religioznogo obrazovaniya v Kirgizstane*”, Knews Gazetesi, Haziran 2015, Sayı 398, s.9

⁹⁸ **Akmataliyeva** F.M., “*V Kirgizstane 60% religioznih deyateley nekompetentni*”, Knews Gazetesi, Temmuz 2016, Sayı 567, s.9

DİDK, laik ve dini eğitimin entegrasyonunu ve Kırgızistan Müslümanları Din İdaresi'nin (KMDİ) yönetici kadrolarının eğitimi de dahil olmak üzere çeşitli eğitim projeleri geliştirmiştir⁹⁹. Bunlardan ilki, hem dini hem de genel laik eğitim veren bir ilahiyat Lisesinin kurulmasını öngörmektedir.

Böyle bir Lisenin oluşturulması, Eylem Planı'nın uygulama planında belirtilmiştir. Sunumu 6 Temmuz 2016'da gerçekleşmiştir, kurucuları Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, DİDK, KMDİ ve İşenalı Arabaev Devlet Üniversitesi'dir¹⁰⁰. Lise mezunları, ülkenin herhangi bir laik devlet üniversitesinde eğitimine devam edebilmesini sağlayan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tescillenmiş diploma alacaklardır. Öte yandan, mezunlarının din eğitimi sertifikası veya diploması olacak ve yerel düzeyde imam olarak çalışabileceklerdir.¹⁰¹ Kaçınılmaz olarak, genç bir mezunun nitelikliliği ve bir imam olarak çalışmaya hazır olup olmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bu durum, "Eğitim Hakkında" Kanunun 4. maddesinde belirtilen: “devlet ve belediye eğitim kurumlarında eğitimin laik yapısı” şeklinde ifade edilen, eğitim alanındaki devlet politikası ilkesine aykırı gelip gelmediği sorunu ortaya çıkarmaktadır¹⁰².

KMDİ'nin Yönetici Kadrosu Eğitimi Projesi, devlet eğitim kurumlarında eğitimin laik yapısını ve dini örgütlerle ilgili devletin “tarafsızlığını” ihlal etmektedir. Çünkü İşenalı Arabaev Devlet Üniversitesi'nin bünyesinde KMDİ'nin yönetici kadrosunu eğitmek ve mesleki ilerleme kursundan geçirme enstitüsü kurulmuştur. Böyle bir kurumun günümüzde güncel olması göz önünde bulundurulacak olursa, dini bir eğitim kurumunda, özellikle de İslam Üniversitesi'nde kurulması daha uygun olurdu. Dini kurumların kanunda belirtildiği koşullara bağlı kalarak kendi tüzükleri çerçevesinde dini eğitim almak isteyen çocuklara ve büyüklere dini eğitim vermek için dini eğitim kurumları kurmaya, bu kurumları özkaynaklarından finanse etmeye, dini görevlileri ve imamları yetiştirmeye hakkı vardır¹⁰³.

⁹⁹ Alimbekov A.Ş., *"Buduşee religioznogo obrazovaniya v Kirgizstane"*, Knews Gazetesi, Haziran 2015, Sayı 398, s.11

¹⁰⁰ Press - reliz o prezentasii teologičeskogo kolledja pri Kirgızskom Gosudarstvennom Universitete im. İ. Arabaeva (İ. Arabaev Devlet Üniversitesi'nin bünyesinde açılacak olan İlahiyat Lisesinin sunumundan Haber Bülteni)

¹⁰¹ Alimbekov A.Ş., *"Buduşee religioznogo obrazovaniya v Kirgizstane"*, Knews Gazetesi, Haziran 2015, Sayı 398, s.12

¹⁰² Zakon Kirgızskoy Respubliki "Ob obrazovanii" (Kırgız Cumhuriyeti'nin “Eğitim Hakkında” Kanunu), 4.madde

¹⁰³ Zakon KR №282, 5.madde

Sovyet sonrası dönemde bölgede dini bilimler (laik) ve teolojik (dini) eğitimin karma şekilde uygulanmış olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Eylem Planı'nda bu eğitim türlerini ayırt etme girişimi, yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere henüz başarıya ulaşmamıştır.

Bunun yanı sıra, Kırgızistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığının 15 Eylül 2015 Tarihli 1117/1 Sayılı Kararı ile, Teoloji Eğitim Standartı onaylanmıştır. Bu standart Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “Eğitim Hakkında” Kanun ve diğer düzenleyici normlar çerçevesinde hazırlanmış, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından belirlenen usulde onaylanmıştır. Teoloji Eğitim Standartının bu alanda lisans ve yüksek lisans eğitimi veren tüm devlet ve özel üniversiteler tarafından uygulanması zorunludur.

Söz konusu standarta göre, lisans 8 dönem, başka deyişle 4 sene, yüksek lisans ise 4 dönem, yani 2 sene sürmektedir. Lisansta ders yükü toplam 240 kredi, Yüksek lisansta ise 120 kredidir. Bir kredi 30 saatlık ders demektir¹⁰⁴.

Teoloji fakültesinin müfredatı dini derslerin yanı sıra sosyoloji, psikoloji, tarih, dinler tarihi, matematik, siyaset, ekonomi, yabancı diller, bilgisayar dersi gibi laik disiplinleri içermelidir.

Bu eğitim standartına göre, bu bölümlerden mezun olan öğrenciler, ortaokul, lise ve üniversitelerde öğretmen, dini sorunlar ile ilgili akademik araştırma yapan kurumlarda, yetkileri dini örgütler ile çalışmayı kapsayan devlet ve yerel yönetim kurumlarında çalışabilirler¹⁰⁵.

Eğitim Bakanlığı tarafından Teolojik Eğitim Standartlarının onaylanmasına ve dini eğitim alanında bir takım pilot projelerin başlatılmasına rağmen ülkede dini eğitim alanında çok sayıda aksaklık mevcuttur. Örneğin, medrese diplomaları devlet tarafından tanınmamakta, bu durum medrese mezunlarını iş bulma zorlukları ile karşı karşıya bırakmaktadır. Söz konusu alanda diploması devlet tarafından tanınan sadece bir tane üniversite (Kırgızistan İslam Üniversitesi) mevcuttur, toplumda dine ilginin artması din alanındaki eğitimli kadronun eksikliğini ortaya koymaktadır.

¹⁰⁴ Gosudarstvenniy Obrazovatelnyy Standart Vışego Professionalnoğo Obrazovaniya po napravleniyu Pedagogičeskogo Obrazovaniya Utverždenniy Ministerstvom Obrazovaniya KR ot 15.09.2015 №1117/1 (Kırgız Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından 15.09.2015 Tarihinde Onaylanmış 1117/1 Sayılı “Eğitim Alanındaki Tüm Yüksek Eğitim Kurumları için Milli Eğitim Standartı), Bişkek 2015, s. 334

¹⁰⁵ Gosudarstvenniy Obrazovatelnyy Standart №1117/1, s. 336

Bu sorun, söz konusu alandaki eksikleri tamamlamak için din alanındaki Eylem Planı'nda da yansıtılmasına rağmen yapılan çalışmalar yetersizdir. Yapılan faaliyetler dinin topluma nüfuz etme hızına ayak uyduramamaktadır. Ülkedeki dini durumu iyileştirmek, terör, dini aşıcılık, dinler arası çatışmalardan kaynaklanan sorunlara nokta koymak için, dini eğitimi geliştirmek ve iyileştirmek bu alandaki yapılan çalışmaların önceliği olmalıdır.

2.3.5.3 Radikalleşmeye Karşı Mücadele ve Aşırılıkçılığın Önlenmesi

Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı'nda da belirtildiği gibi, demokratik devlet, herkesin seçimine saygı ile yaklaşp tercihinin özgür ve iyi yaşaması için bireye kolaylık tanır ve bunun koşullarını sağlar. Laik bir devlet ise, dini yaşamı sınırlandırmaz, çoğunluğun yaptığı dini tercihin ne yanında ne de karşısında olur. Ancak demokrasi gereği halkın seçimine saygı duymalı ve desteklemelidir. Eğer desteklemezse, devlet laik ancak demokratik değildir. Başka deyişle anti – demokratiktir. Laik devlet aynı zamanda demokratik olduğundan dolayı halkın ihtiyaçlarını karşılama yükümlülüğünü taşımaktadır. Çünkü devlet halkın hizmetindedir. Dünya devletlerinin tarihinde, halkın dini duyguları suistimal edildiği taktirde, dini terörizme kadar uzanan dini aşırılık, ulusal güvenliği tehdit eden durumlar gözlemlenmektedir.

Bu doğrultuda, halk arasında önleyici çalışmalar yapılarak aşırılık propagandalarına karşı alternatif bir bilgi alanı yaratılmalı ve mesleki hayatında aşırılık ve terörizm ile ilgili görevler üstlenecek devlet memurlarının potansiyeli artırılmalıdır. Aşırılığın gençler arasında yayılmasını önlemek için DİDK, Kırgız Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, KC Çalışma, Göç ve Gençlik Bakanlığı ile ortaklaşa çalışmalar yürütülmüştür. Bunun yanı sıra dini aşırılığı önlemek amacıyla DİDK, KC Milli Güvenlik Komitesi, KC İç İşleri Bakanlığı ve Yerel Yönetim ve Etnikler Arası İlişkiler Devlet Ajansı ile birlikte çalışma planları geliştirilmiştir. Başka bir deyişle, Dairelerarası işbirliği güçlendirilmektedir¹⁰⁶.

4 Ağustos 2016'da Kırgızistan'ın Eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, “Kırgız Cumhuriyeti'nin Terörizm ve Aşırılıkla Mücadele Alanında Bazı Yasalarında Değişiklik Yapılması Hakkında” Kanunu imzalamıştır. Kanun, 30 Haziran 2016'da

¹⁰⁶ Otçet Gosudarstvennoy Komissii po delam religii po ispolneniyu plana deystviy na 2015 - 2020 godı (Din İşleri Devlet Komisyonu'nun 2015 – 2020 Eylem Planı'nı uygulaması ile ilgili raporu)

Cogorku Kenes'in (Kırgızistan'ın Milli Meclisi) yaz tailinden önceki son genel kurulunda kabul edilmiştir. Kanunun amacı, uluslararası terörizm ve aşırılık alanındaki suçların cezasını güçlendirmektir. Bu yasa, ceza süresini arttırma ve ceza koşullarını sertleştirmeyi amaçlayan değişiklikler yapar ve ayrıca terörist ve aşırılık yanlısı faaliyetlerde mahkûm olan kişilerle ilgili vatandaşlığı kaybetmeye yönelik tedbirler içermektedir¹⁰⁷.

Uzmanlar ve gazeteciler “terörist veya aşırıcı faaliyetlerin kamuoyunda konuşulması ve medya veya internet kullanımı yoluyla kamuoyu tarafından onaylanması ...” ile ilgili değişikliklerden endişe duymaktadırlar¹⁰⁸. “İnternetteki yayınlarla ilgili vakalar göz önüne alındığında, sosyal ağlardaki paylaşımların (beğeni, fotoğrafa etiketleme gibi) suç sayılmayacağı belirtilmektedir. Bir yeniden paylaşım yardımı ile internette yayın yaparken, yeniden paylaşımın amaçlarını göz önünde bulundurmak gerekir, çünkü yeniden paylaşım hem destek hem de eleştiri amacıyla olabilir. Repost, aslında, bir alıntı şeklidir ...”¹⁰⁹ Milletvekillerinin, bu faktörleri göz önünde bulundurarak bu yasanın kabul etmişlerdir.

Aşırıcı faaliyetlere karşı koymanın yanı sıra, dini alanı düzenleyen yasal düzenlemelerdeki değişikliklerin analizi, mevzuatı sürekli güçlendirmeye yönelik bir eğilim izlendiğini göstermektedir. Öte yandan, 2015 yılında Bulgar araştırmacı Tatyana Dronzina'nın “Yabancı terör örgütlerinde Kırgız militanları”¹¹⁰ çalışmasını yürütürken ulaştığı kilit sonuçlardan biri, Kırgızistan'daki vatandaşların diğer Orta Asya ülkelerine karşılaştırıldığında daha düşük düzeyde radikalleşmesi olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun öncelikli olarak daha yüksek bir din özgürlüğü ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Kısaca özetleyecek olursak, Kırgızistan'ın bulunduğu sosyo-ekonomik, jeopolitik, politik koşullarda, en etkili olan, aşırılık yanlısı fikirlerin yayılmasını engelleyen ideolojik, bilgilendirici ve eğitici yöntemlerdir. Eylem Planı'nda belirtilen yukarıdaki önlemler din alanında günümüzde mevcut sorunlara karşılık verecek olan ihtiyaç duyulan

¹⁰⁷ Otčet Apparata Prezidenta "Vneseni izmeneniya v nekotore zakonodatelniye aktı Kırgızskoy Respubliki v sfere protivodeystviye terrorizmu i ekstrimizmu" (Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın “Kırgız Cumhuriyetinin Terörizm ve Aşırılığa Karşı Mücadele ile ilgili Bazı Kanunlarına Değişiklik Yapma” ile ilgili raporu)

¹⁰⁸ http://www.president.kg/files/docs/Laws/v_sfere_protiv-ya_terr-u_i_eks-u_2_08_16.PDF (erişim tarihi 20.09.2018)

¹⁰⁹ **Eşenaliyeva A.**, "Otvettvennost za publiçnoe "odobreniye" ili "opravdanie" ekstremistskoy i terroristiçeskoy deyatelnostiv SMI i seti İnternet", Mediya KG Dergisi, Aralık 2018, Sayı 678, s.8

¹¹⁰ <http://www.islamsng.com/kgz/opinion/8820> (erişim tarihi 02.12.2018)

yöntemlerdir. Konsep'tin başarıyla uygulanması, mevcut koşullarda dini aşırıcılığı %50-60 önleyebilecektir¹¹¹.

Dini örgütlerin, uzmanların, araştırmacıların, politikacıların, sivil toplum kuruluşlarının çabalarını aşırılık fikirlerin propagandasına karşı birleştirmek önemlidir. Bu bağlamda Eylem Planı'ndaki olumlu noktalardan biri de, devletin ve dini cemaatin yıkıcı dini hareketlere ve onların faaliyetlerine karşı birlikte mücadele etmesi şartıdır.

Uygulama sırasında yukarıda belirtilen sorunların ortaya çıkma ihtimali, personel ve etkin yönetim konularıyla ilgilidir. Bu yüzden de Eylem Planı'nı uygulama aşamasında DİDK'nun kadrolarının düzenliliği, önceki personelin ve yönetim kadrolarının başlattığı çalışmaların istikrarlı şekilde devam edilmesi önemli unsurlardan biridir. Böylece, Eylem Planı'nda planlanan her şeyin başarılı bir şekilde uygulanması kadroya, uygulanmasından sorumlu olan yetkililere ve onların nitelikliliğine, toleranslarına bağlı olmaktadır. Ancak konuya dini özgürlük açısından yaklaşılacak olursa dini özgürlük dini aşırıcılığı önlemenin en yetkili yöntemlerinden biridir. Ulusal mevzuat çerçevesinde vatandaşın dini tercihi saygı duyarak bireyin din ve inancını özgürce yaşamasına koşul sağlamak ülkedeki dini durumu iyileştirmeye yönelik yapılan çözümlerden biridir.

¹¹¹ **Esenamanova N.**, "Naskolko Konsepsiya v religioznoy sfere sposobna reşit problemu radikalizatsii islama?", İslam SNG Dergisi, Ekim 2018, Sayı 768, s.36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDEKİ DİNİ KURUMLAR VE DİNİ TEŞKİLATLANMA

3.1 Din İşleri Devlet Komisyonu

Kırgızistan'da 1990'lı yıllarda dindarların çoğu iki akıma aitti: Sünni İslam'ın Hanefi mezhebi ve Hristiyanlık'ın Ortodoks mezhebi. Geleneksel olarak Türk halkları tarafından tutulan Hanefi mezhebinin, diğer mezhep ve İslami akımlardan farkı milli geleneklere hoşgörü ile yaklaşıp İslami değerleri geleneklere karşı koymadan, devletle ortaklık içinde geliştirme fırsatı sunmasıdır. Bu, geleneksel İslam'ın etkin ateist propagandalara rağmen Sovyet döneminde devletle bariz çatışmalar olmadan birlikte yaşamasına izin vermiştir. İslamiyet geleneksel Kırgız kimliğinin temel parçasıyken, Hristiyanlık SSCB döneminde Sovyet iktidarı müdahalesi ve misyonerlik faaliyetleri sonucunda ülkeye dışarıdan daha sonra gelen bir dindir.

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra dini kurumların artışı toplumun dine olan ilgisinin de artışının bir göstergesidir. Günümüzde, Kırgızistan'ın nüfusunun %80'i Müslümandır. Onların %60'ı Kırgız, %15'i Özbek, yaklaşık %5'i Uygur, Dungan, Kazak, Tatar, Tacik, Başkirt, Türk, Çeçendir. %17'sini Hristiyanlar (ortodoks). Bunlar genelde Rus, Ukraynalı ve Beyazruster. %3'ü de diğer dinlerdir¹¹².

İstatistiki verilere göre 1991 yılında 39 cami (yaklaşık 1000 cami resmi kayıtsız) ve 29 Rus Ortodoks kilisesi faaliyet göstermektedir. Günümüzde ise Kırgızistan'da 2814'ten fazla dini kurum mevcuttur. Bunların 2422'si İslami dini kurumlardır. Kırgızistan Müslümanlarının Müftülüğü'nün gözetimi altında 7 ilin *kaziyatları* (müftülüğün illerde ve Büyükşehirlerdeki temsilcilikleri), Bişkek ve Oş Büyükşehirlerinin *kaziyatları*, 1 üniversite, 6 enstitü, 45 medrese ve Kuran kursları dahil

¹¹² Murat **Laumullin**, “*Skolko veruyuşih v Kirgizstane?*”, Milli Firka Dergisi, Eylül 2017, Sayı 567, s.6

olmak üzere toplam 112 İslami eğitim kurumu, 3 yabancı misyonerlik grubu yapısı, 68 vakıf ve birlik merkezi ve 2362 cami faaliyet göstermektedir¹¹³.

Kırgızistan, çeşitli dini kuruluşların faaliyetleri için Orta Asya'daki en özgür devletlerden biri ve hatta İngiliz araştırmacı Matais Pelkmans'a göre “en özgür Müslüman ülke”dir¹¹⁴. Bu özgürlüğün temeli, yalnızca İslami hareketlerin değil, aynı zamanda yeni Hristiyan örgütlerinin ve diğer dini hareketlerin Kırgızistan topraklarında ortaya çıkmasına katkıda bulunan bağımsız bir Kırgızistan'ın kuruluşunun ilk yıllarında yürütülen politika ile atılmıştır.

1990'ların ortasına kadar Kırgızistan'daki Protestanlığın etnik temeli, çoğunlukla Kırgızistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Almanlardan, Ortodoksluğun etnik temeli - Ruslar ve Ukraynalılardan oluşmaktaydı.

1995-96'dan itibaren yerli halkın (Kırgız, Kazak, Özbek, Tacik vs) katılımı ile yeni Protestan topluluklarının ortaya çıkma ve yaygınlaşma süreci başlamıştır. Bu durum ise dini örgütlerin hızla çoğalmasına neden olan etkin faktörlerden biridir. Bu örgütlerin vaazları sadece Rusça'da değil, Kırgız ve Özbek dillerinde de yürütülmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra örgütlerin yaygınlaşması, önceden ateist görüşlü Rus ve Ukraynalı nüfusun sayesinde hız kazanmıştır.

Günümüzde, Hristiyan dinine ait 378 – 380 dini kurum mevcuttur. Bunlar; 49 Rus Ortodoks kilisesi, 1 kadın manastırı, 1 ortodoks kilise-mabet okulu, 2 ortodoks dini örgütü (Eski müminler kilisesi), 4 katolik cemaatimevcuttur. Bunlarla birlikte, 50 Baptis, 20 Lutheran, 56 Pentecostal, 31 Adventist, 38 Presbiteryen, 41 Yehova, 22 - mezhepsel olmayan Protestan hareketinin dini örgütleri, 21 yeni dini akım, 12 "Bahai" topluluğu, 26 yabancı protestan mezhep misyonu, 13 eğitim kurumu, 7 vakıf ve birlik merkezi, 1 Yahudi topluluğu, 1 Budist topluluğu faaliyet göstermektedir¹¹⁵.

2000'li yıllardan itibaren, Sovyet devletinin kaybedilen ideolojisinin yerine, ulusal bir ideoloji oluşturma girişimleri yapılmıştır. Bu ideoloji oluşturma çabasına dini unsurların eklenmesi kaçınılmaz bir durumdur. 2006'dan sonra, Özbekistan, Suudi Arabistan ve Katar'dan gelen misyonerler ülkeye hızla nüfuz etmeye başlamıştır.

¹¹³ Murat **Laumullin**, s.7

¹¹⁴ <http://center.kg/article/177> (erişim tarihi: 04.12.2018)

¹¹⁵ Konsepsiya, I.Bölüm, 3. madde

Dolayısıyla, bu durum dinler ve dini örgüt, dini akımlar arasında rekabete yol açmıştır ve bazen anayasaya aykırı, radikal faaliyetlere neden olmuştur.

2009'dan bu yana yeni dini örgütlerin ve akımların yüksek bir artış eğilimi göstermesine rağmen, Ortodoks ve Müslüman toplulukları dışında, başka dini topluluğa ait dini örgüt ya da kurum Din İşleri Devlet Komisyonu'nda kayda geçmemiştir. Bu, kayıt sürecini koordine eden yasaların sıkılaştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Çoğu dini örgüt ve topluluk, Din İşleri Devlet Komisyonu ve Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığına kayıt olamamaktadır. Çünkü üye sayısı belirlenen minimum sayı olan 200 kişiye ulaşmamıştır.¹¹⁶ Belirlenen barajı yalnızca yeni dini örgütler değil, uzaktaki yerleşim noktalarında bulunan büyük dini topluluklar da geçememektedir. Dolayısıyla, pek çok inançlı vatandaş, faaliyetlerini gayri resmi bir şekilde (yasadışı olarak) yürütmek zorunda kalmaktadır.

Kırgızistan'da dini görünümlü siyasi aşırılık faaliyetleri de mevcuttur. Söz konusu faaliyetleri yürüten örgütler din adıyla siyasi aşırılık ideolojisini yaymaya çalışmaktadırlar. Kırgız Cumhuriyeti'nde "Al-Kaida", "Taliban Hareketi", "Doğu Türkistan İslam Hareketi", "Kürt Milli Kongresi", "Doğu Türkistan'ı Kurtarma Örgütü", "Hizbut-Tahrir-Al-İslami", "Cihad Grubu", "Türkistan İslam Partisi", "Muna Kilisesi", "Cayşul Mahdi", "Cund-Al-Halifat", "Ansarulloh", "At-Takfir Val-Hicra", "Akromiya", "Said Buryatlı", "DAEŞ", "Cabhad An-Nusra", "Katibat Al-İmam Al-Buhari", "Cannat Oşıkları", "Cemaat At-Tauhid Val-Cihad" ve "Yakın İnkâr" aşırılık ve terör örgütlerinin faaliyetleri Kırgız Cumhuriyeti'nin farklı mahkeme mercilerince yasaklanmıştır.¹¹⁷

Kırgızistan'da dini akımların, mezheplerin ve kurumların çoğalması ülkedeki dini durumları karmaşık bir hale getirmiştir. Milli güvenliği sağlamak, insanların dini inanç ve özgürlüklerini özgürce yaşayabilmelerini ve din alanındaki yasaları yerine getirmek için devlete bağlı din alanındaki devlet siyasetini yürütecek kuruma ihtiyaç duyulmuştur. 4 Mart 1996 yılında Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 45 sayılı "Kırgız Cumhuriyeti Hükümetinin Yapısı ve Bileşimi Hakkında" Kararnamesi ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine bağlı "Din İşleri Devlet Komisyonu" kurulmuştur. Bahsedilen

¹¹⁶ Konstantin **Larionov**, "Hristianskiye organizasii v sovremennoy religioznoy jizni Kirgizstana: vozmojnosti i vızoı", ZHPPI Dergisi, Nisan 2018, Sayı 134, s. 7

¹¹⁷http://religion.gov.kg/ru/religion_organization/ erişim tarihi: (05.05.2018)

komisyon 11 Kasım 2005 yılında Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 533 sayılı “Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının “Kırgız Cumhuriyetinin Devlet Organlarının Geliştirme Hakkında”ki 15 Ekim 2005 yılındaki 462 sayılı Kararnamesine Değişikler ve İlaveler Hakkında” Kararnamesini esas alarak Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine Bağlı Din İşleri Devlet Komisyonu Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine Bağlı “Din İşleri Devlet Ajansı” olarak değiştirilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin kamu yönetimi reformu çerçevesinde sözü geçen ajans KC Cumhurbaşkanının 26 Ekim 2009 yılındaki 425 sayılı “KC Hükümetinin Yapısı Hakkında” kararnamesini temel alarak yürütme organının himayesinden çıkartılıp KC Cumhurbaşkanlığına bağlı KC'nin “Din İşleri Devlet Komisyonu” olarak yeniden düzenlenmiştir¹¹⁸.

Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu (bundan sonra Devlet Komisyonu olarak anılacaktır), Kırgız Cumhuriyeti devlet organlarının dini alanda devlet politikasının oluşturulması ve gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaları yürüten merkezi bir organdır.

Devlet Komisyon, çalışmalarında, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve Kırgız Cumhuriyeti mevzuatlarını, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının kararlarını, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin kararnamelerini, Kırgız Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeleri esas almaktadır. Devlet Komisyonu faaliyetlerinde, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na karşı sorumludur. Komisyonunun harcamaları, devlet bütçesi ve Kırgız Cumhuriyeti mevzuatınca öngörülen diğer finansman kaynaklarından karşılanmaktadır.

3.1.1 Devlet Komisyonunun Temel Görevleri

- Dini alanda devlet politikasının geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi
- Vatandaşların vicdan ve din özgürlüğü haklarını sağlama, Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası hükümleri, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Hükümeti kararnameleri ve diğer yasal düzenlemeler uyarınca dini örgütlerle devlet ilişkilerinin koordinasyonu

¹¹⁸ Metodiceskoe Posobiye Gosudarstvo i Religiya, Bışkek, 2015, s. 42

- Dini özgürlüğün yasal güvencelerini sağlamak, devlet ile dini örgütler arasındaki ilişkilerin yasal düzenlemesini daha da geliştirmek
- Kırgız Cumhuriyeti devlet organlarının dini alanda devlet politikası ile ilgili faaliyetlerinin koordinasyonu
- Laik, çok dinli toplumun değerlerini, ilkelerini kamuoyunda yaymalı
- Vatandaşların sağlığına, ahlakına, haklarına ve meşru çıkarlarına, anayasal sistemin temelleri, yürürlükteki yasalara uygun devlet güvenliğine zarar veren veya tehdit eden dini kuruluşların faaliyetlerinin bastırılması
- Ülke sınırları içerisinde dini aşırılıkçılığın önlenmesi için önleyici tedbirlerin geliştirilmesi amacıyla devlet kurumları ile etkileşim
- Toplumun manevi ve ahlaki temellerinin güçlendirilmesini, çatışmaların önlenmesini ve farklı din ve inanç mensupları arasında karşılıklı hoşgörü ilişkilerinin kurulmasını amaçlayan programların geliştirilmesi ve uygulanması
- İnsanın din özgürlüğü hakkının gerçekleştirilmesi ve gözetilmesi alanındaki mevzuatların iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak.¹¹⁹

Belirlenen görevleri uygulamak için, Devlet Komisyonu aşağıdaki işlevleri yerine getirmelidir:

- Kırgız Cumhuriyeti ve dünyanın diğer ülkelerindeki dini durumun analizi ve gözlemlemesi, devlet kurumlarının dini örgütlerle etkileşimi alanındaki dünyadaki ülke deneyimlerinin incelenmesi
- Yabancı ülkelerin din alanındaki mevzuatının incelenmesi, dini alanda devlet politikasının oluşturulması konusunda başka ülkelerin benzer devlet organlarıyla etkileşim içerisinde olmak
- Dini aşırılık ve terörizmin, vatandaşların haklarına ve meşru çıkarlarına, anayasal sistemin temelleri ve devlet güvenliğine zarar veren veya tehdit eden dini grupların faaliyetlerinin yayılmasını önlemek ve bunlarla mücadele etmek için devlet programlarının geliştirilmesine katkıda bulunmak

¹¹⁹ Polojeniye o Gosudarstvennoy komissii po delam religiy Kırgızskoy Respubliki, Utverjdennoe Ukazom Prezidenta Kırgızskoy Respubliki ot 23.03.2012 goda No: 71 (23.03.2012 Tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 71 Sayılı Kararnamesi ile onaylanmış Kırgız Cumhuriyeti'nin Din İşleri Devlet Komisyonu'nun Tüzüğü), 2.Bölüm, 7.madde, s.8

- Dinsel durumun gelişiminin, Kırgız Cumhuriyeti topraklarında oluşturulan dini örgütlerin, misyonların, misyonerlerin ve Devlet Komisyonu'nda sicilli olmayan küçük dini grupların faaliyetlerinin incelenmesi
- Dini örgütleri, dini yapıları (camiler, kiliseler, tapınaklar, ibadethaneler, vb.), Kırgızistan'a dini faaliyet yapmak amacıyla gelen yabancı dini kuruluşları ve yabancı vatandaşları ve ülkede faaliyet gösteren dini eğitim kuruluşlarını kayıt altına almak
- Yetkileri çerçevesinde devlet ve yargı organlarının talebi üzerine öneri, danışma ve resmi uzman görüşlerini sunmak
- Devlet kuruluşlarıyla ilişkilerin kurulmasında dini kuruluşlara yardım sağlanması ve devlet organlarının kararını gerektiren konularda gerekli yardımın yapılması
- Kırgız Cumhuriyeti topraklarında dini faaliyetler yürüten misyonerlere, yabancı ülke vatandaşlarına vize alma sürecinde lazım olan desteğin sağlanmasını koordine etmek
- Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarının dini eğitim almak için yabancı ülkelere gitmek için yaptıkları beyanları koordine etmek
- Dini alanla ilgili konularda devlet kurumlarına ve yerel yönetim organlarına metodolojik ve danışmanlık yardımı sağlamak
- Dini kuruluşların, dini yapıların (camiler, kiliseler, tapınaklar, ibadethaneler vb.), dini faaliyet yürütmek amacıyla Kırgız Cumhuriyeti'ne gelen yabancı derneklerin ve yabancıların tescil ücreti ve süreci ile ilgili öneride bulunmak
- Din, dini aşırılıkçılığın önlenmesi ile ilgili uluslararası kuruluşlar ve yabancı ülkelerin ilgili makamlarıyla etkileşim ve bilgi alışverişinde bulunmak
- Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına uygun olup olmadığına dair dini örgütlerin, dini yapıların (camiler, kiliseler, tapınaklar, ibadethaneler vb.), dini yabancı kuruluşların misyonlarının ve yabancı uyrukluların, dini eğitim kurumlarının denetlenmesi ve izlenmesi
- Dini örgütlerin dini inançlarının karakteristik özelliklerini, dogmaları ve dini faaliyetleri ile ilgili bilgilerin doğruluğunu ve ayrıca literatür ve dini disiplinlerin içeriğini analiz etmek için Kırgız Cumhuriyeti mevzuatı uyarınca dini uzman incelemesi yapmak

- Toplumun sosyal sorunlarını çözmek için devlet kurumlarıyla ve uluslararası kuruluşlarla ortak işbirliği için dini kuruluşların faaliyetlerini koordine etmek ve yönlendirmek
- Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nı ülkedeki dini durum ve dini örgütlerin faaliyetleri hakkında bilgilendirmek
- Toplumun sosyal açıdan önemli sorunlarının çözülmesine yardımcı olmak amacıyla dini kuruluşlarla ortak çalışmanın daha da geliştirilmesi için uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak
- Kayıttan kaçınan ve vatandaşların manevi, ahlaki ve fiziksel durumuna zarar veren dini gruplar, dini faaliyetlerde bulunan yabancı vatandaşları tespit etmek ve çalışmalar yürütmek. Kırgız Cumhuriyeti yasalarına aykırı olarak gerçek amaçlarını ve niyetlerini gizleyen ve dini faaliyetleri yürüten örgütlere karşı, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim temsilcileri, ilgili bakanlıklar ve bölümlerle işbirliği içinde çalışmak
- Dini aşırılıkçılığı yayma faaliyetlerini yürüten, Kırgızistan Cumhuriyeti yasalarını ihlal eden ve vatandaşların haklarını, meşru çıkarlarını, devlet güvenliğini tehdit eden dini örgütlerin faaliyetlerini yasaklamak veya askıya almak ile ilgili Yargı makamlarına başvuruda bulunmak
- Kırgız Cumhuriyeti yasalarına aykırı olan dini örgütlerle ilgili medyada, halk arasında açıklayıcı ve eğitici çalışmalar yapmak
- Medya ile etkileşimde bulunmak, ülke ve dünya genelindeki dini durum, manevi ve dini değerler, dinler hakkında genel bilgi gibi konularda basın – yayın faaliyetlerini yürütmek
- Dini üstünlük ve propagandasının yasak olduğuna dair, dini nefret ve düşmanlığın teşvik edilmesi, dini gerekçelerle çatışmalar, dinler arası uyum ve hoşgörünün korunması için kamu da dahil olmak üzere halk arasında eğitim çalışmalarının yapılması
- Dini örgütlerin veri tabanının oluşturulması, dini örgütlerin kayıtlarının tutulması ve yayınlanması, bilgi materyallerinin yayınlanması.¹²⁰

Din İşleri Devlet Komisyonu din alanında kendi yetkileri çerçevesinde görevlerini, işlevlerini yerine getirmek, devletin din politikasını yürütmek için şu haklara

¹²⁰ Polojeniye No: 71, 2.Bölüm, 7.madde, s.8

sahiptir: a) Devlet organları tarafından "Vicdan ve Din Özgürlüğü, Dini Örgütler Hakkında" Kırgız Cumhuriyeti Mevzuatının yerine getirilip getirilmediğini koordine etme b) aşırılık yanlısı dini örgütlerin ve kahinlik, şifa veren, psikotropik, meditasyon, gizli güçler vb yöntemler ile faaliyet gösteren, insanın fiziksel ve ahlaki durumuna zarar veren diğer grupların faaliyetlerine karşı, Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarına yardımda etmek, ilgili yargı mercilerine başvuruda bulunmak ve faaliyetlerinin askıya alınmasını isteme c) devlet organlarından, yerel yönetim organlarından, bilimsel ve eğitim kurumlarından görev ve işlevlerinin yerine getirilmesi için gerekli olan bilgi, belge ve materyalleri talep etme d) ülkenin vicdan ve din özgürlüğü alanındaki çıkarlarını korumak amacıyla uluslararası etkinliklere katılma e) Kırgız Cumhuriyeti yasalarını ihlal eden misyonlar dahil olmak üzere, gerçek kişi ve tüzel kişilerin faaliyetlerini yasaklamak için kanun uygulayıcı kurumlara teklifte bulunma f) Kırgız Cumhuriyeti mevzuatı ile tanımlanan diğer hakların kullanma hakkına sahiptir.

3.1.2 Din İşleri Devlet Komisyonu Başkanlığı

Din İşleri Devlet Komisyonu başkanı, KC Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Faaliyetlerini görev sınırları çerçevesinde yürüten Komisyon başkanının tavsiyesi üzerine KC Cumhurbaşkanı'nca görevlendirilen ve görevden alınan iki başkan vekili vardır. KC "Devlet Memuriyeti Hakkında" Kanunu'na göre, DİDK'u çalışanları devlet memurlarıdır. Devlet Komisyonu Başkanı olmak içi dini kişilik istenmemektedir.

Devlet Komisyonu Başkanı, Komisyona verilen görevlerin yürütülmesinden sorumludur. Komisyonunun faaliyetlerini organize eder ve yönetir. DİDK'nun yetkisinde olan konular ile ilgili KC Cumhurbaşkanı'na bilgi verir; devlet, yerel yönetim organlarında, sivil toplum kuruluşları, dini örgütlerde, uluslararası etkinliklerde vs DİDK'nu temsil eder. KC Dış İşler Bakanlığının tavsiyesi üzerine ilgili alanda yabancı ülke temsilcileri ile görüşmeler yapar ve öngörülen şekilde uluslararası anlaşmalar, sözleşmeler imzalar. Devlet Komisyonu çalışanlarını, Komisyon altındaki Dini Durumları Araştırma Merkezi müdürünü ve yardımcısını atar ve görevden alır, disiplin cezaları getirir veya teşvik eder. DİDK ve söz konusu merkezin yapısını ve kadro cetvelini onaylar. Kendi yetkisi çerçevesinde emirname ve talimatlar yayınlar, bunların yerine getirilmesini denetler; KC Cumhurbaşkanı'na, Kırgızistan Cumhuriyeti devlet ödülleri Devlet Komisyonu çalışanlarına ve kendilerine verilen görevlerin çözümünde

yardımcı olan kişilere vermeyi teklifte bulunur; KC mevzuatınca belirlenen usule uygun olarak Devlet Komisyonu'ndaki memurlara rütbelendirir; Komisyonunun harcamaları için devlet bütçesinden tahsis edilen ve KC mevzuatınca öngörülen diğer mali kaynakları yönetir.¹²¹

Komisyon başkanı Kırgız Cumhuriyeti mevzuatı ile kendisine tanınan diğer yetkileri kullanmakla yükümlüdür¹²². DİBK, kendisine verilen işlevleri yerine getirirken faaliyetlerinin mali, istatistiki ve diğer kayıtlarını tutar ve Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına uygun bir şekilde yetkili makamlara yılda bir kere raporlar. Olağan dışı durumlarda makamlarca istenirse ilgili kuruma rapor vermek ile yükümlüdür. Komisyonun faaliyeti, yeniden düzenlenme veya tasfiye nedeniyle sona erdirilebilir. DİDK'nun yeniden düzenlenmesi veya tasfiyesi Kırgız Cumhuriyeti mevzuatı uyarınca gerçekleştirilir. Devlet Komisyonunun tasfiyesi halinde, faaliyetleri sırasında ortaya çıkan belgeler “Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Arşiv Fonu Hakkında” Kanunu uyarınca saklanır ve kullanılır.

Kısaca özetleyecek olursak, devletin din alanındaki siyasetini yürüten merkezi kurum olarak Devlet Komisyonu, Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ve diğer ulusal mevzuat hükümlerine uygun bir şekilde kendi yetkileri çerçevesinde vatandaşların din ve vicdanı özgürlüğü hakkını sağlamaya, dini kurumlar ile devlet ilişkilerinin koordinasyonu ve dini kuruluşların kayıtlarını yapmaya yönelik çalışmalar yürütür. Kendi faaliyetinde, vatandaşların ve devletin güvenliğini sağlamak, dinler arası uyum ve hoşgörüyü güçlendirmek, dini radikalizm ve aşırıcılığa karşı insan hakları ve din özgürlüğü ilkelerini temel alarak dini ve kamu kurumlarının etkili hükümet düzenlemeleri yoluyla devletin laik yapısını esas alan devlet-din işbirliği modeli oluşturmayı amaçlamaktadır.

3.2 Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi

Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi (KMDİ), Kırgız Cumhuriyeti'nin topraklarında İslam dini mensuplarını, İslami kurumları, örgütleri, camileri, dini eğitim kurumlarını ve başka İslami kuruluşları bir çatı altına toplayan idari bir organdır. KMDİ

¹²¹ Polojeniye No: 71, 5.Bölüm, 10-11.madde, s.18

¹²² V redaksii Ukaza Prezidenta KR ot 03.11.2015 goda UP №220 (03.11.2015 Tarihli UP 220 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı)

KC Anayasası, KC “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanunu ve ulusal mevzuat çerçevesinde faaliyet göstermektedir. KMDİ siyasi veya ticari kurum değildir.

KC mevzuatı uyarınca KMDİ siyasi amaç gütmeyen ve siyasi sorunları çözmeye katılmaz. Hiçbir devlet organının görevini üstlenmez ve onların faaliyetine yön vermez¹²³.

3.2.1 Kuruluşu ve Gelişimi

1943 yılında merkezi Taşkent olan Ortasya ve Kazakistan Müslümanlarının Dini İdaresi (OAMDİ) açılmıştır. Günümüze kadar devam eden bu sistem SSCB döneminde İslam tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Soğuk Savaşın yoğun olduğu 1942'de Stalin Müslümanları harekete geçirmek için SSCB'de Müslümanların ibadethanelerinin ve merkezlerinin açılmasına izin vermiştir. Dolayısıyla dine karşı şiddet zayıflamıştır.

Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlarının Dinî İdaresi İshan Babahan'ın¹²⁴ sayesinde kurulmuştur. İshan Babahan ve Ziyauddinhan karî (hafız) o zamanki, SSCB'nin Özbekistan'daki Birinci Sekreteri Yuldaş Ahunbabaev'e müracaatta bulunmuşlardır. Ahunbabaev, bu başvuruyu doğru görüp Moskova'ya bildirmiştir. Stalin de sakıncası olmadığını söylemiş ve açılmasına izin vermiştir. Fakat Taşkent Hükümeti Soğuk Savaştan dolayı boş bina olmadığını belirtmiştir. İshan Babahan, 1928 yılında hükümet tarafından el koyulan kendi evinin geri verilmesini istemiştir. Babahan'ın isteği makul görülmüş ve evi iade edilmiştir.

İshan Babahan'ın teklifi üzerine, Taşkent'te Kurultay düzenlemek için komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun üyeleri, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın tanınmış din ulemasıydı. İlk kurultaya Orta Asya devletlerinden 160 vekil katılmıştır. Müslüman âlimlerin ilk kurultayı 15-20 Ekim 1943 yılında yapılmıştır¹²⁵. Bu kurultay, İshan Babahan'ın evinde düzenlenmiştir. Kurultay sonunda Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlarının Dinî İdaresi – OAMDİ kurma kararı

¹²³ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, 2014 – cıl 4 – martta V Kurultayının №2 toktomu menen bekitildi (04.03.2014 Tarihinde V.Kurultay'ın Kararnamesi ile onaylanmış Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi Tüzüğü), I bölüm, s. 1

¹²⁴ İshan Babahan ibn Abdulmacidhan (1858-1957) - İslam dini lider, vaiz, bilgin, ilahiyatçı ve hukukçu. OAMDİ'nin kurucularından biri ve ilk başkanı. Beş cumhuriyetin (Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) ilk müftüsü

¹²⁵ Anvarmirzo **Husainov**, “Vklad dinastii Muftiev Babahanovich v vozrojeniye İslama v Sredney Azii i v Kazahstane”, İslam v SNG Dergisi, Eylül 2010, Sayı 164, s. 2

alınmıştır. Başkan Yardımcısı Şeyh Murat Hodja Salehi, sorumlu kâtip ise 35 yaşındaki Ziyauddin Kari seçilmiştir. OAMDİ'nin her bir devlette bölge vekilliğini açmak ve başkanları Kadı (OAMDİ'nin ülkelerdeki temsilcileri) olmak şartıyla Kadıları şöyledir, Ziyauddinhan ibn İşan Babahan – Özbekistan; Abdul Gaffar Şamsutdin – Kazakistan; Saleh Babakalen – Tacikistan; Olimhon Tura Şakir – Kırgızistan; Anna İşan – Türkmenistan. OAMDİ üyeleri her bir devlette yeni açılan kurumun tohumlarını atmıştır. OAMDİ Kur'an ve Hadisi esas alarak yönetilmiştir.

Kuruluşun, tüzüğünde Orta Asya ve Kazakistan'ın müslümanların yüksek din yönetimi üstlenmesi ve hakları belirtilmiştir. Aynı zamanda bölge vekillikleri ve merkezlerinin statüsü belirlenmiş ve amaç olarak tüzükte şunlar belirtilmiştir:

- Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'daki din işlerini ve merasimlerini resmî dinî kurumlar birliği aracılığıyla yönetmek
- İnançlılara İslamın temellerini öğretmek
- Dinî gelenek ve görenekler ile ilgili zor ve çatışmalı soruları çözmek ve İmam hatipler aracılığıyla toplumu bu konularda aydınlatmak
- İnananlara doğruluğu, çalışmayı ve kanunlara riayet etmeyi öğretmektir
- Zararlı gelenek ve göreneklere karşı mücadele etmek
- Yukarıda bahsedilen konularla ilgili fetvaları yayınlamak
- Dinî kitapları yayınlamak
- Yabancı ülkelerdeki Müslüman dinî kurumlar ile bağlantı kurmak, yabancı Müslüman kardeşleri ile beş devletin Müslümanlarını dinî ve laik yaşam tarzı ile tanıştırmaktır.

Bu kurultayı düzenlemek için gereken maddi kaynak İşan Babahan ve komisyon üyelerinin şahsi gelirlerinden karşılanmıştır¹²⁶.

1945 yılında, İşan Babahan zorluklara rağmen diyalog yoluyla sonunda Buhara'daki Miri Arab Medresesi'nin tekrar faaliyete geçmesini sağlamıştır. Bu medrese 80'li yıllara kadar SSCB'nin din eğitimi veren tek dini eğitim kuruluşu olarak kalmıştır¹²⁷. 80'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde Perestroykanın (yeniden yapılanma)

¹²⁶ Geniş bilgi için Bk. Obrazovaniye DUM Sredney Azii (САДУМ), İslam Uz. <http://islam.uz/home/news/islam-dunya/348-turf.html>

¹²⁷ Eşon ibn Abdulmacidhan http://ru.wikipedia.org/wiki/Эшон_Бабахан_ибн_Абдулмажидхан

başlaması ile birlikte Orta Asya devletlerinde dinî hayat canlanmaya ve yeniden yapılanmaya başlamış, dine bakış ciddi değişikliklere uğramıştır.

Bağımsızlık öncesi Kırgızistan dinî işleri, diğer Orta Asya Devletleri ile birlikte merkezi Taşkent'te bulunan Orta Asya Müslümanlarının Dinî İdaresi kurumuna bağlıydı. Bağımsızlık sonrası 17 Eylül 1993 tarihinde Kırgızistan Müslümanlarının Dinî İdaresi yani Müftülük, Taşkentten bağımsız olarak kurulmuştur. İlk Müftü, Lübnan İslam Enstitüsü Şariya bölümünde yüksek lisans yapan Kimsanbay Abdır Rahmanov olmuştur¹²⁸.

Kimsanbay Abdır Rahmanov, Kırgızistan bağımsızlığını almadan önce, Taşkent'te OAMDİ merkezinde Fetva Bölümünün başkanıydı. Daha önce Mir Arab Medresesinde müdür yardımcılığı gibi önemli görevleri yapmıştır. 1991 yılında Kırgızistan ve diğer devletler bağımsızlığını ilan edince, OAMDİ'nin devam etmesi imkansız hale gelmiştir. Müftülük kurulmadan önce SSCB dağılmasına rağmen daha resmî olarak OAMDİ'nin kadılığı faaliyetini sürdürmekteydi. Kırgızistan'ın Müftülüğü açılınca OAMDİ'nin Kadılığı kendi kendiliğine faaliyetini durdurmuştur. Fakat Kırgızistan'ın Müftülüğü, OAMDİ'ni örnek alarak aynı sistemde kurulmuştur. Kırgızistan Müftülüğü, resmiyette “Kırgızistan Müslümanlarının Dinî İdaresi” (KMDİ) olarak geçmektedir.

3.2.2 Organizasyon Yapısı ve Çalışma Biçimi

KMDİ'nin amaçları; Kırgızistan'da yaşayan Müslümanların dini, manevi ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamak. İslam dinini yaymak ve toplumdaki barışı, beraberliği korumaktır.

Kurumun temel görevleri Müslümanların dini eğitim seviyesini, ahlak ve manevi değerlerini geliştirmek; ülkenin dini ve ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla devlet organları ile işbirliği yapmak; dini nitelikteki sorunlara çözüm üretmek; vatandaşların yurtdışında Hanefi mezhebine uygun kaliteli dini eğitim almasını denetlemek; devlet organları ile işbirliği yaparak Hac, Umre ziyaretlerini adil ve şeffaf bir şekilde düzenlemek, KC mevzuatı uyarınca, yılda bir kere, istisnai durumlar hariç, yetkili devlet organlarına rapor sunmak¹²⁹.

¹²⁸ **Kozukulov** Timur, *Günümüz Kırgızlarda Din Anlayışı ve Fenomenleri*, Uluslar Arası Türk Dünyası Din Anlayışları Sempozyum, 4-6 Kasım 2010. s. 130

¹²⁹ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, 2014 – cıl 4 – martta V Kurultayının №2 toktomu menen bekitildi, II bölüm, s.4

KMDİ ibadethane (cami, mescid vs), dini eğitim kurumları (üniversite, medrese vs) ve hayır kurumları (huzur evleri, yetimhane vs) açma; kendi bünyesinde medya kurumları oluşturma ve basın yayın faaliyetleri yürütme; KC ulusal mevzuat çerçevesinde yurt dışındaki eğitim kurumları ile anlaşmalar imzalamak ve dini eğitim almak amaçlı öğrencileri göndermek, eğitim sürecini takip etmek ve mezun olanlara iş bulmaya destek olma, Aalımdar Keneşi ile birlikte yerel ve yurt dışı dini eğitim kurumları mezunlarının diplomalarını onaylama, mevzuat uyarınca yurt dışı dini eğitim kurumları ve kuruluşlar ile işbirliği yapma hakkına sahiptir¹³⁰.

3.2.3 KMDİ'nin İdari Organlar

Kırgızistan Müslümanlar Kurultayı, Aalımdar Keneşi ve Azireti Müftü'den oluşmaktadır. Kurumun yerel yapısı Müftülük, il ve Büyükşehir kazıyatları, şehir ve ilçe İmam – Hatibler ve köylerdeki cami ve mescidleri içermektedir. KMDİ'nin denetleme organı ise Merkezi Denetleme Komisyonu'dur¹³¹.

Kırgızistan Müslümanlar Kurultayı KMDİ'nin Üst Kuruludur. Kurultay 3 senede bir toplanmaktadır. Kırgızistan'ın tüm bölgelerinden vekil seçilir. Bu kurultayın katılımcıları 200 kişiyi bulmaktadır. Kontenjanın neden 200 kişilik olduğu, neye ve hangi kriterlere göre alınmış olduğu belli değildir. Kırgızistan Oş, Bişkek şehri dâhil olmak üzere 9 bölgeye ayrılmaktadır. Her bölgeye 20 kişilik kontenjan verilmektedir. Geri kalanı 20 kişilik kontenjan ise İslam Üniversitesine, vakıf ve kurumlara aittir. Kurultay seçilen vekillerin üçte iki oranının katılımı ile geçerli sayılır. Kurultay kararları katılan vekillerin çoğunluğunun oylaması ile kabul edilmektedir. Kurultayı düzenleme ve masrafları Müftülük'ün yükümlülüğündedir.

Kurultay: KMDİ'nin dini alandaki ulusal mevzuata uyup uymadığını koordine eder; KMDİ'nin tüzüğünü onaylar, faaliyetlerinin temel amaçları ve yönlerini belirler; Aalımdar Keneşi'nin raporunu dinler ve faaliyetlerini değerlendirir, üyelerini atar, Aalımdar Keneşi tarafından seçilen adayı Azireti Müftü olarak atar¹³².

¹³⁰ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, II bölüm, s.5

¹³¹ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, III bölüm, s.6

¹³² Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, VI bölüm, s.7

KMDİ’de Kurultay’dan sonraki ikinci üst kurul “*Aalımdar Keneşi*”dir (Âlimler kurulu). Bu kurulun 21 üyesi bulunmaktadır. Kadılar¹³³ ve onların yardımcıları, Müftü ve yardımcısı Aalımdar Keneşi’ne üye olamazlar. Aalımdar Keneşi’nin başkanlığını bir yıl için, kurul üyelerinin çoğunluğunun oyu ile seçilen Aalımdar Keneşi Başkanı yapmaktadır. Aalımdar Keneşi altı ayda bir kere toplanmaktadır. Üyelerin üçten ikisinin katılımı ile toplantı geçerli sayılmaktadır.

Aalımdar Keneşi, KC’nin devlet organları tarafından kabul edilen KMDİ ile ilgili kararların gerçekleşmesine koşullar sağlar; Müftülüğün ve Müftü’nün faaliyetlerini denetler, faaliyetlerine yön verir; ilgili devlet organları ile istişare ederek Müftü’yü görevden alır ve Müftülük adayını Kurultaya önerir; Merkezi Denetim Komisyonu’nun yapısını ve tüzüğünü belirler; KMDİ’sinin bütçesini kabul eder ve onun gerçekleşmesini kontrol eder; önemli meseleler ve fetvalar bu kurul tarafından çıkarılır. Örneğin, bayram günlerinin, namaz vakitlerinin belirlenmesi.¹³⁴

Aalımdar Keneşi, 3 yılda bir Kurultay tarafından tayin edilir. Aalımdar Keneşi Müftüyü seçer. Aalımdar Keneşi’nin üyeliğine adaylar önce söz konusu kurula müracaat ederler. Kurulun önerisi ile Kırgızistan Musulmanlarının Kurultayı tarafından seçilir. Aalımdar Keneşi’nin kararlarının illerde gerçekleştirilme sürecinin denetlenmesi ve koordine edilmesi için her ilde iki vekili bulunmaktadır. Ancak il temsilciler Müftü’yü seçerken oy hakkına sahip değildirler. Söz konusu kurulun üyelerini üyelikten çıkartma kararı, ilgili devlet organları ile istişare edilerek, Müftü’nün önerisi üzerine Keneş üyelerinin çoğunluğunun oyu ele alınmaktadır. Yasal düzenlemede belirtilmemesine rağmen bu atamalar; hükümet, cumhurbaşkanı veya ilgili devlet kurumları ile istişare edilerek yapılır. Müftü seçimi de bu prosedüre göre gerçekleşir. Bu özellik, 4 Mart 2014 tarihine kadar devam etmiştir. En son Kurultayda yeni bir düzen kabul edilmiştir. Bu düzenlemeye göre önce “Ulemalar Keneşi”i olan söz konusu kurul “Aalımdar Keneşi”ne dönüştürülmüştür.

¹³³ KMDİ’nin şehir ve il temsilcileri

¹³⁴ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, V bölüm, s.9

3.2.3.1 Müftülük

Müftülük KMDİ'nin yürütme organıdır. Müftülüğün çalışmaları KMDİ'nin tüzüğünde belirtilen görevleri, Kurultay ve Aalımdar Keneşi'nin kararlarını gerçekleştirmeye yöneliktir. Müftülüğün yapısını Müftü belirlemektedir.

Müftülük kendi çalışmalarını KC'nin mevzuatlarının temelinde yürütür ve bu bağlamda devlet ve yerel organlar ile işbirliği yapar. Ülkede dini eğitim seviyesini yükseltmek, dini aşırıcılığı önlemek gibi ulusal güvenliği tehdit eden unsurlar ile mücadelede devlet organlarına yardımcı olur ve buna yönelik faaliyetler yapar. Vatandaşların yurt dışında dini eğitim alması için yardım eder ve bu alanı denetler, devlet organları ile işbirliği yaparak Hac ve Umre ziyaretini düzenler.¹³⁵

Müftülükte çeşitli birimler vardır. Bunlar; Camiler ve İnşaat, Medrese ve eğitim kurumları, Daavat, Fetva, Hukuk, Katiplik ve bir de daha yeni açılmış Gençler ve Kadınlar birimidir. Müftülükte Müftü ve iki yardımcı bulunmaktadır. Onlar Kırgızistan boyunca dinî kurumları, ibadethaneleri yönetir. Bunların koordinesi altında yukarıda bahsettiğimiz birimler de faaliyet gösterirler. Müftülükte en aktif faaliyet gösteren Cami ve İnşaat, Medrese ve Eğitim, Fetva ve Daavat birimleridir. Diğerlerinin sadece adı vardır.

Birimlerden en aktif bölüm ise daavattır. Daavat bölümü, 11 Şubat 1996 yılında Müftü Abdusatar Macitov ve Aalımdar Keneşi'nin kararıyla açılmış ve görevleri belirlenmiştir. Görevleri ve amaçları: Daavat'ın belirlediği kurallara göre iş yapmak; Memleketteki tebliğcilerin işini koordine etmek; Tebliğcileri ve bunların izin belgelerini hazırlamak; yurt dışından gelen tebliğciler için Din Komisyonu'nun onayını almak ve yol haritasını çizmek; yabancı tebliğcileri Daavat kuralları hakkında bilgilendirmek; Tebliğcilerin bilgilerini geliştirmek (seminer ve kurslar düzenlemek); KMDİ'nin Daavat bölümünün şubelerini il ve ilçelere açmak¹³⁶.

İyi veya kötü, başarılı veya başarısız olsun Müftülüğün bütün bölümleri faaliyet göstermektedir. Fakat kuruma systemsizlik ve düzensizlik hâkimdir. Merkezi koordine bir organ olarak 20 yıldır faaliyet göstermeine rağmen çalışma sistemi henüz iyi oturmamıştır. Ancak KMDİ günümüzde belgeleştirme ve sistemleştirmeyi geliştirmeye

¹³⁵ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, VI bölüm, s.11

¹³⁶ Kırgızistan Müftülüğü Daavat İşleri: <http://muftiyat.kg/category/разделы-статей/кмдб/даават-борбору>, (erişim tarihi: 03.10.2018)

yönelik çalışmalar yapmaktadır. Aşağıda KMDİ'nin önemli bir kurumu olan Kadılık tanıtılacaktır.

3.2.3.2 Kadılık

Kadılık tüm illerde teşkilatlanmıştır. İllerdeki tüm Kadılıklar Bışkek'teki Kırgızistan Müslümanlarının Dinî İdaresi bağlıdır. Kadılıkları kadılar yönetir ve kadılıkların faaliyetlerinden sorumludur. Müftü, ilgili devlet ve yerel yönetim organları ile istişare ederek, Kadıları tayin eder ve görevden alır. Yerel imamları bölge kadıları tayin etmektedir. Her bölgenin kadısı cami imamlarını tayin etme yetkisine sahiptir. Ama Kadı ve birinci yardımcısını Müftü tayin etmektedir. Kadılar 4 ayda bir Müftülüğe çalışmaları ile ilgili rapor sunmakla yükümlüdür.

Kadılıklar Yerel yönetim organları ile işbirliği yapmada KMDİ'nin resmi temsilcilerdir. Kadılıklar çalışmalarını ulusal mevuzat, KMDİ'nin ve Müftülüğün kararları çerçevesinde yürütür. Din alanındaki devlet program ve eylem planlarını gerçekleştirmede yerel organlara yardımda bulunmak ve Müftülüğün kararlarını illerde gerçekleştirmek Kadılığın görevidir¹³⁷.

Her ilde müftülüğe bağlı Kadılıklar açılmıştır. 1995'te Oş vilayeti Kadılığı, 1996'da Celalabad Kadılığı, 2000'de Batken Kadılığı ve 2004'te Oş şehri merkez Kadılığı açılmıştır¹³⁸. Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinde Oş ili Kadılığı açıldıktan sonra sırasıyla açılmaya başlamıştır. Kırgızistan'ın Kuzeyindeki Narın ilinin Kadılığı, Aalımdar Keneşi'nin kararıyla 1996 yılında açılmıştır ve çalışmaları günümüzde devam etmektedir¹³⁹.

Kırgızistan'da 7 il ve il valiliğine bağlı olmayıp doğrudan Hükümete bağlı Bışkek ve Oş şehri dâhil toplam 9 Kadılık bulunmaktadır. Dolayısıyla Kırgızistan genelinde 9 Kadı vardır. Bunlar Oş ve Bışkek şehri, Çüy, Issık-Köl, Narın, Celalabad, Oş, Batken ve Talas illerindedir. Kadıları göreve atamada 2009 yılına kadar yerel yönetimin onayı gerekmektedir. Fakat 2009 yılından itibaren Kadılık tüzüklerden kaldırılmıştır. Ancak,

¹³⁷ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, VII bölüm, s.16

¹³⁸ Kozukulov T., *Problemy Borby S Religioznım Ekstremizmom V Usloviyah Globalizatsii V Ferganskoy Doline*, Oş, 2008, s.80

¹³⁹ <http://muftiyat.kg/content/нарын>

Şubat 2014 yılında yapılan Devlet Güvenlik ve Koruma Konseyi'nin kararıyla¹⁴⁰, yerel yönetim onayının tekrar yürürlüğe girme kararı alınmıştır.

Kadınlarda Müftülükte olduğu gibi, kendi yapısına sahiptir, fakat bunlar seçimle değil Kadının tayini ile gerçekleşir. Bunlarda aktif bir faaliyet yoktur. Sembolik olarak bulunmaktadır. Aynen merkezdeki gibi bunlar da; medrese ve cami, fetva, daavat ve kadın kolları bölümü olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler ildeki bütün kendine ait görevlerini yaparlar.

3.2.3.3 İmam Hatip

Kırgızistan ilçelerindeki baş imamı yani ilçe müftüsünü, Müftü değil de, İmam-Hatip olarak isimlendirmektedir. İlçedeki bütün cami, mescid ve medreseler İmam-Hatib'e bağlıdır. Cami imamları ve medrese müderrisleri ve diğer bütün görevliler İmam-Hatib'in emri altındadır. İmam-Hatibi Kadının önerisi ile Müftü tayin eder. Aynı zamanda ilçe kaymakamının da onayı resmî olmasa bile gerekir.

Kırgızistan'da Bişkek ve Oş hariç 40 ilçe ve 22 şehir bulunmaktadır. İlçe İmam-Hatipleri kırkı bulmaktadır. İlçeye bağlı olmayıp da direkt ile bağlı olan şehirler vardır, her şehrin kendi İmam-Hatibi bulunmaktadır. Mesela, Batken ilinin Kızıl-Kıya şehri kendisi Kadamcay ilçesinin içerisinde bulunmasına rağmen, direk İl valiliğine bağlıdır. İmam – Hatip imamları Kadı ve yerel yönetim kurumları ile istişare ederek tayin eder ve işten alır. İmam Hatipler KMDİ'nin ilçelerdeki temsilcileri olduğundan dolayı, ilçedeki dinî sorumluluk İmam Hatiplerin omuzundadır.

3.2.3.4 Cami ve Din Görevlileri

Camiler ve mescidler KMDİ'nin bir birimidir. Camileri İmam – Hatip ve imamlar yönetmektedir. Her biri kendi faaliyetinden sorumludur. İmam – Hatip, imamları Kadı ve yerel yönetim kurumları ile istişare ederek tayin eder ve işten alır. KMDİ'nin tüzüğü uyarınca camilerin siyasi amaç güden faaliyetlerde kullanılması yasaktır. Camilerde

¹⁴⁰ Bakınız: «Kırgız Cumhuriyeti Devlet tarafından Din Siyaseti ile ilgili savunma konseyinin kararların gerçekleştirilmesi hakkında» Cumhurbaşkanının fermanı
http://www.president.kg/ru/novosti/3468_podpisan_ukaz_o_realizatsii_resheniya_so_veta_oboronyi_kyirgyizskoy_respubliki_o_gosudarstvennoy_politike_v_religioznoy_sfere/

imam olacak adayın da her hangi siyasi partiye ve siyasi harekete üye olmama şartı mevcuttur.

İmamların toplumda önemli fonksiyonları vardır; fakat Kırgızistan’da imamlar cemaatin ve toplumun sorunlarına çözüm aramaktan çok, beş vakit namaz kıldırma, nikâh kıyma, cenaze namazını kıldırma gibi klasik sınırlı faaliyetleri yürütmektedir. Kırgız toplumu için bu durum ciddi bir sorundur. Yeterli bilgi ve donanıma sahip kadro yetiştirmekte Müftülük oldukça yetersiz kalmaktadır. Din görevlisi yetiştirme görevini sadece Müftülüğe yüklemek doğru değildir. Yeni oluşturulmuş Müftülük kurumunu Rus Ortodoks Kilisesi ile karşılaştırdığımızda müftülük kurumunun hem bütçe hem de kaliteli eleman açısından oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Çünkü Rus Ortodoks Kilisesi’nin oturmuş bir sistemi, finans kaynakları bulunmaktadır. Oş Devlet Üniversitesinin İlahiyat araştırma laboratuvarının verilerine göre, Oş vilayetinde 667 camide 718 din görevlisinin % 98’i Özbekistan’ın Andican, Hokand ve Fergana şehirlerinde yerli Mollalardan bire bir dinî eğitim almışlar, örgün bir eğitim sisteminden geçmemişlerdir. Geri kalan % 2’lik kısım ise Buhara ve Taşkent medreselerinde eğitim almışlardır¹⁴¹. Bu bilgiler 2000 yılı öncesine aittir. Ancak şimdi de durum değişmemiştir.

Eskiden din komisyonunda görev yapan K.Mırzahalilov, kurulu binlerce camilere bilgili imamlar gelmediğini belirtmektedir. Din eğitimi Kırgızistan’da yetersiz olduğunu göstergesi 77 İslam eğitim kurumundan sadece İslam Üniversitesi’nin diploması devlet tarafından tanınmasıdır. Bunun yanı sıra ikinci gösterge ise Kırgızistan’da yeterli dini eğitim almış imamların eksikliğini ve bu eksikliği yurt dışında yabancı eğitim kurumlarında tahsil görenlerin doldurduğu¹⁴². Bu nedenle vatandaşların dini bilincini arttırmak ve taleplerini karşılamak için üniversitelerde ilahiyat fakülteleri oluşturulmalıdır.

Din İşleri Komisyonu’nun verilerine göre 2743 cami kullanımdadır; fakat sadece 1042 caminin hukuki işlemi yapılmıştır. Güneyde Celalabad ilinde 448 caminin 300’ü, Oş

¹⁴¹ Kompleksnoe İssledovaniye Religioznoy Jizni V Kırgızskoy Respublike, Oş Devlet Üniversitesinin Kültüroloji enstitüsünün araştırma laboratuvarının raporu. 1998.

¹⁴² Kanatbek **Murzahalilov**, *Problemy gosudarstvenno-islamskih otnoşeniy v sovremennom Kırgızstane*, <http://www.akipress.org/comments/news:13810>

ilinde 558 caminin 433'ü, Batken ilinde 218 caminin 157'sinin resmi işlemleri yapılmıştır.¹⁴³

Oş ilinde (Oş şehri hariç) 800 cami faaliyet göstermektedir. Bunlardan 221'i devlet kaydına geçmemiştir. Din Komisyonu'nun Oş ili temsilciliğinin başkanı Kurbanalı Uzakov'un verdiği bilgiye göre, kimler tarafından ve hangi paralarla yapıldıkları hiç belli değildir. Son zamanlarda inşaat ve teknik kurallara uymadan camiler yapılmaktadır¹⁴⁴. Camilerin çoğu yabancı yatırımcıların, hayır kurumlarının desteği ve yerel halkın topladığı bütçe ile yapılmaktadır.

Celalabad ilinde 616 cami faaliyet göstermekte, bunlardansa 448'i devlet kaydına geçmiştir. Geri kalan 168'i kayda girmemiştir. İl kadısı Abdulaziz Zakirov'un dediğine göre 200 cami sponsorlar tarafından yapılmıştır. Ve 517 imam ilde görev yapmaktadır¹⁴⁵. Çoğu camilerin yapımı %50 yerel halk %50 Dünya Müslümanlar Gençler Birliği Kırgızistan temsilciliği Kuveytli Said Bayyumu karşılamaktadır. Bu kurumun çeşitli bölgelerde cami inşa ettirdiği bilinmektedir.

KMDİ'nin resmi web-sitesindeki son bilgilere göre, Kırgızistan boyunca 2743 Cami mevcuttur. Bunlardan 1910 cami devlet kaydına geçmiştir. Şimdi ise, kayıttan geçmemiş camileri devletin kaydına geçirmek için belgeleri hazırlanmaktadır. Kırgızistan'da 3000'den fazla imam camilerde görev yapmaktadır. Bu imamlar yukarıda bahsettiğimiz gibi, 5 vakit namaz, cenaze, nikah ve hatim okumakla yetinmektedirler. Toplumsal aktifliği pek bilinmemektedir. Bu imamlara müftülük tarafından veya devlet tarafından maaş veya maddi yardım verilmemektedir. Bunlar kendileri ek iş veya farklı geçim kaynaklarıyla gün geçirmektedirler. Aynı zamanda sosyal yönden de korunmaya alınmış değillerdir. İmamlık Kırgızistan'da gönül işi olarak algılanmaktadır. İmamlar dinî merasimleri gerçekleştirerek geçim kaynağı sağlamaktadırlar. İmamlara, cami etrafındaki oturan halk veya cami cemaatının saygısı büyüktür. Onun için İmamı hiç bir zaman maddi sıkıntıyla baş başa bırakmazlar.

¹⁴³ **Kozukulov T.**, *Problemy Borby S Religioznom Ekstremizmom V Usloviyah Globalizatsii V Ferganskoy Doline*, Oş, 2008, s.81-82

¹⁴⁴ V Oşskoy oblasti 221 meçet ne proşla registratsiyu, - Gosagenstvo po delam religii, <http://www.turmush.kg/ru/news:50832>

¹⁴⁵ 168 iz 616 meçetey i medrese Calalabadskoy oblasti ne proşli registratsiyu, <http://www.turmush.kg/ru/news:49471>

3.2.3.5 Merkezi Denetleme Komisyonu

Merkezi Denetleme Komisyonu (MDK), KMDİ'ne ve onun birimlerine gelen maddi kaynakların yasallığını ve maddi kaynakların KMDİ'nin tüzüğünde belirlenen amaçlar doğrultusunda harcandığını koordine etmektedir.

MDK, Kurultay'ın, Aalımdar Keneşi'nin ve ilgili devlet organlarının kararı ile KMDİ'nin yapısındaki tüm birimlerin finansal ve girişimcilik faaliyetlerini denetler. Komisyon'un yapısını ve tüzüğünü Aalımdar Keneşi belirler. MDK'yı Komisyon Başkanı yönetir. Başkan Kurultay'ın onayı ile Aalımdar Keneşi tarafından tayin edilir. Komisyon Başkanı MDK'nın faaliyetlerinden sorumludur. Aalımdar Keneşi ve ilgili devlet organlarının talebi üzerine MDK Başkanı rapor sunmak ile yükümlüdür. Komisyonun senelik masrafları Aalımdar Keneşi tarafından belirlenir ve bunu Müftülük karşılar¹⁴⁶.

3.2.4 Ekonomik Kaynakları

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve ulusal mevzuat uyarınca, ülkede din devletten ayırdır. Hiçbir din resmi ya da zorunlu değildir. Kırgız Cumhuriyeti egemen, laik, demokratik, sosyal bir devlettir. Dolayısıyla devlet ülkedeki tüm dinlere karşı tarafsızlığını korumak ile yükümlüdür. Bu bağlamda KMDİ'ne devlet bütçesinden maddi kaynak tahsil edilmemektedir. Müftülüğün finans kaynakları; halktan toplanan yardımlar, hac geliri, yurtdışından gelen yardımlar ve fitrelerdir. Bazı haftalar, Cuma namazı öncesi cemaatten para toplanır. Bu paraların bir kısmı camiye, bir kısmı bölge kadılığına, bir kısmı da Müftülüğe paylaştırılır. Aynı zamanda her caminin imamı Müftülüğe aylık belli miktarda para ödemek zorundadır. Kadılık, camilerin Kadılığa, aylık belli miktarda para verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bölgelere göre bu miktar farklıdır, mesela 500 somdan 1000 soma kadar tutmaktadır. Gelir olarak, halka hizmet karşılığında alınması şeklindedir. Mesela, nikâh 100 som, bebeğin kulağına ezan okunmasına 100 som cenaze 200 som gibi.

Müftülüğün en büyük gelir kaynağı Hac seferini düzenleme ve hac hizmetleridir. Hacdən büyük para kazanmaktadır¹⁴⁷. İşte Hac'dan gelen parayı Müftülük kendi yıllık

¹⁴⁶ Kırgızistan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, XII bölüm, s.21

¹⁴⁷ Kozukulov T., Problemy Borby S Religioznym Ekstremizmom V Usloviyah Globalizatsii V Ferganskoy Doline, Oş, 2008, s.81-82

bütçesine aktarmaktadır. Merkez Müftülük'te ve Kadılıklarda çalışanlara maaş vermektedir; fakat İmam Hatipler ve Cami görevlileri yani imamlar bu paradan maaş almamaktadırlar. Tam tersi bunlar Kadılık ve Müftülüğe halktan gelen yardım paralarından bir kısmını vermektedirler.

Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi hakkında kısaca özetleyecek olursak, Kırgız Cumhuriyeti'nin laik ülke olduğu ve dini kurumların devletten ayrı olduğu laiklik ilkesini temel alarak Müftülüğün faaliyetlerine devlet bütçesinden para tahsis edilmemektedir. Dinin topluma hızla nüfuz etmesini göz önünde bulundurulacak olursa, bu husus, halkın dini talep ve isteklerini karşılama çabasında olan dini kurumların teşkilatlanmasını yavaşlatan unsurlardan biridir. KMDİ'nin asıl amacı ve görevi dini değerler ve İslam hakkında toplumu aydınlatmak ve bu doğrultuda çeşitlik faaliyetler yapmaktır. Müftülük çalışmalarında Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, din ve insan hakları alanındaki ulusal mevzuatları, Kırgızistan'ın kabul ettiği insan hakları ile ilgili uluslararası anlaşma, sözleşmeleri ve KMDİ'nin tüzüğünü temel almaktadır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, her ne kadar devletten ayrılmış olursa olsun KMDİ'nin faaliyetlerine, örneğin, Müftüyü, kadılıkları tayin etmede vs, devletin müdahalesi bulunmaktadır. Lakin ülkedeki dini durumun iyileştirilmesi, terörizm ve dini aşırıcılığa karşı mücadelede, devlet ve dini kurumların etkileşimini geliştirmek, 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı'nın temel amaçlarından biridir.

3.3 Dini Eğitim Kurumları: Kırgızistan'da Dini Eğitim

Kırgız Cumhuriyeti'nde yaşayan her vatandaşa din özgürlüğü tanınmıştır¹⁴⁸, cinsiyet, milliyet, dil, sosyal ve mülkiyet durumu, sağlık durumu, meslek türü, dini inancı, siyasi ve din görüşü, ikamet ettiği yeri ve diğer durumlara bağlı olmadan eğitim hakkına sahiptir¹⁴⁹. 1991'de kabul edilen ve 2008'de yeni düzenlemeler yapılan Kırgızistan Cumhuriyeti'nin "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanun'un 6. Maddesinde belirtildiği gibi, dine karşı tutumlarına bakılmaksızın bireylere çeşitli ve tüm düzeylerde

¹⁴⁸ Konstitusiyası Kırgızskoy Respubliki Prinyataya Referendumom 27 iyunya 2010 goda, Akademiya yayın evi, Bişkek 2010

¹⁴⁹ Zakon Kırgızskoy Respubliki "Ob obrazovanii" (Kırgız Cumhuriyeti'nin "Eğitim Hakkında" Kanunu), ot 30.04.2003g. №92 .

eğitime erişim sağlanmaktadır¹⁵⁰. Bu nedenle, bu hakların korunması ile birlikte, Din İşleri Devlet Komisyonunun ve tüm ilgili devlet kurumlarının temel görevi vatandaşlara kaliteli din eğitimi sunmak ve eğitim koşulları sağlamaktır.

Kırgızistan bağımsızlığını elde etmesiyle, dine olan ilgi uyanmıştır ve bu ilgi Sovyetlerde uzun yıllar süren kısıtlamalar nedeniyle ortaya çıkan bu dini ve manevi boşluğu doldurmaya başlamıştır. Camilerin inşası ve medreselerin açılmasının olağanüstü bir hızla başlaması bu sürecin göstergelerinden biridir. Örneğin, Kırgızistan'da bağımsızlıktan önce, 1990'da sadece 39 cami varsa, bugün mescidler ile birlikte bu rakam yüz katından daha fazla artış göstermektedir. Günümüzde Kırgızistan'da 112 İslami dini eğitim kurumu vardır. Camilerin ve medreselerin sayısındaki artışla birlikte, din görevlilerinin niteliklilik düzeyine yönelik taleplerin artması da doğaldır. Sonuç olarak, vatandaşların Kuran ve Arapça diline olan ilgisi, din eğitimi alma ihtiyacını da geçerek dini eğitim almak için yetkin bir şekilde yurtdışına gidenlerin sayısı artmaktadır.

Ne ilgili devlet kurumları, ne Kırgızistan Müslüman Dini Kurulu, ne de herhangi bir sivil toplum kuruluşu, son yıllarda din eğitimi almak için yurtdışına giden vatandaşlarımızın tam sayısını bilmemektedirler. Yurtdışında din eğitimi almak isteyenlerin bu tür eğitim almak için zorunlu bir sözleşmenin olması gerektiği kanunen belirlenmiş olmasına rağmen son on yılda, turistik vize, şahsi davetler ile sözleşmesiz, denetimsiz yurtdışında İslami din okullarına giden vatandaş sayısının artması endişe yaratmaktadır.

Önceleri, vatandaşların din eğitim almak için yurtdışına gitmeleri, şu mekanizmaya göre gerçekleştirilirdi: Dini bir kuruluş, Din İşleri Devlet Komisyonu'na başvuruda bulunur, bu başvuru temelinde her vatandaş için bilgi formu doldurulur ve Din İşleri Devlet Komisyonu'nun onayına sunulurdu. Ancak Suriye'de savaşın başlaması ve Orta Doğu'daki durum karmaşıklaşması ile dini örgütler başvuru yapmaktan kaçınmaya başlamışlardır. Başvuruların yapılmaması ile, Din İşleri Devlet Komisyonu'na başvuranların sayısı keskin bir şekilde azalmıştır. 2012'den bu yana, devlet organlarıyla sözleşmesi olmadan, turistik vizeler, şahsi davetler veya dini vakıflar aracılığı ile dini eğitim almak için yurtdışına giden vatandaşların sayısı artmıştır.

¹⁵⁰ Zakon №282, 6.madde, 1.fıkra

Kırgız vatandaşlarını yabancı ülkelerde daha iyi dini eğitim arayışı içinde yurtdışına kayıtsız, bilgisiz vb gitme sürecini düzene koymak ve dini eğitimin kalitesini arttırmak bugün devletin karşı karşıya olduğu temel görevlerden biridir. “2014-2010 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı”nın ana yön ve görevlerinden biri, dini eğitim alanında devlet düzenlemeleri olmasının nedeni budur.

Bu nedenle, Din İşleri Devlet Komisyonu dini eğitimi geliştirmek ve sistemleştirmek amacıyla “Kırgız Cumhuriyeti'nde Din ve İnanç Özgürlüğü. Dini Örgütler Hakkında” Kanunu’na değişiklikler ve eklemeleri *Cogorku Keneş'e* sunmaktadır. Böyle bir durum, Kırgız devletinin laikliği ilkesini baltalamakta, vatandaşların hak ve özgürlüklerine yönelik bir tehlike oluşturmakta ve aynı zamanda kamu ve milli güvenlik için bir tehdit oluşturmaktadır¹⁵¹.”

Bugün, Kırgızistan vatandaşlarının yurtdışında dini eğitimi almaları ile ilgili sorunlar ve süreç hakkında derinlemesine araştırma yapılmamıştır. 2014 yılında, Amerikan Kuruluşu olan Carnegie Uluslararası Barış Vakfı’nın Moskova ofisinin “Kırgız Cumhuriyeti'nde Dini Güvenlik” başlıklı çalışmasında yurtdışında din eğitimi alma konusunu ele almıştır, ancak yurtdışındaki dini eğitim çalışmanın ana konusu olmadığından konu derinlenmesine incelenmemiştir¹⁵².

Bunu dışında, Profesör ve Tarih Doktoru Nazira Kurbanova, 2014 yılında “Kırgızistan'da İslami eğitim” adlı bilimsel makalesini yayınlamıştır¹⁵³.

Bu çalışmada, Kırgız vatandaşlarının şahsi davetler, turistik vizeler, özel sponsorlar veya aracılar yardımı ile dini eğitim almak için hiçbir zorunlu kayıt, belge vs

olmadan özgürce yurt dışına gittikleri belirtilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Kırgızistan vatandaşlarının hangi ülkelerde eğitim aldığı, konu ile ilgili resmi istatistiksel verilere yer verilecektir.

¹⁵¹ Din İşleri Devlet Komisyonu’nun Bilirkişisi Zamir Tursunbekov ile görüşmeden, 1.11.2018, Bışkek/Kırgızistan.

¹⁵² Emil **Nasritdinov**, Nurgül **Esenamanova**, “*Religioznaya bezopasnost v Kirgizskoy Respublike*”, 26.06.2014, <http://carnegieendowment.org/files/ReligiousSecurityinKyrgyzstan.pdf>

¹⁵³ Nazira **Kurbanova**, “*Islamskoe Obrazovaniye v Kirgizstane*”, Sentralnoe Aziya i Kavkaz Dergisi, cilt 17, Sayı 134, s.5.

3.3.1 Kırgızistan'daki Dini Eğitim Kurumları ve Eğitim Koşulları

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda açıkça belirtildiği gibi, ülke laiklik ilkesi temelinde kurulmuştur. Bununla birlikte, nüfusun % 80'i Müslüman olduğu için, toplumda İslami eğitim alma ve Kuran'ı öğrenme isteği çok güçlüdür. Bağımsızlıktan hemen sonra, 1991 yılında kabul edilen “Kırgız Cumhuriyeti'nde Din ve İnanç Özgürlüğü ve Dini Örgütler Hakkında” Kanun tüm dinlerin yeniden canlanmasını teşvik etmiştir ve özellikle de İslam'ın toplum hayatına nüfuz etmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda, dini eğitim kurumlarının sayısı her yıl katlanarak artmaya başlamıştır, mevzuat bu artışa ayak uyduramamıştır. Dini eğitim kurumlarının faaliyetlerini tek bir standarda getirebilecek yasa ya da eylem planı da yoktur.

Böylece bağımsızlığının 28 yılında, Kırgızistan'da devlet lisansı olmayan ve bir eğitim müfredatına tabi olmayan çok sayıda dini eğitim kurumu ortaya çıkmıştır¹⁵⁴. Eğer resmi istatistikleri karşılaştıracak olursak medresede okuyan çocuk sayısı her geçen yıl artmaktadır. Din İşleri Devlet Komisyonu'nun verilerine göre, 2013'te medrese sayısı 67'ye, İslami yükseköğretim kurumlarının sayısı 11'e ve burada eğitim gören öğrenci sayısı 4.565 kişiye ulaşmıştır¹⁵⁵. Şubat 2017'de, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi, medresede eğitim alan öğrencilerin toplam sayısının 6 bin çocuk olduğunu bildirmiştir.

Günümüzde, Kırgızistan'da 112 İslami dini eğitim kurumu Din İşleri Devlet Komisyonu'na tescil edilmiştir. Bunlar Kırgızistan İslam Üniversitesi (eskiden Khazreti Umar İslam Üniversitesi)¹⁵⁶, Rasul Akram Üniversitesi, Hazreti Osmon İslam Enstitüsü, Nur el İslam Enstitüsü, Abdulla ibn Masud Medresesi, Maatkabil uulu Şarşenbay Medresesi ve diğerleri. Bunların dışında, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyanet) tarafından finanse edilen ve temel özelliği devlet diploması vermek olan dini okullar açılmıştır. Bunlarda 102 medreseden ancak sadece 78'i faaliyet göstermektedir. Kalan 24 medrese çalışmamaktadır.

¹⁵⁴ Itogoviy otčet situatsionnogo issledovaniya-analiza, Fonda Evraziya Sentralnaya Aziya, 2016.

¹⁵⁵ Arhiv Goskomissii po delam religiy pri Prezidente KR: uçet religioznh organizasii i obedineniy, Dosya: 01, Fon Kodu: 022013, Yer NO: 6 6.

¹⁵⁶ İslamskiy Universitet Kırgızstana v iyule 2017 goda polučil lisenziyu Ministerstva obrazovaniya i nauki KR, <https://www.azattyk.org/a/28615715.html> (erişim tarihi: 23.12.2018)

Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi'ne (KMDİ) göre 2018 yılında ülkede 78 medrese faaliyet göstermektedir. Bunların 5'i Bişkek'te, 28'i Çüy'de, 4'ü Talas'ta, 1'i Isık-Köl'de, 2'si Narın'da, 6'sı Celal-Abad'da, 19'u Oş'ta, 4'ü Oş şehrinde, 9'u Batken'dedir.

KMDİ'nin eğitim departmanının uzmanı Kuştarbek Mamatov'a göre, bu medreselerde 6 binden fazla çocuk eğitim almakta. En küçük medresede en fazla 20 öğrenci eğitim alıyorsa, en büyüğünde - en fazla 200 çocuk öğretim görmektedir.

Medreselerin faaliyeti, KMDİ'nin kontrolü altındadır ve müfredat müftiyata bağlı Aalımdar Keneşi tarafından onaylanmaktadır. Temmuz 2017'de, Kırgızistan tarihindeki ilk üniversite, Kırgızistan İslam Üniversitesi, devlet lisansı almıştır. Üniversitenin eski rektörü Mars İbraev'e göre, tüm medreselerin devlet lisansı almaları doğru olurdu. “Bugün, medreselerimize lisans verilmesi gereği konusu gündeme gelmediği için devlet onların diplomalarını tanımıyor. Medreselerden mezun olan çocuklarımız zor durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar, çünkü medrese belgeleri ile ne iş bulabiliyorlar ne de üniversitelere kayıt olabiliyorlar. Medreselerin Milli Eğitim Bakanlığı'ndan lisans almasının iyi olmasının nedeni de budur. Medreselerden mezun olan çocuklarımız için üniversitelere giden yol açılacaktı. İslam Üniversitesi lisans aldı. Bunun çok iyi bir başlangıç olduğu kanısındayız¹⁵⁷.”

Kırgızistan'daki tüm medreseler özel mülkiyete aittir ve özel kaynaklardan finanse edilmektedir. Medrese açmak isteyenler, önce dini kurumu Adalet Bakanlığına kaydettirmelidir. Medreseler ancak bu devlet organına kayıt olduktan sonra açılabilir. Daha sonra medrese açmak için gerekli tüm belgeleri toplayıp, Din İşleri Devlet Komisyonu'na gidilmektedir. Belge paketinde, başvuru sahipleri medrese müfredatı, öğretmen listesi ve özgeçmişlerini sunmalı ve medresenin mali kaynaklarını açık ve net bir şekilde belirtmelidir. Din İşleri Devlet Komisyonu bildirdiği üzere müftiyat ve bölgesel kazıyatlar da medrese açma hakkına sahiptir. “Müftülük da bizeden kayıttan geçmekte. Bölgesel kadılıklar da aynı zamanda dini örgütler olarak kabul edilir, bu da onların medrese açma hakkına sahip oldukları anlamına gelmekte. Camilerin medrese açmaları yasalara aykırı değildir¹⁵⁸.”

¹⁵⁷ İslam Üniversitesi'nin Eski Rektörü Mars İbraev ile görüşme, 15.11.2018, Bişkek/Kırgızistan

¹⁵⁸ Din İşleri Devlet Komisyonu Başkan Yardımcısı Zakir Çotaev ile görüşme, 05.12.2018, Bişkek/Kırgızistan

Bugün faaliyet gösteren 78 medresenin arasında, sanki orta çağlardan kalmış, çok eski ve şartları çok kötü olan medreseler, hem de modern, bilgisayar sınıfları da mevcut olan yeni medreseler de mevcuttur. Araştırma sırasında, iki tip medresenin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlk tip, Din İşleri Devlet Komisyonu'na kayıtlı, ayrı binaya, çocukların eğitimi için uygun koşullara sahip olan ve müftiyat ile birlikte faaliyet gösteren medreseler. İkinci tip hücre şeklinde camilerde açılan medreselerdir¹⁵⁹. Bu tür medreselerde çocukların eğitimi için gerekli koşullar sağlanmamıştır. Camiye gelen sadak ve diğer hayırsever bağışlar ile faaliyet göstermektedirler. Birçoğunun kaydı yok ve bu denetimsiz kurulan medreseler 15-20 çocuğa öğretim vermektedirler¹⁶⁰.

Kırgızistan'da Anayasa'ya göre din devletten ayrılmakta, dolayısıyla medreseler ve diğer dini eğitim kurumları devletten maddi destek almamaktadır. Bu nedenle, medreselerin eğitim süreci ve yurtlarındaki yaşam koşulları farklıdır, bunlar doğrudan onlara maddi destek veren özel sponsorların imkânlarına bağlıdır. Bazılarında kütüphaneler, bilgisayar sınıfı mevcutsa, bazılarında, masa, sandalye yok, öğrenciler paspas döşeyip dizlerinin üstüne oturup ders çalışmakta zorlanmaktalar, başka deyişle temel koşullar bile sağlanmamıştır. Çalışma esnasında, medreselerdeki eğitim koşullarının ve Ulema Konseyi tarafından onaylanan müfredatın uygulanmasının, büyük ölçüde Arap ülkelerinden, hayır kurumlarından veya camilerde verilen sadaka ve diğer vakıflardan ayrılan mali kaynaklara bağlı olduğu sanılmaktadır.

Bazı medreseler, özellikle şehirlerin dışındaki yerleşim yerlerinde bulunanlar, çok kötü durumdalar. Faaliyetlerini nemli odalarda geçirmekteler, yurtlarında öğrenciler için temel şartlar yok, sıhhi ve hijyenik şartlara uymamakta. Aynı zamanda şehirlerde eğitim için iyi koşullar sağlanmış, hayvanları ile kendi işletmesine sahip, antreman yapmak için spor salonu mevcut medreselere rastlamak mümkündür. Birçok İslami eğitim kurumlarındada, müfredat Kuran'ı ezberlemeye ve aile ve günlük hayatta ihtiyaç duyulan geleneksel ritüelleri öğrenmeye inhisar etmektedir¹⁶¹.

¹⁵⁹ Bulan Enstitüsünün "Medreseler hakkında" raporu, Bişkek 2017, s.23.

¹⁶⁰ V marte 2017 goda po itogam proverki v Bişkeke dsyavleno, çto pyat medrese ne imeyut elementarnih uslobiy i razreşitelnih dokumentov, <https://sputnik.kg/Radio/20170301/1032008566/almambetova-nachar-sharttagy-medreseler-tabyldy.html> (erişim tarihi: 12.11.2018)

¹⁶¹ İtogi monitoringa religioznih učebnih zavedeniy GKDR KR, 2017 g.

Bulan Enstitüsü'nün¹⁶² araştırmasına göre, medreselerin yetenekli ve nitelikli öğretmenlere ihtiyacı yüksek olduğu tespit edilmiştir. Medreselerde ve diğer dini eğitim kurumlarında öğretmenlik yapan ilahiyatçıların ve imamların sadece % 20'sinin temel din eğitime sahip olduğu resmen onaylanmıştır¹⁶³. Kırgızistan Müslümanlarının Dini İdaresi'nin iki bin çalışanından %70'inin dini eğitimi yok. Sadece% 2,5'i ülkede veya yurtdışında yüksek dini eğitim alanlardır. %20'si medreselerden mezun, % 10'u ise imamların özel kısa süreli kurslarını tamamlayanlardandır¹⁶⁴. KMDİ bir dini kuruluştur. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve diğer mevzuatları uyarınca KMDİ'nin çalışanları memur değildir.

“Medreselerde ve İslami yüksek öğrenim kurumlarında eğitim sisteminde bir fark yok; bu kurumlarda eğitim temel olarak Kuran'ı ezberlemek, ibadet yapmayı öğretmekle ikiye ayrılıyor, bu yüzden bu sistem devlet ve İslami eğitim standartlarını ve gereklerini karşılamamaktadır¹⁶⁵.”

Dini eğitimdeki eksiklikler doğrudan milli güvenlik üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir, toplumun radikalleşmesine, dini aşırılık yanlısı fikirlerin yayılmasına yol açmaktadır. Dini eğitiminin niteliksel değil, niceliksel bir gelişimi gözlemlenmektedir¹⁶⁶. Örneğin, bugünün İslami eğitimi herhangi bir meslek edinmeyi değil, çağdaş gereklilikleri bile karşılamamaktadır. Medreseler ve enstitüler arasında çok fazla fark yoktur, diplomaları devlet tarafından tanınmamaktadır.

“İslam pedagojisi ve eğitiminin modernizasyonu” hususu Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı'nda belirtilmiştir.

2014 yılında, Güvenlik Konseyi tarafından ilahiyatçıların ve imamların bilgisini artırmak amacıyla kabul edilen Eylem Planı çerçevesinde, İyman Vakfı kurulmuştur. Şu anda, bu vakıf medrese öğretmenlerine, imamlara, kadı ve ilahiyatçılara eğitim vermekte, hatta bazılarına aylık burs bile vermektedir. İyman Vakfının başkanı Nurcigit Kadırbekov'un belirttiği gibi, 2017'de 2300 imam eğitim görmüştür. “Alınan dersleri

¹⁶² Bulan Enstitüsü, insan güvenliği savunuculuğu yoluyla barışı korumaya odaklanan, kar amacı gütmeyen, siyasi parti olmayan, barış inşası bir kuruluştur.

¹⁶³ 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Politikası Eylem Planı'nda resmen belirtilmiştir.

¹⁶⁴ S. Murzubraimov, "Teologičeskiye fakulteti kak novejšaya alternativa v rasprostraneniі religioznih sennostey v obşestve", Vestnik OşGU Dergisi, s.143.

¹⁶⁵ 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Politikası Eylem Planı'nda resmen belirtilmiştir..

¹⁶⁶ Bulan Enstitüsünün raporu, “Religioznoe obrazovaniye v Kirgizstane: medrese nujdayutsya v sročnoy reforme”, Bulan institut, Nisan 2017.

tekrar ederek, toplamda iki binden fazla imam yetiştirmeyi başardık. Eğitim müfredatı sadece dini disiplinlerden ibaret değil, aynı zamanda örneğin, dini alandaki devlet politikası, bilgi teknolojisi, hukuk, millet, kültür ve din, hitabet dersleri ve hoşgörü gibi disiplinleri de içermektedir. Laik disiplinleri dini disiplinlerle bütünleştirerek, donanımlı, kültürlü imamları eğitmeye çalışmaktayız¹⁶⁷”

3.3.2 Dini Eğitimde Yurt Dışı İmkânı

Dini eğitim açısından en yüksek kalite ve tüm modern koşullara sahip olan Mısır'ın dini eğitim kurumları olarak bilinmektedir. Özellikle de ilahiyatçılar arasında El-Ezher Üniversitesi çok tercih edilmektedir. Örneğin, Aalımdar Keneşi başkanı Abdışükür Narmatov, İslam Üniversitesi eski rektörü Mars İbraev de Mısır'da eğitim almışlardır. Türk eğitim kurumları, hoşgörülüğü, laik ve dini eğitimin entegrasyonlarıyla tanınırlar. 1993'ten bu yana birçok Kırgız vatandaşı, Türkiye'nin ilahiyat fakültelerinde resmi bir anlaşma çerçevesinde eğitim almaktadırlar.

Ürdün dini eğitim kurumları da çok değerlidir. Ünlü ilahiyatçı Kadır Malikov, Ürdün'deki dini eğitim kurumlarında İslam'ın bilimsel olarak derinlemesine öğretildiğini belirtmektedir.

Bugün, bir çok Kırgızistanlı Suudi Arabistan'da eğitim almaktadır, ancak Suudi Arabistan'ın eğitim kurumlarının selefilik ideolojisini desteklediği yönünde kuşku uyandırmaktadır. Buna rağmen, Suudi Arabistan'a ilgi son zamanlarda artmıştır. Örneğin, ünlü ilahiyatçı Çubak Hacı Calilov Suudi Arabistan'da eğitim almıştır. 2014 yılına kadar, ülkemizdeki birçok insan Pakistan'da eğitim almıştır. Ancak Pakistanlı yetkililer, kendi dini eğitim sistemlerini yeniden yapılandırmanın bir parçası olarak, yabancı öğrencilere kısıtlamalar getirmiştir, bu nedenle Kırgız öğrenci sayısı keskin bir şekilde azalmıştır. Kırgızistan Müslümanların Müftüsü Maksatbek Hacı Toktomuşev ve Ultma Konseyi'nin birkaç üyesi de Pakistan'da eğitim almıştır. Orta Doğu'daki savaşlardan önce Suriye'de, Lübnan'da eğitim görenler de vardır. Şu anda vatandaşlarımız arasında Bangladeş ve Hindistan'da 3-4 aylık dini kursa gidenler de var. Bir diğer önemli detay ise, Kırgızistan'ın itibarlı, müftiyatta önemli konumlarda yer alan din adamları, Kırgızistan'dan temel din eğitimini aldıktan sonra yurtdışına eğitim görmek için gitmişlerdir.

¹⁶⁷ İyman Vakfı'nın Başkanı Nurgigit Kadırbekov ile görüşme, 16.12.2018, Bişkek/Kırgızistan

3.3.3 Dini Eğitim Alanında Mevcut Hükümet Politikası ve Mevzuatı

Sovyet döneminde, Kırgızistan'daki din eğitimi sadece hücre usulu ile sınırlıydı ve yüksek İslam dini eğitim ancak Buhara ve Taşkent gibi Özbekistan şehirlerinde veriliyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Kırgızistan 25 yıldan fazla bağımsızlığı süresince, dini eğitim kurumlarının faaliyetlerini ve din eğitimi alma sürecini hızlı bir şekilde düzenleyememiştir.

Bağımsızlıktan sonra, Kırgızistan'da, Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Türkiye, Pakistan ve diğer ülkelerden gelen yatırımcıların yardımıyla çok hızlı bir şekilde camilerin inşası ve İslami eğitim kurumları açılmaya başlamıştır. Bununla birlikte, ülkede din kültürü farklı olan akımlar da faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum toplumun dini görüşünü etkilemektedir.

Aynı zamanda yurtdışında din eğitimi alan diğer vatandaşlarımız ülkeye dönmeye başladı ve beraberinde eğitim gördükleri ülkelerin örf-adetlerini, davranış normlarını, kıyafetlerini, geleneklerini getirmektedir. Kırgızistan'daki dini radikalleşme, yabancı dini aşırılık merkezlerinin ve örgütlerinin etkisi altındadır¹⁶⁸.

Kırgızistan vatandaşlarının Arap ülkelerinde, Türkiye ya da Pakistan'da din eğitimi almasının birkaç nedeni vardır. Öncelikle Kırgızistan'ın bu alanda hazırlıklı olmaması ve bu eksikliğini giderememesidir. İkincisi, ülkedeki dini eğitim kurumlarında düşük eğitim kalitesi ve çağdaş taleplere uymaması. Üçüncüsü, çok sayıda yabancı hayır vakıfları, özel yatırımcılar, yurtdışında üniversitelerde dini eğitim almada aracı olmaktadır. Suudi Arabistan, Mısır gibi ülkelerde barınma ve yemek ücretsiz, üstelik burs verilmektedir. Üçüncüsü, herkes istediği yerde eğitim alma hakkına sahiptir, ayrıca İslam'da, bir insanın bilgi ve bilgili bir danışman ve ondan eğitim almak için dünyayı dolaşması uzun zamandır devam eden bir gelenektir. Dördüncüsü, son beş yılda vatandaşlarımızı yabancı dini eğitim kurumlarında eğitim alma süreci göz ardı edilerek, ne müftiyat, ne de devlet tarafından ne denetlenmiş ne de düzenlenmiştir.

Din İşleri Devlet Komisyonu'nun verilerine göre 2016-2017 eğitim-öğretim yılında, Kırgız Cumhuriyeti'nin 322 vatandaşı yabancı eğitim kurumlarında din eğitimi almaktadır. Bunlardan 127'si Suudi Arabistan'da, 87'si Türkiye'de, 26'sı Mısır'da, 25'i

¹⁶⁸ Konsepsiya, I.Bölüm, 3. madde

Ürdün'de, 24'ü Rusya'da, 9'u Pakistan'da ve 6 öğrenci Kuveyt'tedir. Ancak, bunlar resmi verilerdir. Turistik vize ya da şahsi davetler ile eğitim almak için gidenlerin sayısını kesin olarak hiç bir kurum söyleyemez. Böylece, yurtdışında okuyan Kırgız vatandaşlarının sayısının daha da yüksek olduğu kesinlikle söylenebilir.



Tablo 0.1 Son Yıllarda Yurt Dışında Din Eğitimi Alan Kırgız Vatandaşlarının Sayısı
(Resmi Veriler)¹⁶⁹

<i>Yıl</i>	<i>Ülke</i>	<i>Eğitim alanların sayısı</i>
2012	Pakistan	147
	Suudi Arabistan	133
	Mısır	287
	Kuveyt	4
<i>Yıl</i>	<i>Ülke</i>	<i>Eğitim alanların sayısı</i>
2013	Pakistan	153
	Suudi Arabistan	133
	Mısır	314
	Kuveyt	4
<i>Yıl</i>	<i>Ülke</i>	<i>Eğitim alanların sayısı</i>
2014	Pakistan	22
	Suudi Arabistan	133
	Mısır	155
	Kuveyt, Suriye, Ürdün	Bu ülkeler ile ilgili tam sayı mevcut değildir
	Türkiye	84
<i>Yıl</i>	<i>Ülke</i>	<i>Eğitim alanların sayısı</i>
2015	Pakistan	24
	Sudi Arabistan	81
	Mısır	287
	Kuveyt	6
	İran	13

Din İşleri Devlet Komisyonu'nun verdiği bilgilere göre, 2007–2012 dönemine ilişkin Din İşleri Devlet Komisyonu, vatandaşların yabancı ülkelerde dini eğitim almaları

ile ilgili 119 sözleşme yapmıştır. Bunlardan 118'i Suudi Arabistan'da, 1'i Pakistan İslam Cumhuriyeti'nde okumak üzere verilmiştir. Din İşleri Devlet Komisyonu Başkanı Zayırbek Ergeşov “Yukarıdaki rakamlar, kayıt olmak için hepsinin bize geldiği anlamına gelmiyor. İstatistiği kendimiz derliyoruz, gerekli verileri toplamak için kendi yöntemlerimiz vardır¹⁷⁰” diye belirtmiştir.

Din İşleri Devlet Komisyonu’nun verilerine göre, 2012 yılından itibaren, genellikle turistik vizeyle kayıt yaptırmadan eğitim almaya gitme süreci başlamıştır. Din İşleri Devlet Komisyonu üyesi Gülnaz Isayeva, “Bizi en çok endişelendiren, dini eğitim almak için ülke dışına çıkmanın Kırgız Cumhuriyeti yasal düzenlemelerini ihlal edilerek sürdürülmesidir. Bunun yanı sıra endişe duyduktan 9-14 yaşları arasındaki reşit olmayan çocukların yabancı eğitim kurumlarında eğitim almak için gitmeleridir. Bu gerçekler zaten medya tarafından dile getirilmiştir. Bildiğiniz üzere, okul çağındaki çocukların Kuveyt, Bangladeş’te öğrenim görmek için gittikleri kamuoyuna duyurulmuştur¹⁷¹.”

Başka bir problem ise, bir çoğunun İslam’ın gerçek değerleri hakkında çok az bilgisi olması, radikal ideolojilerden kolayca etkilenmesi ve geleneksel olmayan dini hareketlerin ülkeye getirilmesine katkıda bulunabilmesidir. Bu tür kuşkulardan ötürü, komşu ülkeler Özbekistan ve Tacikistan radikal önlemler almışlardır. Yalnızca yabancı eğitim kurumlarında din eğitimi almaları yasaklamak ile kalmadan, Suudi Arabistan ve Pakistan’da okuyan vatandaşlarını da geri çağırmışlardır. “Kırgızistan böyle bir adım atmamıştır. Çünkü radikal önlemler sorunu çözmeyecek. Saldırganlığı arttırır. Örneğin, eğer yasaklarsak, dini hareketler faaliyetlerinden vazgeçmeyecektir, sadece açık bir şekilde hareket etmeden, yeraltına çekilerek devlete karşı koyuşları artacaktır. Üstelik, bu tür sert önlemler, insanın din ve eğitim özgürlüğü hakkını sınırlandırmakta ve demokratik ilkelere aykırıdır¹⁷².”

KMDİ’i 2014 yılına kadar Kuveyt, Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan’a öğrencileri dini eğitim almak amacıyla göndermekteydi. Ancak, beş yıldır, müftiyat, eğitim almak için göndermeyi ve izin vermeyi durdurmuştur. Bulan Enstitüsü ile yapılan röportajda, KMDİ’nin Eğitim Departmanı başkanı Akimcan Ergeşov, bunu birkaç nedenden dolayı yaptıklarını belirtmiştir.

¹⁷⁰ Din İşleri Devlet Komisyonu Başkanı Zayırbek Ergeşov ile görüşme, 25.12.2018, Bişkek/Kırgızistan

¹⁷¹ Din İşleri Devlet Komisyonu Üyesi Gulnaz İsaeva ile görüşme, 25.12.2018, Bişkek/Kırgızistan

¹⁷² Din İşleri Devlet Komisyonu Başkanı Zayırbek Ergeşov ile görüşme, 25.12.2018, Bişkek/Kırgızistan

Akimcan Ergeşov, “Suriye'deki savaş ve genel olarak Orta Doğu'daki durum nedeniyle, tedbir almaya ve bu adımı atmaya karar verdik. Aynı zamanda, öğrenim görmek için yurtdışına giden vatandaşlarımızın yabancı bir ideolojinin etkisi altında olma kuşkusu vardır. Yabancı dini eğitim kurumları ile anlaşma eksikliğimiz de bu karara varmamıza katkıda bulundu. Vatandaşımız hangi ülkede din eğitimi görecektir olursa olsun, hiç kimse kaliteli bir eğitimi, iyi yaşam koşullarını, sağlıklarını ve güvenliğini garanti edemez.” Şeklinde ifade etmiştir.

Kırgızistan'da “Eğitim Hakkında” Kanun mevcuttur, ancak ülkede devlet ve din birbirinden ayrı olduğundan dolayı dini eğitim hakkında söz konusu kanunda yasal düzenlemeler yetersizdir. Uzmanların çoğu, ülkede ve yurtdışında din eğitim almayı düzenleyen bir yasaya, bu süreçte devlet denetimini iyileştiren normlara ihtiyaç olduğu kanısındadırlar.

Kırgızistan'da dini eğitimi özetleyecek olursak, son yıllarda İslam'a ilgi artmıştır ve bu süreç devam edecektir. Bu nedenle, 2014 yılında Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen “2014–2020 Kırgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı”nın amaçlarının gerçekleştirilmesi ertelenmemeli. Kırgızistan, liberal ve insan haklarına saygılı bir devlet olarak, kısıtlama ve zorlama yöntemlerini kabul etmemektedir. Ancak, dini eğitim kurullarında, özellikle medreselerde, eğitim kalitesini artırmak için somut adımlar atılmalı ve bunların birleştirilmesi için önlemler alınmalıdır. Aynı zamanda, yurtdışında İslami eğitim almaya istekli olan birçok insan vardır ve olacaktır. Dolayısıyla bu süreçleri devlet tarafından düzenleyen mekanizmalar geliştirilmelidir.

3.4 Dini Neşriyat

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar ile İlgili" Kanun uyarınca, "Dini eserler ve yayınlar, ses, video ve diğer dini içerikli materyallerin dağıtımı, dini kuruluşlarca, yerel yönetim organları tarafından bu amaçlar için tahsis edilmiş alanlarda gerçekleştirilebilir. Kamusal alanlarda (sokaklarda, caddelerde), apartman dairelerini, çocuk kurumlarını, okulları ve yüksek öğrenim kurumlarını dolaşarak dinî nitelikte literatür, basılı, ses ve video materyallerinin dağıtılması yasaktır.

Vatandaşlar ve dini kurumlar dini eserler ve yayınları kendileri istediği ve onlara uygun olduğu dilde satın alabilirler ve kullanabilirler. Ancak, dini aşırılık, ayrılıkçılık ve

köktencilik içeren basılı yayınları, film ve video görsel-işitsel ürünleri ve diğer materyallerin ithalatı, üretimi, edinimi, aktarılması, depolanması ve dağıtımı, Kırgız Cumhuriyeti mevzuatı gereğince cezaya tabi tutulur. Yasaklanmış bu tür materyallerin ithalatı, üretimi, edinimi, aktarılması, depolanması ve dağıtımını koordine etme yetkisi KC Din İşleri Devlet Komisyonu, Milli Güvenlik Genel Komisyonu ve İçişler Bakanlığı'na verilmiştir¹⁷³".

Ülkede son yıllarda İslami değerleri teşvik etmeye yönelik neşriyat ve medya sayısı giderek artmaktadır. Bu medya, esas olarak genç izleyici kitlesine odaklanarak nüfusun farklı kesimlerini kapsamakta ve televizyon, radyo ve dergiler de dahil olmak üzere mevcut tüm formatlarda faaliyet göstermekte. Bunların yanı sıra, on binlerce, bazılarında ise yüz binden fazla kişinin abone olduğu kanallar ve sayfalara, başka deyişle çevrimiçi alana büyük önem vermektedir.

Bu alanda çalışan din adamları ve gazeteciler, bu sayede nüfusu din hakkında aydınlattığını, İslam hakkında gerçek bilgi sunduğunu ve inananlar arasında radikal duyguların önlenmesine katkıda bulunduğunu ifade etmektedirler.

Ancak, gözlemciler, İslami konuları ele almaya odaklanan medya kuruluşlarının, toplumun yapısı ve insanların yaşamları hakkında muhafazakâr görüşlerini desteklediğini ve çoğu zaman demokratik değerleri ve cumhuriyetin laik yapısını eleştirdiklerini, Kırgızistan'daki demokrasiyi yalnızca eşcinsellerin ve kadın hakları ile özdeşleştirdiklerini vurgulamaktadırlar.

Bu medya yöneticileri ve din adamları, faaliyetlerinin yerel iş adamlarının desteği ve gönüllüler sayesinde yapıldığını belirtmektedirler. Ancak bu tür faaliyetlerin Basra Körfezi ülkelerindeki çeşitli yapılar tarafından finanse edildiğine dair görüş de mevcuttur. Kırgızistan'da dini medyanın tipolojisi dini gazeteler, dergiler, TV kanalları, radyo kanallarıdır. Onlardan toplumda bilinenler: İslam Acarı, Zolotoy Rodnik, Eho Manasa, Manas Canırığı, İslam Madaniyatı, Ak-Başat, Marva TV, Kauhar Studio ve çeşitli özel gazeteler, tüzel kişilere ait dini dergiler vs. Kırgızistan'da modern dini medya en fazla 5-6 yıldan beri faaliyet göstermekte ve kendi uzmanlık kitlelerine sahiptir. En yaygın dini gazeteler: İslam Acarı, İslam Madiyatı vb. gazeteler hem Bişkek'te hem de bölgelerde ve hatta yurtdışında da dağıtılmaktadır. Kırgızistan'da, dergi basımcılığında Ak-Başat,

¹⁷³ Zakon KR №282, 22.madde

Zolotoy Rodnik ve özel nitelikteki diğer dini dergilerin önemli yere sahiptirler. Medyada “Eho Manas”, “Marva TV” ve diğer dini radyo ve TV¹⁷⁴ kanalları özel yer tutmaktadırlar. Son zamanlarda, www.muftiyat.kg, muslim.ru, islam.ru, koran.ru, ansar.ru, islamnews.ru ve diğer dini web siteler ortaya çıkmıştır. Bu tür bir dinsel iletişim, farklı devletlerin izleyicilerinin ortak sorunlara çözüm üretmelerinde katkıda bulunmaktadır. Örneğin, uzaktan dini konferanslar, sempozyumlar düzenleme fırsatı vermektedir.

2015'ten bu yana, ülkede dini bir eğilimi olan tek kanal olarak kabul edilen “Ayan” televizyon kanalı yayın yapmaktadır. Logosu İslami sembol - hilal ve marka rengi İslama bağlı olan - yeşil renktir. Ancak TV kanalının müdürü Coodar Saparbayev, toplumun “Ayan” ı İslami bir TV kanal olarak yanlış tanıdıklarını vurgulamakta. Coodar Saparbayev: “Biz dini bir kanal değiliz. Kırgız halkının kültürünü ve zenginliğini din ve Şeriat ilkeleri açısından ele alan bir televizyon kanalıyız. Bu şekilde, gençleri eğitiyoruz. Biz bir Arap veya Arap yanlısı televizyon kanalı değiliz” diye vurgulamakta. “Ayan”ın müdürü, kanalda yayınlanan programların asıl amaçlarından birinin izleyicilerin aşırılık ve radikal duygulardan uzak durmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir¹⁷⁵.

Nüfusun %80'i Müslüman olan Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonra İslam dinine ilgi giderek artmaya devam etmektedir. Aynı zamanda, bu eğilim, inançlıların belli bir kısmı arasında radikal duyarlılığın artması ile de ilişkilendirilmektedir.

Devlet kanallarına kıyasla “Ayan” küçüktür. Ülke genelinde geniş bir kapsama alanı bulunmamakta, izleyici kitlesi çoğunlukla başkent Bişkek'te, çevresinde ve ülkenin dini ve muhafazakar kesimi güney bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Kanalda yayınlanan 16 TV programından sadece 5'i İslam ile ilgilidir. TV kanalının müdürü, televizyon kanalının yabancı yatırım alamadığını, ana kaynağı erkek kardeşi-işadamı tarafından sağlandığını ve reklam üzerinden elde edilen maddi kaynaklarla karşılandığını belirtmiştir.

Dini bir ortamda popüler olan televizyon kanalı Marva TV de bu televizyon kanalı üzerinden yayın yapmaktadır. “Marva TV” kanalını oluşturma fikri Ozubek Hacı Çotonov ve Temir Toktogaziev'e aittir. TV kanalı olarak Marva TV, Kırgızistan Adalet Bakanlığı tarafından tescillenmiştir. Kanalin faaliyeti sınırlı yeteneklere sahip bir

¹⁷⁴ Timur **Toktonaliyev**, “*Kırgızstan: media s islamskimi napravleniyami*”, Dem.Kg yayın evi, Bişkek 2017, s.90

¹⁷⁵ <https://kloop.kg/blog/2017/08/22/kyrgyzstan-media-s-islamskim-napravleniem/> (erişim tarihi: 25.03.2019)

televizyon stüdyosu perspektifinde başlamıştır. Çünkü Marva'nın çalışma kapsamı bu standarda uygundu. Bugün, "Marva TV" dini kanalı, 8-10 düzenli kadrosu olan, bağımsız bir mini televizyon kuruluşu olarak kendini konumlandırmaktadır.¹⁷⁶ Yayın zamanı, İslam hakkında ve şahsi röportajlarla doldurulmaktadır.

Programların ana konuları İslam dini ve gençlerin yetiştirilmesinde ve yaşam tarzına etkisi ile ilgilidir. "Marva TV" kanalının yöneticilerinin karşılaştığı zorluklar ise gazetecilerin kadro sorunlarıdır. TV kanal faaliyete girdiğinde, eski Koort Kanalı'ndan sözleşmeli gazeteciler alınmıştır. Rus dilinde ilk programlardan biri "Açık Kapılar" programıdır.¹⁷⁷ Bu, Rusça konuşan izleyici kitlesine yönelik ilk Rus dilinde programdır.

Marva TV kanalında, bilişsel öykülerin anlatıldığı, kendi elleri ile oyuncak nasıl yapılacağı, çocuğun gelişimine yönelik çizim yapma becerisinin ve yeteneğinin artırılmasına yönelik Rus dilinde güzel bir çocuk programı oluşturulmuştur. Bu proje "Balacan" adı altında 3 yıl sürmüştür, ancak nitelikli kadro eksikliği nedeniyle yayını durdurmuştur. Daha sonra "Dünyamız", "Aile Haftası" gibi küçük programlar yayınlanmaya başlamıştır. Hadislerden yola çıkarak İslam tarihi hakkında konuları ele alan "Biliyor musunuz?" programı, Tatyana Şkitina tarafından hazırlanmakta ve yayınlanmaktadır. Tatyana, "Herkes için İslam"¹⁷⁸ adlı programında da kanıtlandığı gibi, dini konuları başarılı bir şekilde ele alabilen 15 gazeteciden biridir.

Gazeteci bu programı bir odak grup yöntemi kullanarak oluşturmakta. Gazeteci T. Şkitin'i, Kırgızistan'daki dini konuları başarılı bir şekilde ele alan uzmanlardan biri denilebilir. Salı günleri "Marva TV" de tüm programlar sadece Rusça yayınlanır. Bunların yanı sıra sağlıkla ilgili programlar da mevcuttur. Örneğin "Marva TV" kanalında "İslam ve Tıp" adında program vardır.

Kimsenin etkisi olmadan bilinçleriyle namaz kılmaya ve İslam'ın bütün sünnetlerini yerine getirmeye başlayan insanları anlatan "Elhamdülillah Müslümanım" programı da yayınlanmaktadır.

¹⁷⁶ İmakeeva R.T., Asankulova S.S., "Tipologičeskiy i perspektivı analiz razvitiya religioznih SMI Kırgızstana", Vestnik OGU Derneği, Sayı 2, s. 198-205

¹⁷⁷ İbraev A.O., "Prioritetnie napravleniya religioznoy politiki Kırgızstana", Vesnik Universiteta Mahmud Kaşgari Dergisi, 2018, Sayı 456, s.15

¹⁷⁸ Gatagova Lyudmila, "Mejdu strahom i nenavistyju: islamofobiya", Rodina yayın evi, Bişkek 2016, s. 27-31.

"Marva TV" kanalının kahramanları, sıradan işçilerden, yüksek mevkide çalışanlar, milletvekilleri ve Bakanlık çalışanlarına kadar halkın bütün kesimlerinin temsilcileridir. "Marva TV" kanalı, mesleğe, dini mezhebe, vb. bakmaksızın konuşmak isteyen herkese mikrofon sunmaktadır. TV kanalın müdürü, Özbek Hacı Çotonov'un, "tavsiye" veya "nasihat" anlamına gelen, "Nasıykat"¹⁷⁹ programı canlı yayında yayınlanmaktadır.

İslâm dinini ve diğer dinler arasındaki yerini anlatan "Cuma" programı¹⁸⁰ "Marva TV"de yayınlanmakta. Genel olarak, Marva TV kanalı günümüzde İslam'ın nasıl olması gerektiğini anlatmakta ve vurgulamaktadır "Marva TV" kanalındaki tüm programlar bilgilendirici, ahlaki açıdan öğretici olarak ele alınmakta ve en önemlisi, İslamı ya da herhangi başka bir dini kimseye dayatılmamaktadır ve dünya görüşleri empoze etmeye çalışılmamakta olduğunu TV kanal kurucuları ve çalışanları vurgulamakta.

Maalesef, bugün toplum pek çok İslami harekete tanık olmakta, gerçek din bilgisinin eksikliğinden dolayı din yanlış tanıtılmakta ve pek çoğu İslam dinini tam olarak incelemeden, yanlış yorumlamaktadır ve böylece toplumda İslama karşı olumsuz bir tutuma neden olmaktadır.

Ünlü İslami vaiz, eski müftü Çubak Hacı Calilov, 2016 Eylül ayından bu yana, Maral Radyosu'nda kendi programı ile yayın yapmaktadır. "Maral" kendisini dini bir medya olarak konumlandırmamakta, medyada neslin ahlaki eğitimine odaklanan, radyo olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra sanal alemde Calilov en popüler dini figürlerden biridir. Yüz binden fazla kişinin abone olduğu, videoları düzenli olarak on binlerce ve hatta bazıları yarım milyon izlenmeye ulaşan Facebook ve Youtube'da "Nasaat Media" adlı popüler dini kanala sahiptir. Çubak Hacı, bazen Kırgız demokrasisinin bazı detaylarını eleştirdiğini inkar etmemektedir, ama aynı zamanda demokrasinin İslam'a en yakın sistem olduğunu da, "Eleştirmenler demokrasi hakkında tek taraflı yorumlar yaptığımızı söylemekteler. Tabii ki yanılıyor olabiliriz, ancak bazılarının iyiliği için İslam'ı çarpıtamayız Bütün sistemler arasında demokrasi İslam'a en yakın olanıdır, ama aynı zamanda olumsuz taraflarını da belirtmekteyiz" şeklinde vurgulamaktadır¹⁸¹.

¹⁷⁹ Goryaeva Lyubov, "*Musulmanskoe prosveşeniye*", Bışkek 2008, s.394-403.

¹⁸⁰ Atagulov Bekcan, "*Musulmanskoe prosveşeniye v sovremennom Kirgızstane*", Bışkek 2017, s.394-403

¹⁸¹ <http://www.dem.kg/index.php/ru/article/24533/kyrgyzstan-media-s-islamskim-napravleniem> (erişim tarihi: 23.03.2019)

Calilov, “Kanalımızın insanların İslam'ın yanlış akımlarına gitmemesi, milli değerlerin dini değerlere karşı olmaması, doğru yönü göstermede büyük katkı sağladığını düşünüyorum” diye, son yıllarda şehirdeki gençleri de kapsamak için rus dilinde videoları da internet ortamına yüklemekte olduklarını belirtmiştir. Kanalin maddi kaynakları hakkında vaiz, kanalı kendi başına geliştirdiğini ve iki gönüllünün kendisine yardım ettiğini ve başka herhangi ülkeden yardım almadığını ifade etmiştir.

Yukarıda bahsedilen medyalar haricinde, ülke, inançlıların entelektüel potansiyelini arttırmayı hedefleyen dini entelektüel yayın Umma dergisi dört yıldan beri yayınlanmaktadır. Dergi 3 ayda bir kere Rusça yayınlanacaktır. Derginin amacı milliyet, yaş ve cinsiyetten bağımsız olarak tüm Müslümanları tek bir ümmet altında birleştirmektir. Derginin baş redaktörü ve sahibi Satarova'nın belirttiği üzere dergiyi yayınlamanın asıl amacı ve görevi, İslam'ın dini törenleri yerine getirme ile sınırlı olmadığını, onun ruhsal, entelektüel ve kültürel değerlere saygı gösterme geleneğini sahip olan çok yönlü ve hoşgörülü bir dünya olduğunu göstermektir. Bu nedenle dergide islami bakış açıdan jeopolitik, kültür, bilim, spor, sağlık, aile ve çocukların yetiştirilmesi gibi konulara yer verilmektedir¹⁸².

Dergide din ve medeniyet, kültür ve sanat tarihi hakkında bilgilendirici bilgilerin yanı sıra, diğer ülkelerdeki modern Müslümanların hayatını göstermeye yönelik birçok yayın bulunmaktadır. "Umma" okuyuculara, Kırgızistanlıların, spor, bilim ve kültür alanındaki başarıları hakkındaki gerçek hikayeler ile de tanışma fırsatı sunmaktadır. Dergi, Kırgızistan halkının çok etnik ve çok dinli özgüllüğü dikkate alınarak hazırlanmıştır. Dergide İslam ile ilgili mitlerin ve klişelerin ortadan kaldırılması, genç okuyucuların ufkunun ve çeşitli alanlardaki bilgilerinin genişletilmesi için ayrı bir bölüm mevcuttur.

Kırgızistan'daki dini neşriyatı incelemede varılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Ülkede faaliyet gösteren dini medya kurumlarının çoğu Adalet Bakanlığı'nda kayıt altına alınmamıştır
- Kırgızistan laiklik ilkesini temel aldığı, devletin dinden ayrı olduğu için dini neşriyatı düzenleyen yasalar yoktur. Ancak dini basın yayına olan toplumun

¹⁸²https://www.vb.kg/doc/304735_v_kyrgyzstane_vyshel_v_svet_islamskiy_jurnal_na_rysskom_iazyke_umma.html (erişim tarihi: 12.10.2018)

ilgisinin artma eğiliminden dolayı ilgili mevzuatlara demokratik ilkeleri temel alan düzenlemeler yapılması gerekmektedir

- Ülkede dini basın işleri devletin basın evlerinde ve Adalet Bakanlığı, Din İşleri Devlet Komisyonu ve Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi tarafından tescillenmiş basın evlerinde yapılmaktadır
- Ülkede tüm dinlerin neşriyat alanında faaliyet göstermelerine eşit haklar tanılmasına rağmen, nüfusun çoğu Müslüman olduğu için İslami neşriyat faaliyetleri doğal olarak daha yaygındır
- Kırgız Cumhuriyeti medyası, içeriği yaygın olarak dini meseleleri kapsayan evrensel bir niteliktedir
- Dini alanda çalışacak gazeteciler, yazarlar, araştırmacıların nitelikli olmadığı için bu alanda faaliyet gösteren kurumlar kadro sorunu ile sık sık karşılaşmaktadırlar.

Ülkede İslami medyanın faaliyetlerinin mevcut durumunun analizi, yukarıda belirtildiği gibi özellikle kadro sorunları ile karşılaşmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması için:

- Gazetecilerin dini konuları ele alma niteliklerinin geliştirilmesi
- Bu alanda çalışan gazeteciler için yaratıcı yarışma programları düzenlemek.

Dini çalışmalarda uzmanları danışmanlık işlerine çalışmaya davet etmek, tüm medyadaki uzmanların bilgi veritabanlarının oluşturmak gibi çalışmalar yapılmalıdır.

Nitelikli gazeteciler, dini alandaki uzmanlarla birlikte, tüm dinlere, mezheplere, dini konuların tüm detaylarına dikkat ederek, dinler arası diyalogu güncelleyerek, konunun tüm düzeylerde (dünya genelinden bireye kadar) dikkate alınmasına yoğunlaşarak, eski moda formatlarından vazgeçerek, hitap edilen kitle ile diyalog ve etkileşimli iletişim yöntemlerini kullanarak medya bilgi politikasını yetkin bir şekilde modernize edebilirler. Dini iletişim alanı son zamanlarda, henüz keşfedilmemiş, çok geniş kapsamlı ve hızla gelişen, ağ bağlantılı medya (internet) yayıncılığı sektörü ile doldurulmakta. Vatandaşların din ve inançlarını özgürce yaşayabilmeleri, ülke topraklarının bütünlüğü ve milli güvenliğin sağlanması için dini neşriyat alanında çalışmalar yapılmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN’DA DİN VE SİYASET

Kırgızistan’da din siyaset ilişkisi Anayasanın 1.maddesinde belirtilmiş dört ilkeyi temel almıştır.

Kırgız Cumhuriyeti egemen bir devlettir. Ülkede devletin din ve dini kurumlar ile ilgili siyaseti, Kırgız devletinin gelişmesini ve güçlenmesini, devlet egemenliğini ve halkın birliğini korumayı amaçlamaktadır. Dini, kültürel ve milli özelliklere dayanan dini örgütlenmelere karşı tarafsızlığı koruyarak, devlet politikasını geleneksel manevi değerlere saygı çerçevesinde gerçekleştirir, Kırgızistan halkının manevi potansiyeli ve kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesi için şartlar sağlamayı hedeflemektedir.

Kırgız Cumhuriyeti, yasaları esas alan hukuki bir devlettir. Ülkede din ve siyaset ilişkisi KC Anayasasını, mevzuatlarını ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Kırgız Cumhuriyeti tarafından onaylanmış uluslararası sözleşmelerin normlarını ve ilkelerini temel almaktadır.

Kırgız Cumhuriyeti herkese vicdan ve din özgürlüğünü tanıyan demokratik ve laik bir devlettir. Ülkede din ve siyaset ilişkileri laiklik ve dini değerleri, demokrasi ilkelerini dikkate alarak gerçekleşmektedir. Laik, demokratik bir devlet olan Kırgızistan’da vicdan ve din özgürlüğü hakkının gerçekleştirilmesi devlet organlarının ve dini örgütlerin işlevlerinin ayrılması ilkesi temelinde gerçekleştirilmektedir.

Bu ilke aşağıdaki koşullar altında gerçekleştirilebilir: a) devlet kendisini herhangi bir din ile ilişkilendirmez ve herhangi bir dini vatandaşlarına zorunlu ve resmi olarak kabul ettiremez; b) dini kurumlar devlet organlarının ve yerel yönetimlerin faaliyetlerine müdahale edemez; dini kuruluşların düzenlediği etkinliklere

katılmaları için teklif, beyan ve davetlerde devlet organlarına müracaat edebilir; c) dini örgütler herhangi bir devlet işlevini yerine getiremez; ç) dini kurumlar siyasi partilerin ve siyasi kurumların faaliyetlerine yön veremez; d) dini ve etnik temelde siyasi parti kurulamaz; e) dini kurumlar siyasi amaç güdemez¹⁸³.

4.1 Devlet Organları ve Din

Kırgız Cumhuriyeti devlet kurumlarının ve yerel yönetim organlarının şeffaflık ve sorumluluk ilkeleri halkın çıkarları doğrultusunda kullanılması ilkesine dayanan sosyal devlettir. Devlet, Kırgız toplumunun manevi, ahlaki ve kültürel temellerinin oluşumu üzerinde olumlu bir etkisi olan dini örgütlerle iş birliği yapmaktadır ve dini örgütlerin hayır, kültürel, aydınlanma, yurtsever, bilimsel, barışçı faaliyetlerini desteklemektedir.

Etnik, Dini Politika ve Sivil Toplumla Etkileşim Departmanı, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir. Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu da Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlıdır. Ayrıca, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi'nin temsilcileri ve etnik ve dini konularda uzmanlardan oluşan Uzmanlar Konseyi oluşturulmuştur.

2014 Şubat ayında yapılan Güvenlik Konseyinin toplantısından sonra Eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev yarı sivil yarı resmi Cumhurbaşkanlığına bağlı din alanına yönelik İyman Vakfı'nı kurmuştur. Bu vakıf Cumhurbaşkanlığı sekreterliğine bağlı bir kurumdur. Vakıf devlet bütçesinden para almamakta, yurt dışından gelen maddi desteklerle faaliyet göstermektedir. Bilindiği gibi bu vakfa Türkiye 15 milyon dolar destekte bulunmuştur. İyman Vakfı'na diğer Müslüman ülkelerden de yardım geldiği söylenmektedir.

Vakıf kurulduğundan bu yana dinî alanda popüler ve ilmi, dini olmayan ahlakî edebiyat gibi kitapları yayınlamaktadır. İyman Vakfı tarafından İmam Azam Abu Hanife, İmam Maturidi, Konfüçüs, İyman Carçısı isimli kitaplar bastırılmıştır.

İyman Vakfı 2015 yılından itibaren Kırgızistan'daki Müftülüğün din görevlilerinin tamamına kısa dönemli kurslarda eğitim düzenlemektedir. Yaklaşık 2500 imam ilk kurda 12 günlük kurs görmüştür. 2016 yılından itibaren ikinci kez tüm din görevlileri 6 günlük kurs eğitiminden geçmektedirler. Bu kursların okutmanlarının

¹⁸³ Konsepsiya, 40. madde

yarısını, Türkiye Diyanet Vakfı'nın desteğiyle açılmış olan Oş Devlet Üniversitesinin İlahiyat Fakültesinin Öğretim Üyeleri karşılamaktadır. İmamlar kursunda temel olarak Hanefi-Maturidilik okutulması ön görülmüştür. Kurslardan başka diğer toplumsal kuruluş ve devlet kurumlarında çalışanlara da Hanefi-Maturidilik hakkında seminerler düzenlenmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, kursun müfredat programını düzenlemede İlahiyat Fakültesinin öğretim üyelerinin katkısı çoktur.

Ayrıca vakıf din görevlilerine maaş bağlamıştır. İyman vakfı adım adım Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi yani Müftülüğün tüm din görevlilerine maaş vermeye başlamıştır. Devlet tarafından din görevlilerine maaş verme kanunu olmadığından dolayı vakıf bu verdiği parayı bir nevi burs olarak vermektedir. Askari bir cami imamı 5000 som almaktadır. İmamlara bursu vermek için önce onları Kırgızistan Müslümanlar Dini İdaresi, Din İşleri Komisyon, Sivil Kuruluş, Güvenlik Güçlerinden üyelerinden kurulan komisyon imtihandan geçirmektedir. Bundan sonra Kırgızistan Müslümanlar Dini İdaresinin Müftüsünün onayı ile burs verilmeye başlar. Böylece devlet din görevlilerin sosyal güvenliğini sağlamış olmaktadır. Genelde din ve devlet ayrıdır ve devlet din alanında yardım edemez. Aslında anayasayı dikkate alarak sivil kuruluşların bunu eleştirmesi beklenirdi ancak bugüne kadar herhangi bir eleştiri ya da tepki söz konusu olmamıştır. Bir de bu faaliyetler Güvenlik Konseyinin kararı ile gerçekleştirilmektedir.

Hükümet yapısında, ise din ve devlet organları arasındaki ilişki hususlar güvenlik açısından İçişleri Bakanlığı (10. bölüm), eğitim kuruluşları ve eğitim bakımından Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı'nda tüzel kişilerin kayıt altına alınması, kültürel ve eğitim yapıları Kültür, Bilgi ve Turizm Bakanlığı kapsamında ele alınmaktadır. Yerel öneme sahip meseleler ise Yerel Yönetim ve Etnik İlişkiler ile ilgili Devlet Ajansı tarafından denetlenmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti altındaki Mimarlık, İnşaat ve Konut ve Kamu Hizmetleri Ajansı, dini kuruluşlar tarafından kullanılan yapıları denetler. Yürütme ve idari organları olarak yerel yönetim organları bağımsız olarak, dini kuruluşlarla etkileşimi olabilecek yerel sorunları belirler.

Dini özgürlüğün yasal olarak sağlanması ve dini örgütlerin faaliyetlerinin düzenlenmesi ile ilgili konular, Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneş'in (Kırgız Cumhuriyeti'nin Parlamentosu) yetkisindedir. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 2010 yılında yapılan referandumda kabul edilmesinden bu yana, mevzuatta değişiklik ve

eklemeler yapılması gerektiği defalarca gündeme gelmiştir, ancak ilgili tarafları ile birlikte kamuya açık oturumlar yapılmamıştır. Bu bağlamda, Kırgız Cumhuriyeti'nde mevcut olan dini örgütlerin yasalarda yapılacak ve yapılması gereken değişikliklerin uygunluğunun tartışma sürecine katılımını sağlamak gerekmektedir¹⁸⁴. Ancak bu henüz gerçekleşmemiştir. Aşağıda, din – devlet ilişkilerini daha açık hale getirmek için siyasi partiler ve din ilişkisi durumu ele alınacaktır.

4.2 Siyasi Partiler ve Din

Kırgız Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 4. maddesinde KC'de siyasi çok çeşitlilik ve çok partilik kabul edilmiştir. Siyasi partiler vatandaşların siyasi iradelerini ifade etmeye yardım ederler, Cogorku Keneş milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı ve yerel yönetim organları seçimlerine katılırlar. Kırgız Cumhuriyeti'nde, etnik ve dini temele dayalı siyasi partilerin kurulmasına izin verilmez; dini kurumlar siyasi amaç ve görevler güdemez; siyasi partilerin, kamu ve dini kurumların, temsilciliklerinin ve şubelerinin, eylemleri anayasal düzeni değiştirmeyi amaçlayan, ulusal güvenliğe zarar veren, toplumsal, ırksal, etnik, milletlerarası ve dini nefretleri kışkırtan hedefleri amaçlayan faaliyetleri yasaktır¹⁸⁵. Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığının resmi verilerine göre ülkede 226 siyasi parti kayıttan geçmiştir¹⁸⁶. Aşağıda, toplumun üzerinde etkisi olan, seçimlerde seçmenlerin çoğunluğunun oyunu alan, bağımsız Kırgızistan'ın köklü üç partisi tanıtılacaktır.

Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi (KSDP), bağımsız Kırgızistan'daki en eski siyasi partilerden biridir. 25 Eylül 1993 tarihinde kurulmuş, 1994 yılında tescil edilmiştir. Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi'nin temel amacı, Kırgız Cumhuriyeti'nde güçlü bir ekonomik potansiyel kurmak, evrensel insani değerler, siyasi ve ekonomik özgürlük, demokrasi ve dayanışma ilkelerine dayanan sivil toplumun konumlarını ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmektir. Partinin stratejik hedefi, ülkede yüksek yaşam standartlarına sahip gerçek anlamda demokratik, yasal, sivil bir toplum oluşturmaktır¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Dmitriy **Kabak**, Gulşayır **Abdirasulova**, "O realizasii prava na svobodu veroispovedaniya v Kirgizstane", Obşestvennıy Fond "Otkrıtya Pozisiya", s.120, 02.07.2018

¹⁸⁵ Konstitusıya KR, 4.madde

¹⁸⁶ <http://minjust.gov.kg/ru/content/81>(erişim tarihi: 04.01.2019)

¹⁸⁷ <http://www.sdpk.kg/> (erişim tarihi: 04.01.2019)

Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi iktidar partisidir. Ülkenin son üç cumhurbaşkanı bu partidendir. Son iki dönem parlamento ve son iki Cumhurbaşkanlık Seçimlerin sonuçlarına bakılırsa ülkedeki en etkili parti denilebilir. Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi (parlamento) V Dönem (2010 – 2015) Milletvekilleri Seçiminde seçmenlerin %14,55 oranında, 241 528 oy sayısı ile parlamentoda 26¹⁸⁸ “sandalyeye” sahip olmuşlardır. Bir sonraki 2015 – 2020 Cogorku Keneş seçimlerinde ise 435 968 oy sayısı, yani %26,81 oranıyla söz konusu partinin Parlamentoda 38¹⁸⁹ Milletvekili vardır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine bakılacak olursa, Kırgızistan’ın son iki Cumhurbaşkanı bu partidendir. 2011 – 2017 Cumhurbaşkanlığı seçiminde %62,52 (1 161 929 oy sayısı)¹⁹⁰ oranı ile, söz konusu parti adayı, günümüzde KSDP Başkanı Almazbek Atambaev, 2017 – 2023 seçimlerinde ise 913 093 oy sayısı (%54,75)¹⁹¹ ile Atambaev’in öğrencisi, Cogorku Keneş’in başkanı Asilbek Ceenbekov’un ağabeyi Sooronbay Ceenbekov seçilmiştir.

Son dört seçim sonuçlarından belli olduğu gibi KSDP ülkedeki en köklü partilerden biridir. Yukarıda belirtildiği gibi 2015 – 2020 Parlamento seçimlerinde bir önceki seçime göre partinin daha fazla oy aldığı görülmektedir. Bu duruma halkın dini görüşleri açısından yaklaşılabilecek olursa 2011 – 2017 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bu partiden seçilen Almazbek Atambaev önceki bölümlerde de belirtildiği gibi 2014 – 2020 Devletin din alanındaki politikasını belirten Eylem Planı’nın kabul etme, dini eğitim, din görevlilerini yetiştirme vs destekleyen Kırgızistan tarihinde ilk İyman Vakfı kurma, Cogorku Keneş’in binasında mescid açma vb gibi birtakım çalışmalar yapmıştır. Gün geçtikçe dinin topluma hızla nüfuz etmesi seçim süreçlerine de yansımıştır. KSDP’sinen aday olan Cumhurbaşkanı Atambaev’in din alanındaki çalışmaları toplumun dindar kısmının üzerinde etki yaratmış ve 2015 – 2020 parlamento seçimlerinde KSDP rakip partilere göre halk tarafından daha fazla desteklenmiştir.

Günümüzdeki, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov’un seçilmesini etkileyen önemli unsurların biri de onun beş vakit namaz kılması ve cemaatla birlikte

¹⁸⁸ Ekzemplar №1 Vıborı Prezidenta Kırgızskoy Respubliki 10 oktyabrya 2010 goda, Svodnaya tablisa, Oficialniye Danniye Sentralnoy İzbiratelnoy Komissii

¹⁸⁹ Ekzemplar №1 Vıborı Prezidenta Kırgızskoy Respubliki 4 oktyabrya 2015 goda, Svodnaya tablisa, Oficialniye Danniye Sentralnoy İzbiratelnoy Komissii

¹⁹⁰ Ekzemplar №1 Vıborı Prezidenta Kırgızskoy Respubliki 30 oktyabrya 2011 goda, Svodnaya tablisa, Oficialniye Danniye Sentralnoy İzbiratelnoy Komissii

¹⁹¹ Ekzemplar №1 Vıborı Prezidenta Kırgızskoy Respubliki 15 oktyabrya 2017 goda, Svodnaya tablisa, Oficialniye Danniye Sentralnoy İzbiratelnoy Komissii

Cuma namazına gitmesi olduğu hem siyasi uzmanlar, hem halk tarafından sıklıkla belirtilmektedir.

Respublika - Ata Curt siyasi partisi, 20 Ekim 2014'te Respublika ile Ata Curt partilerinin birleşmesiyle kurulmuştur. 2015 seçimlerinin sonuçlarına göre, Kırgız parlamentosundaki altı partiden biri olmuştur. Siyasi partinin temel amacı, ülkedeki demokrasiyi geliştirme ve bürokrasinin şeffaflığını artırma yoluyla liberalizmin geliştirmeye yönelik reformları yapmaktır¹⁹².

Respublika – Ata Curt Partisi V Dönem (2010 – 2015) Milletvekilleri seçimine ayrı ayrı katılmışlardır. Ata Curt Partisi 266 923 oy sayısı (%16, 10) ile birinci sırada seçilmiş ve parlamentoda 28 “sandalyeye” sahip olmuştur. Respublika Partisi ise 13,12 oran (217 601 oy sayısı) ile 23¹⁹³ koltuğa sahip olmuştur. İki partinin birleşiminden sonra 2015 – 2020 Parlamento seçiminde 320 115 oy sayısı (%19,69) ile parlamentoda 28¹⁹⁴ sandalye almıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine bakılacak olursa 2011 – 2017 seçiminde Ata Curt Partisinden aday olan Kamçıbek Taşiev seçmenlerin %14, 32¹⁹⁵ oyunu almıştır. Bu seçimde Respublika Partisi aday çıkarmadan Ata Curt Partisinin adayını desteklemiştir. 2017 – 2023 Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise Respublika – Ata Curt Partisinin günümüzdeki Başkanı genç siyasetçi ve başarılı iş adamı Ömürbek Babanov 561 149 oy (%33,8)¹⁹⁶ almıştır.

Bu partinin ülkede desteklenmesinin önemli unsurları; ilk parti başkanları ve partinin aktif üyelerinin genç olmaları. Genellikle, parti, gençlerin yaratıcı, dinamik ve yenilikçi oldukları kanısında olan ülkenin genç kısmı tarafından desteklenmektedir. İkinci, kurucuları ülkenin hem güney (Ata Curt Partisi), hem kuzey (Respublika) bölgelerinden olmalarıdır. Çünkü Kırgızistan'da partilerin neredeyse hepsinin programları, ideolojisi ve izlediği yol birbirine benzediği için seçmenler genelde parti kurucularının ve adayların nereli olduğuna göre oy vermekteler.

Ata Meken Sosyalist Partisi- Ömürbek Tekebaev başkanlığındaki, Kırgızistan'ın Sosyal Demokratik Siyasi Partisidir. Parti 16 Aralık 1992'de Tekebaev tarafından kurulmuştur. Son yıllarda, parti ideolojisini biraz değiştirdi ve şimdi önceki görüşüne

¹⁹² <http://respublika-atajurt.kg/>(erişim tarihi: 04.01.2019)

¹⁹³ Ekzemplar №1, 10.10.2010

¹⁹⁴ Ekzemplar №1, 04.10.2015

¹⁹⁵ Ekzemplar №1, 30.10.2011

¹⁹⁶ Ekzemplar №1, 15.10.2017

kıyasla liberal ve Batı yanlısı olarak kabul edilmektedir. Ülkedeki en büyük ve en güçlü partilerden biridir. Bağımsız Kırgızistan'ın ilk siyasi partisidir. Ata Meken'in, yürüttüğü siyaset, adalet, dayanışma ve toplumu geliştirmede sosyalist modelin değerlerini temel almaktadır. Ata Meken'in lideri Omurbek Tekebayev seçimler öncesi televizyonda yapılan tartışmalarda seçim programlarının tezlerini bu şekilde ifade eder: "Ata Meken bir sosyal adalet partisidir. Devletin tüm vatandaşlar için eşit koşullar yaratması ve eşit fırsatlar yaratması gerektiğini kanımsındayız. Para ideolojisine karşıyız. Pazar ekonomisini destekliyoruz, ancak pazar toplumuna karşıyız."¹⁹⁷

Yukarıda da belirtildiği gibi Ata Meken Partisi Bağımsız Kırgızistan'ın ilk partisidir. Kurucusu Ömürbek Tekebaev, ülkede kabul alınan kanunların hazırlanmasında önemli figürlerden biridir. Bağımsız Kırgızistan'ın Anayasası'nın hazırlanmasında bizzat bulunan tecrübeli siyasetçidir. Hatta, Kırgız siyasetinde "Otes Konstitüsü", Türkçede "Anayasa'nın Babası" lakabını taşımaktadır. Ata Meken Partisi 2010 – 2015 Cogorku Keneş seçiminde 168 218 oy (%10,13) ile parlamentoda 18¹⁹⁸ sandalye sahibi olmuştur. Bir sonraki, 2015 – 2020 seçiminde ise %7,57 (123 055 oy) oran ile 11¹⁹⁹ sandalye elde etmiştir. Parti, incelemekte olduğumuz Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday çıkartmamıştır.

Son iki parlamento seçim sonuçlarında da fark edildiği gibi parti geçiş baracının (Kırgız Cumhuriyeti mevzuatları uyarınca, geçiş baracı %7) az üstünde oran ile seçilmiştir. Ata Meken Partisini, genelde orta yaşlardaki, Sovyetlerde yaşamış kesim desteklemektedir. Onlara göre, partiyi desteklemelerindeki önemli etken Bağımsız Kırgızistan'da demokrasi, laiklik ilkelerini temel alan mevzuatın, yönetim sisteminin, parlamentonun vs oluşturulmasında parti lideri Ömürbek Tekebaev'in ve üyelerinin büyük katkısının olmasıdır.

¹⁹⁷ <https://rus.azattyk.org/a/27282708.html>(erişim tarihi: 04.01.2019)

¹⁹⁸ Ekzemplar №1, 10.10.2010

¹⁹⁹ Ekzemplar №1, 04.10.2015

Tablo 0.2 Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi'nin V Dönem (2010 – 2015) Partileri²⁰⁰

Parti Adı	Oy Sayısı	%	Milletvekili Sayısı
«Ata – Curt »	266 923	16,10	28
«Kırgızistan Sosyal - Demokrat Partisi»	241 528	14,55	26
«Ar – Namıs»	232 682	14,02	25
«Respublika»	217 601	13,12	23
«Ata - Meken» Sosyalist Partisi	168 218	10,13	18
Toplam seçmen sayısı	3 004 540		
Seçime katılanların oranı (%)	55, 90		

Tablo 0.3 Kırgız Cumhuriyeti Cogorku Keneşi'nin VI Dönem (2015 – 2020) Partileri²⁰¹

Parti Adı	Oy Sayısı	%	Milletvekili Sayısı
«Kırgızistan Sosyal - Demokrat Partisi»	435 968	26,81	38
«Respublika - Ata Curt»	320 115	19,69	28
«Kırgızistan»	206 094	12,67	18
«Önügüü – Progress»	148 279	9,12	13
«Bir Bol» Ülke Birliği ve Vatanseverlik Partisi	135 875	8,36	12
«Ata - Meken» Sosyalist Partisi	123 055	7,57	11
Toplam seçmen sayısı	2 761 297		
Seçime katılanların oranı (%)	59, 03		

²⁰⁰https://shailoo.gov.kg/ru/Kandidaty_Talapkerler/Spisok_kandidatovTalapkerlerdin_tizmesi/Spiski_kandidatov_v_deputaty_JK_KR/ (erişim tarihi: 04.01.2019)

²⁰¹https://shailoo.gov.kg/ru/Kandidaty_Talapkerler/Spisok_kandidatovTalapkerlerdin_tizmesi/Spiski_kandidatov_v_deputaty_JK_KR/ (erişim tarihi: 04.01.2019)

Tablo 0.4 Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları (2011 – 2017)²⁰²

Adı Soyadı	Oy Sayısı	%
Almazbek Atambaev	1 161 929	62,52
Adahan Madumarov	274 639	14, 78
Kamçıbek Taşiev	266 189	14,32
Temirbek Asanbekov	17 292	0,93
Toplam seçmen sayısı	3 032 666	
Seçime katılanların oranı (%)	61, 28	

Tablo 0.5 Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları (2017 – 2023)²⁰³

Adı Soyadı	Oy Sayısı	%
Cooronbay Ceenbekov	913 093	54,75
Ömürbek Babanov	563 149	33,8
Adahan Madumarov	108 004	6,47
Temir Sariyev	42 716	2,75
Toplam seçmen sayısı	3 025 770	
Seçime katılanların oranı (%)	55,93	

Giderek ülkede dine olan ilginin artışı eğitimden siyasi süreçlere kadar toplumun hayatının tüm alanlarına nüfuz etmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nın 4.maddesi 3.fıkrasında, "Kırgız Cumhuriyeti'nde, etnik ve dini temele dayalı siyasi partilerin kurulmasına izin verilmez; dini kurumlar siyasi amaç ve görevler güdemaz²⁰⁴" diye belirtilmesine rağmen son zamanlarda dini unsurlar siyasi süreçleri, özellikle de seçimleri etkileyen etken haline gelmiştir. Ülkede dini temele dayalı siyasi parti

202https://shailoo.gov.kg/ru/Kandidaty_Talapkerler/Spisok_kandidatovTalapkerlerdin_tizmesi/Spiski_kandidatov_v_deputaty_JK_KR/ (erişim tarihi: 04.01.2019)

203https://shailoo.gov.kg/ru/Kandidaty_Talapkerler/Spisok_kandidatovTalapkerlerdin_tizmesi/Spiski_kandidatov_v_deputaty_JK_KR/ (erişim tarihi: 04.01.2019)

204 Konstitutsiya KR, 4.madde, 3.fıkra

kurulması yasak olduğundan dolayı seçim öncesi propaganda ve toplumda kendi etkisini yaratmak isteyen siyasi aktörler dini unsurlardan yararlanmaktadır. Bunlara bir örnek, son parlamento seçimine katılan “Uluu Kırgızistan” siyasi partisidir.

“Uluu Kırgızistan” kendini vatanseverlerin partisi olarak konumlandırmakta. Asıl amacı “Kırgızistan'ın geleceğini düşünen vatandaşları birleştirerek Büyük Kırgız devletini yeniden oluşturmaktır”. Partinin programı beş adımdan oluşmaktadır.

- Birincisi, iktidar sistemini temelden değiştirmek;
- İkincisi, “Kanun altında herkes eşittir!” sloganı altında disiplinin güçlendirilmesi;
- Üçüncü adım “Giderlerin gelirlere aynı olması”. Bu adım, devlet memurlarının sayısını azaltarak aşırı devlet harcaması sorununu çözmeyi önermektedir.
- Programın dördüncü adımı halka kredi verilmesidir.
- Son adım ise, yeniden işletme sanayi işletmelerini yeniden kurmak, enerji sektöründeki sorunları çözerek ekonomiyi geliştirmek²⁰⁵.

Parti liderleri adaylarının çoğunluğunun dindar olduklarını, parti resmen dini temellere dayalı kurulmazsa da din konusunda da büyük endişe duyduklarını açıkça ifade etmektedirler. VI Dönem parlamento seçimlerinde parti, Kırgızistan'ın eski müftüsü, inançlıların üzerinde büyük etkisi olan Çubak Hacı Calilov tarafından desteklenmiştir. “Uluu Kırgızistan” Partisinin dini değerlerden esinlenerek kurulduğu söylenebilir.

4.2.1 Siyasi Partiler ve Kimlikleri

Kırgızistan'daki siyasi partilerin tümünün amaçları birbirine benzerdir, ideolojik tutumlarını tanımlayacak net bir çizgi yoktur, birbirinden farklarını gösteren net bir anlayış yoktur. Partilerin yüzünü, farklılıklarını, ideolojik kimliklerini görmek mümkün değildir. Hepsinin seçim programları siyasi istikrar, ekonomik gelişme, refah devleti kurma gibi basmakalıp tezleri içermektedir. Aynı zamanda, sıradan parti üyeleri sosyalistler, demokratlar ve sosyal demokratlar arasındaki farklılıklar hakkında hiçbir bilgiye sahip değiller. Yine de, parti kimliğinin belirsiz olmasının nedeni sadece partilerin çok sayıda olmasında değil, aynı zamanda programların net olmaması, partilerin

²⁰⁵ <https://rus.azattyk.org/a/27276484.html> (erişim tarihi: 01.01.2019)

etkisizliği (ülkenin politikasının oluşumunu etkilemek) ve parti ideolojisinin yokluğundadır.

Partilerin içinde kimliğe sahip olmada büyük zorluklar vardır. Bu çerçevede ülkede yasadışı partiler vardır, ancak onların kimliği toplumda başka partilerle kıyasla daha iyi bilinmektedirler. Örneğin, ülkede faaliyeti yasaklanıp kapatılan Hizb-ut Tahrir radikal siyasi partisi. Bu parti bilindiği kadar çok tehlikeli değildir, ancak Kırgızistan koşullarında (yolsuzluk, yoksulluk, mahkemelerin adaletsizliği vb.) taraftarları giderek daha fazla artacaktır. Hizb-ut Tahrir'in, hedefleri ütöpik olmasına rağmen, ülkede popüler olma nedeni nedir? Çünkü bugün hiçbir parti, anlaşılabilir bir ideoloji, Kırgızistan'ın uzun vadeli bir kalkınma modelini teklif edemez. Hizb-ut Tahrir, herkes için anlaşılabilir programa, en basit hedeflere sahiptir. Bu durum aynı zamanda Komünistlerin neden popüler olduğunu da açıklamakta. Çünkü onlar da, aynı şekilde idealist hedefleri ve ütopyayı teklif etmişlerdi.

Sonuçta, seçmenler dini eğilimde konuşan liderlere daha fazla güvenmektedirler, asıl argüman ise Tanrı'dan korktukları ve bu yüzden de adaletli olacaklar ve yolsuzluk, rüşvet gibi yasadışı işlemlere izin vermeyecekler. Kırgızistan'da modern laikçi siyasi aktörler devlet yönetimini iktidar ve servet mücadelesi haline getirmişlerdir. Onlarla karşılaştırıldığında, dini eğilimdeki partilerin yaptıkları için bu ve öbür dünyada sorumlu olma tezleri halka daha da inandırıcı ve cazip gelmektedir.

Kırgızistan'da dinden başka toplumu yetki altına alabilecek unsurlardan biri olan Tengirçilik hakkında bahsedilecek olursa, onun tarihi bir tecrübesi ya da politik bir temeli yoktur. İslam'ın, devletleri kurma (Osmanlı halifeliği, çeşitli emirlikler, orta çağda olduğu gibi modern tarihte, İran, Suudi Arabistan, Sudan), siyasi tecrübesi vardır. Tenirçilik ise genellikle millete odaklanmakta²⁰⁶, başka değişle kapsamı küresel değildir ve Kırgız halkının geleneği, tarihi, örf - adeti ile sınırlıdır. Bu yüzden ileride Tengirçilik mensuplarının seçim gibi siyasi süreçler ve toplumun siyasi görüşleri üzerinde etkisi dinin etkisi kadar büyük değildir.

Bugün, gençlerin kendi kimliklerini din ile özdeşleştirmeye başladığı bir değişim söz konusu olabilir. Gençlerin % 87,76'sından fazlası din konusunda tutucu olmayan, %

²⁰⁶ Kadir **Malikov**, "Osenka politioeskih prtiy s točki zreniya ideyno-religioznoy identifikasii", Akademiya yayın evi, Bişkek 2018, s.180

62,8'i öncelikle Müslüman olarak ve sonra Kırgız olarak tanımlamaktadır ²⁰⁷. Bu, gençlerin kültürel özdeşleşmeye ek olarak, İslam'da siyasi ve ideolojik özdeşleşme aradıklarını göstermektedir. Bu durumda, Hizb – ut Tahrir gibi yasal olmayan partilere olan ilgi, yasal seküler siyasi partilerin nüfusun her yıl İslamlaştığını göz ardı ettiklerinin göstergesidir. Dolayısıyla böyle partiler sıradan insanlar arasında kendi ideolojisini empoze etmede başarılı olacaklardır. Kırgızistan'ın laik siyasi partilerinin ideolojik benzerlikleri çerçevesinde, gelecekte siyasi alanda laik partilere alternatif olan İslam yanlısı söylemle, laik partiler oluşturulabilir. Dinden esinlenen herhangi bir alternatif parti Kırgızistan'da başarılı olacaktır.

Doğal olarak, bu, ülkede mevcut partilerin stratejisini ve taktiklerini etkiler ve partilerin seçim gibi siyasi süreçlerde başarılı olabilmek için programları seçmenlerin dini isteklerini yerine getirmeye yönelik faaliyetleri de içerecektir. Her şeyden önce, partinin üyeleri arasında ideolojik bir bağlantı olması gerek, eğer böyle bir bağ mevcut değilse, o zaman parti sadece ortak çıkarlar için bir araya gelmiş birlik olur. Seçmen, her şeyden önce herhangi bir politik lideri, kendine özgü ideolojik düşünce ve değerleri ile ilişkilendirir. Özellikle bugün Kırgız halkının ideolojik ve politik özdeşleşmesinin temeli, çoğu zaman politik görüşleri değil, manevi değerler ve ideolojik eğilimlerden yani İslam'dan kaynaklanmaktadır.

Ülkedeki daha büyük bir problem ise devlet yönetiminde, devlet bekası, istikrarı için çalışacak bireylerin yokluğudur. Bugün, siyasilerin temel amacı – iktidara gelmek. Fakat eğer insanları dini ve manevi değerler, ülke istikrarı gibi iktidardan daha yüksek bir şey birleştiriyorsa, o zaman onlar için iktidar hedefe doğru ilerleyen görevleri çözmede bir araç haline gelir ve bu ülkedeki durumu kökten değiştirir.

4.2.2 Siyasi Partiler, Ülke Sorunları ve Kamuoyu

Modern ekonomik ve sosyal istikrarsızlık döneminde, günümüzdeki siyasi partiler kısa vadeli programlarla faaliyetlerini yürütmekteler. Kısa vadeli sorunları çözmeye çalışmaktalar ve bu dolayısıyla onların kısa bir süreden sonra ihtiyaç duyulmayan ve güncel olmayan parti haline gelecektir. Alternatif vizyon veren uzun vadeli hedefleri olan partiler faaliyetlerini sürdürmeye devam edeceklerdir. Bu, siyasal elitlerin oluşumu için

²⁰⁷ **Sosialniy institut AUSA**, "*Politiçeskiy islam: orientirı molodejı*", AUSA-SİSİ Dergisi, 2018, Sayı 34, s.9.

şartlar sağlama zorunluluğu taşıyan devlet politikasının belirsizliğinin arka planına karşı bir alternatiftir. Böyle bir politikanın yokluğunda, alternatif siyasi parti, yukarıda belirtildiği gibi, milli-Müslüman odaklar içeren laik bir parti (demokratik veya sosyal demokratik, popüler vb.) olabilir.

Modern şartlardaki ideolojik tercih, halkın milli ve manevi canlanma sürecine uyum sağlayabilen partilere verilecektir. Seçmenlerimiz için ideolojik öncelikleri, çoğunlukla politik sosyalleşmeden (iktidar tutumu, siyasi yükümlülükler, aile, gelenek, din, vb.) gelen politik kültür türüne dayanmaktadır. Bunun yanı sıra hala sürdürülen Kırgız toplumunun milli zihniyetini dikkate almak gerekir. Laik-Müslüman normlarının nasıl birleştirildiği ile ilgili Türkiye'nin tecrübesi Kırgızistan için bir örnek olabilir. Herhangi bir siyasi parti, laik değerlere saygı duyarak, İslami kaynağı iktidarı elde etmek için değil, nüfusla çalışma alanında kullanıp, bir komünist, demokrat ve onunla birlikte bir inançlı olabilir. Eski filozofların belirttikleri gibi, din ve iktidar (politika) aslında birbirinden ayrılamaz bir tür ikizdir. Ancak politik özellikler dikkate alınmalı. Bizim elitlerimiz, Sovyetlerin siyasal kültürü ile yetiştirilmiş eski kuşaktır. Ancak, Kırgızistan, dini değerler için de geçerli olan küresel bir alanda yaşadığını anlayacak bir nesilin, yeni liderlerin ortaya çıkması ile karşı karşıyadır.

Kırgızistan için güncel konulardan biri de dinin ve dini figürlerin ülkedeki siyasi süreçlere etkisi sorunudur. Bu etki en çok seçim kampanyalarında açıkça görülmektedir. Kırgız Cumhuriyeti'nin Anayasası başta olmak üzere diğer mevzuatları uyarınca dini siyasi partilerin kurulmasına izin verilmemiştir. Kırgız Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 4.maddesinin 3.fikrasında şu şekilde "Kırgız Cumhuriyeti'nde, etnik ve dini temele dayalı siyasi partilerin kurulmasına izin verilmez; dini kurumlar siyasi amaç ve görevler güdemez"²⁰⁸ saptanmıştır. Bunun yanı sıra müftülük, camilerin siyasi kampanyalarda kullanılmasını yasaklamaktadır. Buna rağmen, din insanları, seçim kampanyalarında bazı siyasi partilerin lehine propaganda ve ajitasyonda kendi etkilerin göstermektedir. Örneğin, 2015'te yapılan son parlamento seçimlerinde siyasi partiler, Kurban bayramında farklı illerde dini bayram etkinliklerini düzenleme yoluyla adaylarının lehine etkin bir şekilde propoganda yapmışlardır. Kırgız toplumunda büyük bir etkiye sahip din adamı, "Aalımdar Keneşi" örgütünün üyesi Çubak Calilov, dini bir figür için kabul edilemez olsa bile ve siyasi süreçlere müdahale anlamına gelmesine rağmen, "Kırgızistan" siyasi

²⁰⁸ Konstitusiyaya KR, 4.madde

partisine oy vermek için açıkça çağrıda bulunduğunu “Azattık Radyosu” gazetesi yayınlamıştır.

Başka bir örnek ise 20 Eylül 2017’de, eski müftü Çubak Hacı Calilov’un şu andaki KC Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov’un cumhurbaşkanı adaylığının avantajlarından ve seçildiği takdirde ülkeye getireceği faydalardan bahsettiği bir video sosyal ağlarda yayınlanmıştır. Bu bağlamda, sivil toplum aktivistleri, adaylardan birini açıkça desteklediği için eski müftüye karşı bir çare kullanmalarını talep ederek Merkezi Seçim Komitesine başvurmuşlardır²⁰⁹. Benzer durumların önlemine almak veya engellemek için Kırgız Cumhuriyeti Merkezi Seçim Komitesine ve Din İşleri Devlet Komisyonuna sivil toplum örgütleri tarafından yapılan müracaatlara, Merkezi Seçim Komitesinin üyesi C. Bapanov bu tür meseleleri koordine etmek komitenin yetkisi olmadığını belirtmiştir. Din İşleri Devlet Komisyonu ise din insanları ve politikacılar arasındaki ilişkileri kontrol etme işlevi komisyona ait olmadığını bildirmiştir²¹⁰.

Aynı zamanda, siyasi uzman Adil Turdukulov, dini liderlerin siyasete daha fazla müdahale etmeye başladıklarından endişe duyduğunu ve bunu laik bir ülkede din adamlarının artan etkisinin göstergelerinden biri olarak gördüğünü belirtmiştir.

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, ülkede laiklik kavramı yanlış anlaşılmaktadır. Çünkü laiklik ilkeleri din adamlarının siyasi görüşü olmaması gerektiği anlamına gelmemektedir. Demokrasinin temeli özgürlüktür. Dolayısıyla siyasi, dini, kültürel görüş özgürlüğü gibi temel haklardan din adamları da yararlanmalıdır. Demokratik bir ülkede din adamları dahil olmak üzere kimseye siyasi görüşlerini ifade etme yasağı olamaz.

Bu yanlış tanımlama ve siyasi süreçlerde toplumda oluşan çatışmalar, anlaşmazlıklar mevzuattaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Kırgız Cumhuriyeti Anayasa’sı başta olmak üzere söz konusu alanı düzenleyen yasalarda siyasi süreçler, siyasi partiler ve din, dini adamlar ile ilgili düzenlemeler bulunmamaktadır. Dolayısıyla ülkede laiklik kavramını herkes işine geldiği gibi yorumlamaktadır. Meğerse, ülkede din alanındaki kanunların “babası” A.Sabirov laik devleti, dini açıdan nötr, prensip olarak resmi ideoloji şeklinde herhangi bir dine üstünlük tanımayan ve vatandaşların dünyaya

²⁰⁹ Elle **Alkanova**, *"Religioznyy aspekt na vıborah v Kırgızstane"*, Medium Dergisi, Eylül, Sayı 259, s.9

²¹⁰ Novosti İnformasiyonno go agenstvo «Radiyo Azattık», www. azattyk.kg, erişim tarihi: (07.05.2018)

bakış açılarını özgürce seçmelerine imkân tanıyan bir devlet²¹¹ olarak tanımlamış ve bu açıklama laik devlet kavramının resmi açıklaması olarak kabul edilip, Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı'nda yer verilmişti.

Din ve siyasi partilerin ilişkileri konusunda mevzuatta boşluklar olduğu görülmektedir. Kırgızistan'da henüz dini siyasi parti bulunmamaktadır. Lakin ülkede bazı siyasetçiler toplumun dindar kesimini etkilemek için seçim kampanyalarında dini faktörleri kullanmaktadırlar. Bu bağlamda, yukarıda bahsedildiği gibi doğal olarak ileride dini değerleri esas alan siyasi partilerin kurulma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda, dini liderler ve dini eğilimlere sahip hareketler henüz olgunlaşmamıştır, laik ve demokrasi ilkelerinden oluşan siyasetin süreci ve mekanizmaları hakkında hiçbir bilgiye sahip değillerdir, ancak bu süreç oluşturulma aşamasındadır. Laik partiler dini bir kaynağın nasıl uygun şekilde kullanılacağını düşünmelidir. Bu tür partiler, laiklik ve dindarlık siyasetinin kesiştiği noktalarda inşa edilmelidir. Neredeyse imkansız olan dinin toplumdan ayrılma yolunu değil, laik devlet kurumlarının dini örgütler ile halka hizmet etmek için işbirliği yapması gerektiğini anlamak önemlidir. Ulus-inşası sürecinde, çoğunluğun yararı için, bugün toplumun gözünde en meşru kaynak olan dini potansiyeli kullanılmalıdır.

Din seçmenler üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, ilişkilerin doğru şekilde kurulması ve dini örgütlerle etkileşimin sağlanması hem partiler hem de çıkarlarına ek yararlar sağlayabilir ve büyük ölçüde toplumun ve Kırgızistan halkının gelişmesine ve güçlendirilmesine katkıda bulunabilir. Çünkü toplumda, özellikle de genç kuşağın arasında giderek artan dine ilgi, ileride siyasi süreçleri etkilemede kaçınılmaz bir etken haline geleceği söylenebilir.

4.3 Kırgızistan'da Demokrasi ve Din Özgürlüğü

Kırgız Cumhuriyeti, egemen, demokratik, yasal, laik, üniter, sosyal bir devlettir²¹². Kırgız Cumhuriyeti'nde yaşayan her vatandaşa din özgürlüğü tanınmıştır. Kırgızistan'daki devlet ve kamu sisteminin demokratikleşme süreci, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki dinlerin doğal gelişimine katkıda bulunarak, modern toplumun

²¹¹ Maltabarov B., Religiya i Sosialno-Političeskiye Prosesı v Kırgızstane, Bişkek 2012, s.87

²¹² Konstitusiyaya KR, 1.madde

oluşumunu etkilemiştir. Devlet ateizmi politikasının yerine, dini inançları seçme, özgür bir dünya görüşü ve inanç sahibi olma imkanı tanıyan demokratik süreç taraftarıdır.

İstatistikler, İslam'ın değerlerinin yaygınlaşma temelinde cami sayısında artış olduğunu göstermektedir. Eğer Kırgızistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında camiye gidenlerin hepsi yaşlılar ise, şu anda camiye gelenlerin % 90'ı genç ve orta yaşlı insanlardır²¹³. Bişkek merkez meydanında yapılan Ramazan ve Kurban Bayram'da kılınan Bayram namazında, namaz kılınan Bişkek'in Ala-Too meydanı dolu olmaktadır. İslami eğitim kurumlarının sayısı artmakta, dini televizyon ve radyo programları, Helal Standartlar gibi Müslüman endüstrileri açılmaktadır. Dindarlar, etkin bir şekilde dini eşyaları kullanmaya başlamıştır. Ayrıca, kadınlar arasında başörtü takma yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla İslamiyet, ateistlik siyaset sonrası Kırgızistan'da Kırgız milli kimliğinin yeniden önemli bir parçası haline gelmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 20.madde, 5.fıkrasında, "Herkes dini ve diğer inançları seçmek ve yaşamakta özgürdür"²¹⁴, 32.madde, 1.fıkrasında, " Herkese vicdan ve din özgürlüğü garanti edilmiştir "²¹⁵ saptanmıştır. Başka deyişle ülkede İslam dini başta olmak üzere, herkes kendi dinin ve inancını Anayasal ilkeleri ihlal etmeden özgürce yaşayabilmektedir. Ancak mevzuatta belirlenen maddeler ile pratikte yaşananlar arasında büyük farklar vardır. Anayasal çerçevede din ve inanç özgürlüğü tanınmasına rağmen bu özgürlüklerin gerçekleştirilmesinde toplumda eleştiri ve olumsuz tepkilere maruz kalan vatandaşların sayısı oldukça fazladır. Orta Asya ülkelerinin içinden Kırgızistan din özgürlüğü bakımından en hoşgörülü ve en özgür bir ülke olduğu bilinmektedir. Ancak her ne kadar demokratik denilse bile olumlu eğilimlerin yanı sıra ülkede din ve inanç özgürlüğü alanında başörtü, insanları defnetmede mezarlıklarda ortaya çıkan dinler arası anlaşmazlıklar vs sorunlar ile karşılaşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde demokratik ülke olan Kırgızistan'da dini özgürlüğün ne derecede sağlandığı başörtü sorunu, din ve ticari ilişkiler ve mezarlık sorunları üzerinden ele alınacaktır.

²¹³ <https://www.osce.org/ru/odihr/118673?download=true> (erişim tarihi: 29.03.2019)

²¹⁴ Konstitüsüya KR, 20.madde

²¹⁵ Konstitüsüya KR, 32.madde

4.3.1 Eğitim Alanında Başörtü Sorunu

9 Şubat 2009'da, toplumun tepkisini üzerine toplayan eğitim kurumlarında başörtü takmayı yasaklayan Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın emir yayınlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve okul idareleri tarafından, başörtülü kızlara, başörtülerinin çıkartma konusunda çalışmalar yapılmıştır. Okul üniformaları için şartlar belirlenmiştir - örneğin, eteğinin uzunluğu diz üstü , orta sınıflar için fiyonk takılması zorunlu hale getirilmiştir. Başka deyişle, okul forması standartları getirilmiştir.

Başörtülü öğrencileri bazen okulun toplantılarında rezil ederek derslere girmelerine izin verilmezdi. Kız öğrencilerin, başörtülerini zorla başından çıkartılarak, eğer öğrenciler başörtüsü takmaya devam ederse saçlarını yakmak ile tehdit edilerek, arkadaşları arasında aşağılanarak, hakaret edilerek ve "iyi yolun yolcusu" olmadığı için başörtü taktıkları iddiası ile suçlanarak vs kız öğrencilerin öğretmenler tarafından istismara uğradığı durumlar vardır²¹⁶.

Kız öğrencilerin ebeveynleri, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'na göre, her vatandaşa, dinine, milletine veya cinsiyetine bakılmaksızın, din seçme özgürlüğü ve çalışmaya, eğitime eşit erişim hakkının güvence altına alındığını söyleyerek, eğitim haklarını savunmuşlardır. Anayasa, halk ve hükümet arasındaki bir antlaşma olarak, tüm vatandaşları içermelidir. 2008 yılında kabul edilen “Kırgız Cumhuriyeti'nde İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili” Kanun'u, insanın din özgürlüğü hakkını sağlama ve dini faaliyetleri düzenlemeyi amaçlamaktadır.

Din ve inanç özgürlüğü hakkı birçok BM uluslararası anlaşmalarında yer almaktadır: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Din veya İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasviyesi Edilmesine Dair Bildiri vs. AGİT çerçevesinde din ve inanç özgürlüğü meseleleri Kırgız Cumhuriyeti'nin yükümlülüklerine dahil edilmiştir.

Yukarıda listelenen belgelerin yanı sıra Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, okul tüzükleri, öğretmenler ve okul müdürleri için geçersiz görünmektedir. Söz konusu durumlarda okul tüzükleri, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'ndan daha üstün ve toplumun

²¹⁶ Cmal **Fronbek kızı**, "Problemı noşeniya religioznoy atributiki v obşestvennih mestah u musulman v Kırgızstane", İslam Acarı Dergisi, 2018, s. 9

çeşitliliğini dikkate almamakta. Sivil toplumun etkin desteği sayesinde, 19 Şubat 2009'da Eğitim ve Bilim Bakanlığı, eğitim kurumlarında başörtüsü takmaya izin verme kararını belirten emir yayınlamıştır²¹⁷. Bu durum, Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın emirlerinin yasal gücü ve Kırgız Cumhuriyeti Anayasasına uyup uymama sorununa örnek olmaktadır. Başka deyişle, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda her vatandaşa din ve inancını özgürce yaşama hakkı tanınmasına rağmen 9 Şubat 2009'da Milli Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın kararı ile eğitim kurumlarında başörtü takma yasağı ile vatandaşların Anayasal düzeyde tanılan haklarına sınırlamalar getirilmekte. Bu durum ise, ülkede Anayasa'nın yasal gücü tüm kanun ve düzenleme normlarından üstün olduğu, tüm yasa ve düzenleyici normalar Anayasa'nın maddelerine uyma zorunluluğunu göz ardı etmektedir. Söz konusu emir de Anayasa'ya aykırı gelmektedir.

Kız öğrencilerden ve ailelerinden gelen şikayetlerin sayısı yıldan yıla artmaktadır. 2009'dan bu yana, Kadınların İlerici Halk Birliği (KİHB) Mutakalim'e, okul, üniversite öğrencileri ve başörtülü öğretmenler tarafından haklarının ihlal edildiğine dair, 5.000'den fazla şikayet gelmiştir. Sivil toplum kuruluşu olan KİHB Mutakalim Eylül 1999'da kurulmuş ve DİDK'da tescil edilmiştir. Ocak 2000'de ise Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'na tescil edilmiştir. Bu halk birliği, üç ayda bir İslam Acarı gazetesini, sağlık, aile, din ve kadın hakları konusunda kitap ve dergiler yayınlamaktadır. Kadınların İlerici Halk Birliği Mutakalim'in amacı, kadın inançlıların çıkarlarını ve haklarını geliştirmek ve ülkedeki barışı güçlendirmek için toplumun laik ve dini kesimleri arasında bir köprü görevi yapmaktır²¹⁸.

Her yıl, okul yılının başında ve sonunda, Milli Eğitim Bakanlığı ve ortaokulların idareleri kız öğrenciler üzerinde baskı uygulamaktadırlar. Aşağıda, Mutakalim'e gelen şikayetlerden birkaç örnek yer almaktadır:

- 87 numaralı okulun öğrencisi Aycan Gaparova, okul müdürü Canıl Mutalipovna Isakova'nın, başörtüsünü şahsen çıkardığı ve sınıf arkadaşlarının içinde psikolojik baskı uygulamıştır. Bu olaydan sonra, Aycan Gaparova okula gitmek istememiştir. (23/01/17)

²¹⁷ Obşestvenniy fond Otkritaya Pozisiya, "Svoboda religii i ubejdeniy v Kirgizstane. Sodeystvuya mejkonnessionalnomu soglasiyu i obespeçeniyu verhovensta prava", Bişkek 2018, s. 68

²¹⁸ <http://mutakallim.kg/> (erişim tarihi 10.01.2019)

- 2012 yılında, C.Balasagun Kırgız Milli Üniversitesi Doğu Araştırmaları Fakültesi Dekanı Tınçbolot Dadıeviç Cumanaliev'in başörtüsü konusunda "Eğer kızlar başörtülerini çıkarmazsalar. Her gördüğümde onlar ile "uğraşacağım" diyerek bu konuda kendi memnuniyetsizliğini dile getirdiğini söyleyen üniversite öğrencilerinden bir sürü şikayet gelmiştir. Dekanın bu davranışının sonucu olarak, kızlar derslere katılamaz hale gelmişlerdir.
- 13 Mart 2018 tarihinde, Cıpar Aslanova'dan bir şikayet gelmiştir. Kızı M. Salihov adındaki okulda 9. sınıfta okumakta. Bu okulun müdürü, birkaç gündür okula başörtüsü takmaması gerektiğini söyleyerek derse girmesine izin vermemekte. Bu nedenle, öğrenci ders programından geride kalmakta. Şikayetçi, "Kızım psikolojik depresyonda, her gün okuldan ağlayarak gelmekte. Müdür, onun okulunu değiştirmemiz gerektiğini söylüyor, ancak köyümüzdeki tüm okullarda başörtüsünü yasaklamaktalar. Bu, vatandaşların haklarının doğrudan bir ihhalidir"²¹⁹ diye vurgulamakta.

"Mutakalim"e, başörtüsü takması nedeniyle kızları okulda baskı gören ebeveynlerden şikayetler gelmektedir. Soru özellikle Kırgızistan'ın güneyinde çok kritik durumda. Ülkenin güneyindeki yaşayan halkın çoğunluğunun dini geleneklere göre yaşamaya çalışan Müslüman inancılar olduğu belirtilmelidir. Başka deyişle, Kırgızistan'ın güney kısmı kuzey bölgelerine kıyasla daha da dindardırlar. Kızların anne babaları kendi lehlerine bir çözüm beklemektedirler. Onlara göre, eğer böyle devam ederse, okula gitme oranı hızlı bir şekilde düşecektir... çünkü İslami Şeriat'a göre başörtü takmak her Müslüman kadının borcudur ve eğer başörtüsü takmaları yasaklanmaya devam edecekse birçok kız öğrenci, okula gitmekten vazgeçmek zorunda kalacaklardır. Kırgızistan, inançlıların haklarıyla ilgili sorunları gündeme getiren büyük bir Müslüman topluluğuna sahip tek Sovyet sonrası ülke değildir. Toplumun hayatına dinin hızla nüfuz etmesine rağmen, devlet organlarınca toplumda dini canlanma ile ilgili yeterli bir çalışma yapılmamaktadır. Yapılan çalışmalar bu değişimlere ayak uyduramamaktadır. Her yeni Eğitim Bakanının gelmesiyle, başörtüyü okul ve üniversite öğrencilerinin başından kaldırmayı amaçlayan bir girişimde bulunmaktadır.

²¹⁹ Cmal **Fronbek kızı**, "Problemı noşeniya religioznoy atributiki v obşestvennih mestah u musulman v Kırgızstane", İslam Acarı Dergisi, 2018, s. 6

Kırgızistan'daki dini alanda devlet politikası, vatandaşların dini, inançlarını ifade etme ve dünya görüşlerini seçim özgürlüğü ilkelerine dayanmaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ülkeyi laik, demokratik bir devlet olarak tanımlamaktadır; bu, hiçbir dinin devlet ideolojisi olarak kabul edilmeyeceği; din ve kültür devletten ayrılmıştır; devlet kurumlarının faaliyetlerine dini örgütlerin ve din adamlarının yön vermesi yasak olduğu anlamına gelmektedir. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, dine dayanan herhangi bir ayrımcılık yapılmasını yasaklamıştır. Anayasal ilkelere dayanarak, devlet politikası her vatandaşın inancına saygı göstermeyi, dinler arası ve etnikler arası uyumu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Lakin Anayasal ilkelere rağmen, yukarıda bahsedilen durumlarla karşılaşmaktadır. Bu durumları önlemek için devletin din alanındaki politikasını belirleyen Eylem Planı kabul edilmiş ve onun gerçekleştirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Ancak bu tür soruları çözmekte bir Eylem Planı yetersizdir. Eğitim alanındaki mevzuatlara değişiklikler ve dini detayları içeren eklemeler yapılmalıdır. Anayasa'nın ihlali, vatandaşların din ve inanç özgürlüğünün gözardı edilmesi sorunlarını ortadan kaldırmak için dini örgütler, devlet ve yerel yönetim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve tüm vatandaşlar işbirliği içerisinde bulunmalıdır.

4.4 Dini Sorunların Kalkınma Projeleri ve İş Alanlarına Yansıması

Anayasa'ya göre, Kırgız Cumhuriyeti, egemen, demokratik, yasal, laik, üniter, sosyal bir devlettir. Ülke sınırları içinde tam devlet iktidarına sahiptir, bağımsız olarak iç ve dış politikasını uygular²²⁰.

2014–2020 Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı'nda, laik bir devletin anayasal ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkede, devlet ve onun organlarının toplumun bir kısmına değil, tümüne hizmet etmesi gerektiği²²¹, vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, Kırgız Cumhuriyeti'nde, hiçbir bir din resmi veya zorunlu olarak kabul edilmez; din ve bütün kültür devletten ayrıdır; devlet kurumlarının faaliyetlerine dini örgütlerin ve din adamlarının yön vermesi yasaktır²²². Burdan anlaşıldığı gibi, hem vatandaş, hem devlet görevlileri Anayasa'daki devletin laik, demokratik kimliğine farklı vurguda

²²⁰ Konstitusiyaya KR, 1.madde

²²¹ Konstitusiyaya KR, 5.madde

²²² Konstitusiyaya KR, 7.madde

bulunmaktadırlar. Dolayısıyla, sıklıkla devletin laik kimliği ile, demokratik kimliği birbiriyle çatışır şekilde yorumlanmaktadır. Halbuki, laik ve demokratik kimliği birbiriyle uzlaşır şekilde yorumlanması gerekmektedir.

Eylem Planı'nın devamında "Kırgız Cumhuriyeti'nin nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu göz önünde bulundurularak, devlet organlarının İslami örgütler ve kurumlar ile etkileşiminin özel niteliğe sahip olduğu²²³" belirtmektedir. Devlet-din ilişkilerinin ve dini alanda süreçlerin uyumlaştırılmasının önceliğine dayanarak, milli güvenlik ve kültürel kimliğin sağlanması için devlet, Hanefizm ve Matüridizm inancının dini hukuk okulu temelinde, geleneksel ılımlı Sünni İslam biçimlerini güçlendirmek ve geliştirmek için koşullar yaratmaktadır.

Devlet, dini kurumlar ve örgütler ile farklı düzeylerde işbirliği yapmakta serbesttir. Ancak, BMT İnsan Hakları Komitesi "dinin geleneksel olması ve tutucularının nüfusun çoğunluğunu oluşturması, diğer dinlerin tutucularına ya da inançlı olmayanlara karşı herhangi bir ayrımcılığa yol açmaması gerektiğini²²⁴" belirtmektedir. Bunun dışında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de belirttiği gibi, "devletin demokratik bir toplumda bir arada var olan çeşitli inançların ve dini grupların çıkarlarını uzlaştırmak için adımlar atması gerekebilse de, devletin düzenleyici işlevini yerine getirme ve farklı din ve inanç grupları ile ilişkilerini sürdürme konusunda tarafsız kalması gerekmektedir"²²⁵.

2006 yılında, KC Cumhurbaşkanı "Kırgızistan'da İslami finans ilkelerinin uygulanması hakkında pilot proje" kararnamesi imzalamıştır. Bu karar, "Kırgız Cumhuriyeti'nde İslami Bankacılığın ve finansın uygulanması ile ilişkin Kırgız Cumhuriyeti, İslami Kalkınma Bankası ve Ecobank A.Ş. arasındaki karşılıklı anlayış" memorandumunun şartlarının yerine getirilmesi için alınmıştır. Bu belgeye göre, Kırgızistan Cumhuriyeti, özellikle İslam Kalkınma Bankası'nın üye ülkelerinden yatırım yapan, yabancı yatırımcıların desteği ile yoksulluğu azaltmaya odaklı, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını iyileştirme yönünde faaliyetler gösterme yükümlülüğünü üstlenmiştir²²⁶. Projenin, Kırgız Cumhuriyeti'nin bankacılık sisteminde İslami bankacılık

²²³ Konsepsiya, II.Bölüm, 12.madde

²²⁴ Komitet OON po pravam čeloveka, zamečaniye obşego poryadka № 22, 9.fıkra

²²⁵ Delo «Kokkinakis protiv Gresii», reşeniye ESPÇ jn25.05.1993 g., isk №14307/88, 33.fıkra; «Bessarabskaya metropoliya i drugiye », reşeniye ESPÇ ot 13.12. 2001 g., isk №45701/99, 123.fıkra, «Hasan i Čavuş protiv Bolgarii », reşeniye ESPÇ ot 26.10.2000 g., isk №30985/96, 78.fıkra

²²⁶ Kırgız Cumhuriyeti 1993 yılından itibaren İslam Kalkınma Bankası'nın üyesidir

ve finansman ilkelerinin uygulanmasına katılma isteğini belirten Ecobank aracılığıyla pilot olarak uygulamaya geçilmesine karar verilmiştir.

31 Mart 2009'da, üç yıllık bir pilot projenin ardından, Cogorku Keneş, bankaların İslami finansman ilkeleri üzerinde çalışmasına izin veren bir yasa çıkarmıştır. 14 Mayıs 2010'da, Ecobank A.Ş. resmi olarak "EcoİslamicBank" Halka Kapalı A.Ş. adını değiştirmiştir²²⁷. Adını değiştirdi ve Kırgızistan'da Merkezi Banka tarafından İslami finansman ilkelerine göre işlem yapmak için lisans almış tek banka olmuştur. Bankanın, EcoİslamicBank A.Ş., İslami finans ilkelerine uyumunun garantörü, operasyonların yürütmesini İslami bankacılık ve finansman ilkelerine göre izleme yetkisine sahip olan Şeriat Konseyi'dir. Konseyin üyeleri ise Müslüman Eğitim Kurumunun Yönetim Kurulu Başkanı (Bahreyn Krallığı), Uluslararası Şeriat İslami Finans Araştırma Enstitüsü Genel Müdürü (Malezya), Kırgızistan Müftüsü, Kırgız Cumhuriyeti Müftülüğünün Fetva departmanının çalışanı, 7.mikrorayon Camiisi'nin imamıdır²²⁸.

Bu yenilik, toplumun tartışmasına neden olmuştur ve hala tartışılmaktadır. Bankaların İslami ilkelere uygun bir şekilde faaliyet göstermesini destekleyenler, bu yeniliğin Kırgızistan'da kullanılan genel kabul görülmüş finansal mekanizmalara layık bir alternatif olduğu kanısındadırlar. Karşıçkanlar ise, aksini, İslam dünyasından getirilen ilkelerin uygulanmasının endişe verici bir durum olduğunu, çünkü eğer bu ilkeler uygulanmaya devam ederse, devlet, temeli olan laik ilkeleri kaybedeceği iddiasındadırlar. Belki de, dini temelde finansman ilkelerinin getirilmesi ciddi bir tehdit değildir, ancak dini gerekçelerle bir çatışma meydana gelirse, devletin yapacağı tercih aslında devletin ve toplumun konumunu belirleyecektir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin İslami Kalkınma Bankası ile, bir sürü sözleşmeleri, özellikle de elektrik sağlamanın, köylerin ve uzak bölgelerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi, otoyolların yeniden yapılandırılması vb alanlara yönelik kredi sözleşmeleri mevcuttur.

Sözleşmeye bağlı yükümlülöklere göre, Kırgızistan Cumhuriyeti İsrail'i boykot etme konusundaki İslam İş birliğı Teşkilatı'nın²²⁹ kurallarına uymalıdır. Ek olarak bazı

²²⁷ <http://ecoislamicbank.kg/static/history.html> (erişim tarihi: 10.01.2019)

²²⁸ <http://ecoislamicbank.kg/static/icouncil.html>(erişim tarihi: 10.01.2019)

²²⁹ İslam İşbirliğı Teşkilatı (Organisation of Islamic Cooperation (OIC) — İslam ölkelerinin uluslararası bir kurumudur (2011 yılına kadar İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) olarak adlandırılmıştır). Şu anda 57 ölkeyi birleştirmektedir

anlaşmalarda Arap Birliği'nin²³⁰ ve Afrika Birliği'nin²³¹ İsrail'e karşı boykot etme kurallarına uyması gerektiği belirtilmiştir. Boykot etme kuralları iki seviyeye ayrılabilir. Bunlardan birincisi, Arap devletleri ile İsrail arasındaki doğrudan ticaretin boykotu, ikincisi ise İsrail tarafı ile ticari faaliyetlerde bulunan şirketlerin yanı sıra İsrailli işletmeler ve şahıslarla iş yapan şirketler ile ilgilenen “üçüncü” firmaların boykotu.

Böylece, yukarıda açıklanan ilişkilerde, Kırgız Cumhuriyeti kendisini İslam devleti olarak göstermektedir. Öte yandan, Kırgızistan Dünya Ticaret Örgütü'nün üyesidir (DTÖ)²³², mevcut DTÖ kuralları herhangi bir üye ülkenin başka bir üye ülkenin mallarını boykot etmesini yasaklamaktadır. Her durumda, özellikle dini ve etnik meselelerle ilgili olarak belirli yükümlülükleri kabul ederken veya yerine getirirken, Kırgız Cumhuriyeti her şeyden önce ülkenin Anayasası'nda belirlenen devletin değerlerine ve ilkelerine dayanmalıdır.

²³⁰ Arap Birliği bölgesel hükümetlerarası kurumdur. 22 Mart 1945'te Kahire'de kurulmuştur. Kurucu ülkeler - Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün ve Yemen.

²³¹ Afrika Birliği, Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) halefi olan 54 Afrika Devletini birleştiren uluslararası bir hükümetlerarası kuruluştur. 9 Temmuz 2002'de kurulmuştur.

²³² Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization (WTO)) - 1 Ocak 1995'te uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve üye devletlerin ticaret ve siyasi ilişkilerinin düzenlenmesi amacıyla oluşturulan uluslararası bir örgüttür.

SONUÇ

Tarihi arka plan olarak ele alınan, birinci bölüm özetlenecek olursa, SSBC döneminde devletin din üzerindeki denetimi dine karşı farklı eylemler, protesto ve propagandalar üzerinden yürütülmüştür. Milletine, ırkına bakmaksızın SSCB'nin topraklarında yaşayan tüm vatandaşlara din ve vicdan özgürlüğü tanınmamıştır. Bunun yanı sıra din alanında devlet denetimini sağlayabilmek için bu alanda farklı devlet kurumları oluşturulmuş ve yerel halk arasında itibarlı din mensuplarına devlet idarelerinde vazife verilerek işbirliği yapılmıştır. Din mensuplarına işbirlikliği teklifleri din ile devletin ilişkilerinin uzlaşmasını amaçlamamıştır. Aksine devletin din üzerindeki denetimini gerçekleştirmenin bir vasıtası olarak kullanılmıştır.

Kırgız devleti, bağımsızlığını aldığından bu yana din ve vicdan özgürlüğüne geniş bir alan tanıyan bu yasal çerçevelere uygun olarak dini inanç ve dini kurumlarla ilgili mevzuatını oluşturmaya çalışmaktadır. Bu konu, çalışmanın ikinci bölümünde yer almıştır. Söz konusu bölüm özetlenecek olursa, 1993 yılında kabul edilen KC Anayasası'nda ülke demokratik, laik, sosyal ve egemen olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın söz konusu bölümünde belirtildiği üzere vatandaşlara din ve vicdan özgürlüğü tanınmıştır.

1991 yılında kabul edilen "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile İlgili" Kanun ise, din alanı ile ilgili hukuki düzenlemenin temelini oluşturmuştur. 2008 Din Kanunu, Kırgızistan'da din – devlet ilişkilerini daha somut hale getirmiştir. Böylece bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da vatandaşlar, yasal düzenlemeler tarafından sağlanan herhangi bir dine inanma veya inanmama, ibadetlerini yerine getirme, dini birlikler oluşturma hakkını elde etmişler, dini kurumlar da tüzel kişiliğe sahip olarak ve kurumsal bütünlüğe kavuşarak mülkiyet elde etme, mülkiyeti ile ilgili gerekli tasarruflarda bulunma, işlevlerini yerine getirebilmek için çeşitli anlaşmalar yapmanın yanı sıra uluslararası düzeyde de hukuki ilişkiler kurma imkânına kavuşmuşlardır.

Ancak, din özgürlüğü alanını düzenleyen yasal düzenlemelerde bir dizi aksaklıkları, çelişkilerin ve yasal boşlukların olduğu çalışmanın ilgili bölümünde belirlenmiştir. Bu durum söz konusu alanı koordine eden ulusal mevzuatın, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası hükümlerine ve uluslararası insan hakları antlaşmaları hükümlerine uygun hale getirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ulusal mevzuatta var olan çelişkiler, din özgürlüğünün sağlanması ve saygı duyulması üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Ülkede önerilen projeler ve yasal girişimler, insan hakları uzmanlığına, anayasal hükümlere ve KC tarafından kabul edimiş uluslararası anlaşmaların standartlarına uygunluğa tabi olmalıdır. Bunun yanı sıra Anayasa başta olmak üzere, yürürlükte olan, din alanının düzenleyen yasal düzenlemelerin hiçbirinde laikliği tanımlanmamıştır. Bu da toplumda laiklik kavramının yanlış anlaşılmasına neden olmuştur.

Bu sorunların ortadan kaldırılması, vatandaşlara din ve inancını hukuki açıdan özgürce yaşayabilmeleri için Kırgız Cumhuriyeti Milli Meclisi (Cogorku Keneş), din özgürlüğü hakkını sağlama alanındaki Kırgız Cumhuriyeti Anayasasına ve ülke tarafından kabul edilen uluslararası yükümlülüklerle aykırı gelen yasal düzenlemeleri gözden geçirmeli; ulusal mevzuattaki eksikliklerin giderilmesi için çalışmalar yapmalı, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve din özgürlüğü, diğer hak ve özgürlükler hakkında ulusal mevzuatta yer alan kısıtlamaları Kırgız Cumhuriyeti'nce kabul edilen uluslararası insan hakları ve özgürlük standartları ile uyumlu hale getirmelidir.

Dini teşkilatlanmayı ele alan üçüncü bölüm özetlenecek olursa, resmi dini kurumların hukuki statüsü net bir şekilde belirlenmemiştir. Dine olan ilginin hızla artma eğilimi ülkede eğitimli din görevlilerinin eksikliğini ortaya koymaktadır. Dini örgüt ve kurumların dini eğitim alanında yaptığı çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Dini bilgisizlikten kaynaklanan dini aşırılık, terörizm gibi ulusal güvenliği tehdit edecek sorunların önlenmesi için devlet tarafından dini eğitim almayı isteyen vatandaşların dini eğitim almalarına ve eğitimli din görevlilerini hazırlamaya, dini hizmetlerin kaliteli sunulmasına destek ve koşullar sağlanmalıdır.

Dini kurumların çalışanlarının çalışma statüsü, başka deyişle onların devlet memuru olup olmadığı ile ilgili yasal düzenleme yoktur. Bu yüzden, din görevlileri maaşlarını yapılan bağışlardan ve yabancı yatırımcıların yatırımlarından almaktadırlar. Dini kurumlar hangi ülkelerden yatırım alıyorsa o yatırımcının isteği üzerinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla, ülkede tarafsız ve topluma din ile ilgili gerçek

bilgilerin verilmesi zedelenmektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için din görevlilerine sosyal güvence ve maaş bağlanması, ulusal güvenliği tehlike oluşturmayacak bir şekilde dini hizmetlerin tarafsız sunulması için devlet bütçesinden din alanına bütçe ayrılmalıdır.

Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti, uzmanlar, insan hakları savunucuları ve resmi dini kurumlar ile birlikte din alanındaki devlet politikası Eylem Planı'nı gerçekleştirmede iş birliği içerisinde olmalı.

Resmi dini kurumların faaliyetlerinin sonucunu ele alan dördüncü bölüm, özetlenecek olursa, din alanındaki devlet politikasını gerçekleştirmek için dini kurumların devlet organları ile iş birliği etkili olmamaktadır. Bunun önemli nedenlerinden biri yukarıda da bahsedildiği gibi, dini kurumlarının hukuki statülerinin net bir şekilde belirtilmemesi ve devlet organlarında çalışan memurların söz konusu alanda yeterince bilgi sahibi olmamasıdır. Yetkileri dini örgütlerle etkileşimi içeren ve din alanındaki devlet politikasını sağlayan devlet ve yerel yönetim kurumlarının, mevcut sorunların çözümü için daha etkili bir yaklaşımları gerektirmektedir. Din alanında daha etkili çalışmalar yapabilmeleri için, söz konusu alanda yeterli bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla yetkileri din ile ilgili olan devlet ve yerel yönetim organlarının çalışanları kısa süreli kurslardan geçmelidir.

İkinci sorun ise, laiklik kavramının toplumda yanlış algılanmasıdır. Örneğin, başörtü ile okula gelme, laik bir devlet okulunda dinler hakkında temel bilgileri içeren dersin müfredata eklenmesi veya herhangi bir siyasi partinin asıl üyesi ya da ülkedeki siyasi figürün dini görüşünü açıkça ifade etmesi veya vatandaşların dini ihtiyaçlarının giderilmesinin gerektiğini dile getirmesi laiklik ilkesine aykırı geldiği iddiası ile sivil toplum kuruluşlarının ve toplumun tepkisini üzerine toplamaktadır. Siyasi figürlerin dini görüşe sahip olması, başörtü ile okula gitme vs laikliğe aykırı değildir, aksine demokrasinin temel ilkelerinden biridir. Siyasi partiler dahil olmak üzere tüm devlet ve yerel organların temel görevi toplumun maddi ve manevi gelişimine koşul sağlamak ve hizmet etmektir.

Bu yüzden, din özgürlüğünü geliştirmek açısından eğitim ve öğretim programları, dine ve dini hoşgörüye saygı duyulmasına teşvik edilmelidir. Din özgürlüğü, laiklik, dini hoşgörü gibi kavramlar ile ilgili eğitici ve aydınlatıcı çalışmalar yapılmalı. Din İşleri Devlet Komisyonu farklı din mensupları, dindar ve dini gerekçelere çok tutucu olmayan

insanlar arasındaki çatışmaları önleme, karşılıklı hoşgörü ve saygıyı güçlendireyi amaçlayan faaliyetleri genişletmelidir.

İmamların bulundukları yerel cemaata örnek olmaları nedeniyle en az ilkokul öğretmenleri kadar kültürlü, bilgili ve eğitilmiş olmaları gerekmektedir. İmamları teşvik etme ve çalışma güvencesi vermek için devlet tarafından maaşa bağlanmalıdır. İmamlara din adamı kimliği ile değil, öğretmenlerin eğitim alanında çalışan, doktorların sağlık alanında çalışan olduğu gibi imamların da devletin din alanındaki hizmetlerinde çalışan kimliği ile maaş bağlanmalıdır. Böylece, toplumun bu tür eylemlerin laikliğe aykırı olduğu algısı da yıkılacaktır. Böylece, toplumsal dokuyu bozacak yabancı misyonerlerin etkisinden de kurtulacaktır. Dolayısıyla resmi dini kurumların dayanışmacı toplumsal dokuyu güçlendireci şekilde düzenlenmesi gerekecektir. Bu bağlamda, devlet desteği ve denetimi altında Kırgız milli kimliğini oluşturmak mümkün olacaktır.

Sonuç olarak, devletin dini kurumları oluşturarak demokratik çerçevede halka hizmet sunma bağlamında, yanlış laiklik anlayışı dolayısıyla yetersiz kaldığı gözükmektedir. Devlet daha çok gözlemleyici görev üstlenerek koordinasyon merkezi olması ile kendini sınırlı tutmuştur. Halbu ki devlet dini ve dini eğitim kurumlarının oluşturulmasında daha aktif rol alarak Kırgız milli kimliğini zedeleyecek yabancı dini akımların olumsuz etkisinden korumalıdır. Çünkü devlet vatandaşın ihtiyaçlarını gidermekle yükümlüdür. Dini ihtiyaçlar da bu çerçevenin dışında değildir. Böylelikle araştırmamızın asıl amacı olan ülkedeki dini özgürlüğün ulaştığı nokta, çalışmadaki tespitlerden yola çıkarak, vatandaşların inanç ve vicdan özgürlüklerini rahatlıkla yaşabilmelerini karşılayamayacak seviyede olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin din – devlet ilişkilerinin düzenleme deneyimi Kırgızistan için örnek olabilir.

Yukarıdaki tespitlerden anlaşıldığı gibi Kırgız Cumhuriyeti'nde din – devlet ilişkilerinin daha sağlıklı bir yapıya kavuşması, tüm alanlarda dini özgürlüğün ulaştığı noktayı geliştirmek için bir hayli çalışmalar yapılması gerekmektedir. Toplumun ihtiyaçlarının giderilmesi devletin temel görevidir.

Bu çalışma, ileride Kırgızistan'da din – devlet ilişkilerini hukuki açıdan ele alacak çalışmalara katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

1. 168 iz 616 meçetey i medrese Calalabadskey oblasti ne proşli registratsiyu, <http://www.turmush.kg/ru/news:49471> (erişim tarihi: 10.10.2018)
2. Abdildaev M., *"İz istorii religii i ateizma v Kirgıztane"*, Akademiya yayın evi, Bişkek 1991
3. Ahmet Kuru, *‘‘Pasif ve Dışlayıcı Laiklik’’*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011
4. Alimova D., *"Bili li neobhodimosti v dvijenii "Hudjum"?"*, Literatura i iskusstvo Uzbekistana yayın evi, Taşkent 1992
5. Anvarmirzo Husainov, *‘‘Vklad dinastii Muftiev Babahanovich v vozrojdeniye İslama v Sredney Azii i v Kazahstane’’*, İslam v SNG Dergisi, Eylül 2010, Sayı 164
6. Arhiv Goskomissii po delam religiy pri Pravitelstve KR: uçet religioznih organizatsii i obedineniy, Dosya: 01, Fon Kodu: 022013, Yer NO: 6 6.
7. Atagulov Bekcan, *"Musulmanskoe prosveşeniye v sovremennom Kirgıztane"*, Bişkek 2017
8. Aydın H., *‘‘Aydınlanma'nın Ana Kucağında Laiklik ve Atatürkçülük’’*, Emin Yayınları, Bursa 2010
9. B. Groethuysen, *‘‘Sekulyarizm’’* (Çev. A.Nikolaev), Ensiklopediya Sosialnih Nauk Dergisi, 1999, Sayı 13
10. Babadjanov B., *"O fetvah SADUM protiv "neislamskih obıçaev". İslam na postsovetkom prostranstve: vzglyad iznutri"*, Moskova 2001
11. Bakıt Yusupov, *"Vıdeleniye zemel pod kladbişa i mejreligiozniye konfliktı, svyazannıye s zahoroneniymi"*, Bişkek 2018
12. Bilik V., *"Rol konfessionlanoy şkoli v jizni Turkestana"*, Nauka i prosveşeniye yayın evi, Aşhabad 1922
13. Bulan Enstitüsünün "Medreseler hakkında" raporu, Bişkek 2017
14. Bulan Enstitüsünün raporu, *‘‘Religioznoe obrazovaniye v Kirgıztane: medrese nujdayutsya v sroçnoy reforme’’*, Bulan institut, Nisan 2017.
15. Cemal Bali Akal, *‘‘Sivil Toplumun Tanrısı’’*, Afa Yayınevi, İstanbul 1990
16. Camal Fronbek kızı, *"Problemy noşeniya religioznoy atributiki v obşestvennih mestah u musulman v Kirgıztane"*, İslam Acarı Dergisi, 2018

17. Cusupov S., *"İslam v Kazahstane: prošloe, nastoyashsee, budușee"*, Moskova 2001
18. Dekret VSİK "Polojenie o edinoy trudovoy škole RSFSR" Moskva 30 sentabrya 1918 g. (Rusya Merkezi Yönetim Kurulunun "Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tek İşçi Okulu Hakkında" Kararnamesi" 30 Eylül 1918, Moskova)
19. Delo «Kokkinakis protiv Gresii », reşeniye ESPÇ jn25.05.1993 g., isk №14307/88; «Bessarabskaya metropoliya i drugiye », reşeniye ESPÇ ot 13.12. 2001 g., isk №45701/99, «Hasan i Çavuş protiv Bolgarii », reşeniye ESPÇ ot 26.10.2000 g., isk №30985/96
20. Din İşleri Devlet Komisyonu Başkan Yardımcısı Zakir Çotaev ile görüşme, 05.12.2018, Bişkek/Kırgızistan
21. Din İşleri Devlet Komisyonu Başkanı Zayırbek Ergeşov ile görüşme, 25.12.2018, Bişkek/Kırgızistan
22. Din İşleri Devlet Komisyonu Başkanı Zayırbek Ergeşov ile görüşme, 25.12.2018, Bişkek/Kırgızistan
23. Din İşleri Devlet Komisyonu Üyesi Gulnaz İsaeva ile görüşme, 25.12.2018, Bişkek/Kırgızistan
24. Din İşleri Devlet Komisyonu'nun Bilirkişisi Zamir Tursunbekov ile görüşmeden, 1.11.2018, Bişkek/Kırgızistan.
25. Dmitriy Kabak, Gulşayır Abdirasulova, *"O realizasii prava na svobodu veroispovedaniya v Kirgizstane"*, Obşestvennyy Fond "Otkritaya Pozisiya"
26. Ekzemplyar №1 Vıborı Prezidenta Kirgizskoy Respubliki 15 oktyabrya 2017 goda, Svodnaya tablisa, Ofisialniye Dannıye Sentralnoy İzbiratelnoy Komisii
27. Elle Alkanova, *"Religioznyy aspekt na vıborah v Kirgizstane"*, Medium Dergisi, Eylül, Sayı 259
28. Emil Nasritdinov, Nurgül Esenamanova, *"Religioznaya bezopasnost v Kirgizskoy Respublike"*,
<http://carnegieendowment.org/files/ReligiousSecurityinKyrgyzstan.pdf> (erişim tarihi 10.01.2019)
29. Erdal Giriş, *"Laiklik Kavramının Kronolojik Evrimi"*, The Journal of Europe – Middle East Social Science Studies, 2015, Sayı 49
30. Esenamanova N.S., *"İslam v Sentralnoy Azii v sovetskiy period"*, Vestnik KNU, Bişkek 2007

31. Eşon ibn Abdulmacidhan [http://ru.wikipedia.org/wiki/ Эшон_Бабахан_ибн_Абдулмажидхан](http://ru.wikipedia.org/wiki/Эшон_Бабахан_ибн_Абдулмажидхан) (erişim tarihi: 24.10.2018)
32. Ethem Ruhi Fırlalı, '*İslam Laiklik ve Türk Laikliğindeki Uygulamalar*', Berikan Yayınevi, Ankara 2010
33. Eyuboğlu İ.Z., '*Atatürk Devrimleri Işığında LAİKLİK*', Say Yayınları, İstanbul 1994
34. Gatagova Lyudmila, "*Mejdu strahom i nenavistyu: islamofobiya*", Rodina yayın evi, Bişkek 2016
35. Goryaeva Lyubov, "*Musulmanskoe prosveşeniye*", Bişkek 2008
36. Gosudarstvenniy Obrazovatelniy Standart Vışego Professionalnoĝo Obrazovaniya po napravleniyu Pedagogičeskogo Obrazovaniya Utverjdenniy Ministerstvom Obrazovaniya KR ot 15.09.2015 №1117/1 (Kırgız Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından 15.09.2015 Tarihinde Onaylanmış 1117/1 Sayılı "Eğitim Alanındaki Tüm Yüksek Eğitim Kurumları için Milli Eğitim Standartı), Bişkek 2015
37. <http://arch.24.kg/community/184691-grazhdanskije-aktivisty-vozmushheny-tem-chto.html> (erişim tarihi: 10.01.2019)
38. <http://center.kg/article/177> (erişim tarihi: 04.12.2018)
39. <http://ecoislamicbank.kg/static/history.html> (erişim tarihi: 10.01.2019)
40. <http://ecoislamicbank.kg/static/icouncil.html> (erişim tarihi: 10.01.2019)
41. <http://journal.asu.ru/wv/article/view/2336> (erişim tarihi: 23.10.2018)
42. <http://minjust.gov.kg/ru/content/81> (erişim tarihi: 04.01.2019)
43. <http://muftiyat.kg/content/нарын> (erişim tarihi: 23.10.2018)
44. <http://mutakallim.kg/> (erişim tarihi 10.01.2019)
45. <http://rrc.kg/> (erişim tarihi: 23.11.2018)
46. <http://www.dem.kg/index.php/ru/article/24533/kyrgyzstan-media-s-islamskim-napravleniem> (erişim tarihi: 23.03.2019)
47. http://www.knews.kg/society/53107_tursunbay_bakir_uulu_razorval_flag_izrail_ya_i_prizval_ispolzovat_ego_v_tualete_po_naznacheniyu/ (erişim tarihi: 10.01.2019)
48. http://www.president.kg/ru/novosti/3468_podpisan_ukaz_o_realizatsii_resheniy_a_soveta_oboronyi_kyrgyzskoy_respubliki_o_gosudarstvennoy_politike_v_religioznoy_sfere/ (erişim tarihi: 10.10.2018)

49. <http://www.sdpk.kg/> (erişim tarihi: 04.01.2019)
50. <https://islam-today.ru/blogi/rafik-muhametsin/islam-i-musulmanskoe-duhovenstvo-v-sssr-v-1940-1980> (erişim tarihi: 10.12.2018)
51. <https://kloop.kg/blog/2017/08/22/kyrgyzstan-media-s-islamskim-napravleniem/> (erişim tarihi: 25.03.2019)
52. <https://medium.com/@ellealkanova/transformirovat-na-statu> (erişim tarihi: 07.01.2019)
53. <https://rus.azattyk.org/a/27276484.html> (erişim tarihi: 01.01.2019)
54. https://shailoo.gov.kg/ru/Kandidaty_Talapkerler/Spisok_kandidatovTalapkerlerdin_tizmesi/Spiski_kandidatov_v_deputaty_JK_KR/ (erişim tarihi: 04.01.2019)
55. <https://www.academia.edu/15000412/> (erişim tarihi: 28.09.2018)
56. <https://www.osce.org/ru/odihr/118673?download=true> (erişim tarihi: 29.03.2019)
57. https://www.vb.kg/doc/304735_v_kyrgyzstane_vyshel_v_svet_islamskiy_jurnal_na_rysskom_iazyke_umma.html (erişim tarihi: 12.10.2018)
58. İyman Vakfi'nin Başkanı Nurcigit Kadirbekov ile görüşme, 16.12.2018, Bişkek/Kırgızistan
59. İbraev A.O., *"Prioritetnye napravleniya religioznoy politiki Kirgıztana"*, Vestnik Universiteta Mahmud Kaşgari Dergisi, 2018, Sayı 456
60. İgnatenko A.A., *"İslam na Poroge XX Veka"*, Parus yayın evi, Moskova 1989
61. İkrarov A., *"Ob ideologičeskoy rabote"*, cilt 3, Taşkent 1972
62. İkrarov A., *"O duhovenstve v škole"*, cilt 3, Taşkent 1972
63. İmakeeva R.T., Asankulova S.S., *"Tipologičeskij i perspektivı analiz razvitiya religioznh SMİ Kirgıztana"*, Vestnik OGU Derneği, Sayı 2
64. İsh. pismo GKDR №02-04/119 ot 18.02.2018 g. na imya predsdatelya Komiteta CK K. Osmonaliyeva.
65. İslam Üniversitesi'nin Eski Rektörü Mars İbraev ile görüşme, 15.11.2018, Bişkek/Kırgızistan
66. İslamskiy Universitet Kirgıztana v iyule 2017 goda poluçil lisenziyu Ministerstva obrazovaniya i nauki KR, <https://www.azattyk.org/a/28615715.html> (erişim tarihi: 23.12.2018)
67. İtogi monitoringa religioznh učebnih zavedeniy GKDR KR, 2017 g.

68. İtgovıy otčet situasıyonnogo issledovaniya-analiza, Fonda Evraziya Sentralnaya Aziya, 2016.
69. İzvestiya SK RKP (b). 2 mart 1920. No. 13.
70. Kadir Malikov, *"Osenka političeskih partiy s toçki zreniya ideyno-religioznoy identifikasii"*, Akademiya yayın evi, Bişkek 2018
71. Kanatbek Murzahalilov, *"Problemy gosudarstvenno-islamskih otnoşeniy v sovremennom Kirgıztane"*, <http://www.akipress.org/comments/news:13810> (erişim tarihi: 10.10.2018)
72. Kirgızistan Müftülüğü Daavat İşleri: <http://muftiyat.kg/category/разделы-статей/кмдб/даават-борбору>(erişim tarihi: 23.10.2018)
73. Kirgızstan Musulmandarının Din Başkarmasının Ustavı, 2014 – cıl 4 – martta V Kurultayının №2 toktomu menen bekitildi (04.03.2014 Tarihinde V.Kurultay'ın Kararnamesi ile onaylanmış Kirgızistan Müslümanları Dini İdaresi Tüzüğü)
74. Komitet OON po pravam çeloveka, zameçaniye obşego poryadka № 22
75. Kompleksnoe İssledovaniye Religioznoy Jizni V Kirgızskoy Respublike,n//OşDÜnün Kültüroloji enstitüsünün araştırma laboratuvarının raporu. 1998
76. Konsepsiya gosudarstvennoy politiki Kirgızskoy Respubliki v religioznoy sfere na 2014-2020 godı (2014-2020 Kirgız Cumhuriyeti'nin Din Alanındaki Devlet Politikası Eylem Planı)
77. Konsepsiya Nasionalnıy Bezopasnosti Kirgızskoy Respubliki ot 18 Fevralya 2009 goda №115 (18 Şubat 2009 Tarihinde kabul edilmiş 115 Sayılı Kirgız Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenliği Eylem Planı)
78. Konstantin Larionov, *"Hristianskiye organizasii v sovremennoy religioznoy jizni Kirgızstana: vozmožnosti i vizovı"*, ZHPPI Dergisi, Nisan 2018, Sayı 134
79. Konstitusiya Kirgızskoy Respubliki Prinyataya Referendumom 27 iyunya 2010 goda (27 Haziran 2010 Referandum'unda kabul edilmiş Kirgız Cumhuriyeti Anayasası), Akademiya yayın evi, Bişkek 2010
80. Kozukulov T., *"Problemy Borby S Religioznım Ekstremizmom V Usloviyah Globalizatsii V Ferganskoy Doline"*, Oş, 2008, s.80
81. Kozukulov Timur, *"Günümüz Kirgızlarda Din Anlayışı ve Fenomenleri"*, Uluslar Arası Türk Dünyası Din Anlayışları Sempozyum, 4-6 Kasım 2010
82. Mahatma Gandi, *"Benim inancım"*, Yoga Eks- Press Dergisi, 2009, Sayı 15

83. Malaşenko A., *İslamskoe vozrojenie v sovremennoy Rossii*, İstoriya yayın evi, Moskova 1998
84. Malaşenko A.V., *"Musulmanskiy mir SNG"*, Moskova 1996
85. Maltabarov B., *"Religiya i Sosialno-Politiçeskiye Prosessi v Kirgizstane"*, Bişkek 2012
86. Maltabarov B., *Religiya i Sosialno-Politiçeskiye Prosessi v Kirgizstane*, Bişkek 2012,
87. Mosca Gaetano, *"Siyasal Doktrinler Tarihi"*(Çev. S. Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul 1968
88. Munara Borombaeva, *«Religiovedı obespokoenı situatsiyey, slovjivşeyasya vokrug DUMK»*, 24.KG Dergisi, Ocak 2014, Sayı 54
89. Murat Laumullin, *"Skolko veruyuşih v Kirgizstane?"*, Milli Firka Dergisi, Eylül 2017, Sayı 567
90. Mustafa Erdoğan, *"Demokrati, Laiklik, Resmi İdeoloji"*, Siyasal Kitapevi tarafından yayınlanmıştır, Ankara 1995
91. Mustafo Bazarov, *"Sovetskaya Religioznaya Politika v Sredney Azii 1918 - 1930 gg."*, Samarkand 2010
92. Nazira Kurbanova, *"İslamskoe Obrazovaniye v Kirgizstane"*, Sentralnoe Aziya i Kavkaz Dergisi, cilt 17, Sayı 134
93. Novosti İnformasiyonnogo agenstvo «Radiyo Azattık», www.azattyk.kg, (erişim tarihi: 07.05.2018)
94. Obrazovaniye DUM Sredney Azii (CAДУМ), İslam Uz. <http://islam.uz/home/news/islam-dunya/348-turfa.html>, (erişim tarihi: 23.10.2018)
95. Obşestvenniy fond Otkritaya Pozisiya, *"Svoboda religii i ubejdeniy v Kirgizstane. Sodeystviya mejkonfessionalnomu soglasiyu i obespeçeniyu verhovensta prava"*, Bişkek 2018
96. Obşestvenniy fond Otkritaya Pozisiya, *"Svoboda religii i ubejdeniy v Kirgizstane. Sodeystviya mejkonfessionalnomu soglasiyu i obespeçeniyu verhovensta prava"*, Bişkek 2018
97. Ofisialniye dannıye, predostavlenniye Goskomissiey po delam religiy Bulan İnstitutu.

98. Otçet Apparata Prezidenta "Vneseni izmeneniya v nekotore zakonodatelniye akti Kirgizskoy Respubliki v sfere protivodeystviye terrorizmu i ekstrimizmu" (Kirgiz Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın "Kirgiz Cumhuriyetinin Terörizm ve Aşırılığa Karşı Mücadele ile ilgili Bazı Kanunlarına Değişiklik Yapma" ile ilgili raporu)
99. Otçet Gosudarstvennoy Komissii po delam religii po ispolneniyu plana deystviy na 2015 - 2020 godı(Din İşleri Devlet Komisyonu'nun 2015 – 2020 Eylem Planı'nı uygulaması ile ilgili raporu)
100. Özer Ozankaya, "Türkiye'de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli", Cem Yayınevi, İstanbul 1993
101. Polojeniye o Gosudarstvennoy komissii po delam religiy Kirgizskoy Respubliki, Utverjdennoe Ukazom Prezidenta Kirgizskoy Respubliki ot 23.03.2012 goda No: 71 (23.03.2012 Tarihinde Kirgiz Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 71 Sayılı Kararnamesi ile onaylanmış Kirgiz Cumhuriyeti'nin Din İşleri Devlet Komisyonu'nun Tüzüğü)
102. Press - reliz o prezentasii teologičeskogo kolledja pri Kirgizskom Gosudarstvennom Universitete im. İ. Arabaeva (İ. Arabaev Devlet Üniversitesi'nin bünyesinde açılacak olan İlahiyat Lisesinin sunumundan Haber Bülteni)
103. Rafik Muhametşin, "İslam i musulmanskoe duhovenstvo v SSSR v 1940 - 1980 gg.", Bişkek 2008
104. Robertson Roland, "Serkovno – Gosudarstvennie Otnoşeniya v Sravnitelnoy Perspektive" (Çev. N.. Golubin), Nauka Yayınevi, Moskova 1990
105. S. Murzubraimov, "Teologičeskiye fakulteti kak noveşşaya alternativa v rasprostraneniі religioznoy sennostey v obşestve", Vestnik OşGU Dergisi
106. S.Yusupov, Provedenie Kulturno – Prosvetitel'skoy Politiki v SSSR'e, Vek – Noviy Dergisi, 2017, Sayı 4
107. Sentralniy gosudarstvenniy arhiv Kirgizskoy Respubliki (Kirgiz Cumhuriyeti Merkezi Arşivi), Dosya: F10, Fon Kodu: 7.D Yer No: 99.L. 8-9.
108. Sobirov O., Kozokov E., "Otnoşeniye gosudarstva k religii, veruyuşih k politike (1920-1924 gg.)", Obşestvennie nauki yayın evi, Taşkent 1994
109. Sosialniy institut AUSA, "Političeskiy islam: orientiri molodeji", AUSA-SİSİ Dergisi, 2018, Sayı 34

110. Ş. Zulfudinov, *Ograniçenoe osvoboğenje: gender, revolusiya i paranca v povsednevnoy jizni*, CAA Network Dergisi, Nisan 2017, Sayı 67
111. Timur Toktonaliyev, *"Kırgızstan: media s islamskimi napravleniyami"*, Dem.Kg yayın evi, Bişkek 2017
112. Urmanov E., *"İslam i kırgızı"*, İlim yayın evi, Bişkek 2001
113. V marte 2017 goda po itogam proverki v Bişkeke dsyavleno, çto pyat medrese ne imeyut elementarnih uslobiy i razreşitelnih dokumentov, <https://sputnik.kg/Radio/20170301/1032008566/almambetova-nachar-sharttagy-medreseler-tabylidy.html> (erişim tarihi: 12.11.2018)
114. V Oşskoy oblasti 221 meçet ne proşla registratsiyu, - Gosagenstvo po delam religii, <http://www.turmush.kg/ru/news:50832> (erişim tarihi: 10.10.2018)
115. V redaksii Ukaza Prezidenta KR ot 03.11.2015 goda UP №220 (03.11.2015 Tarihli UP 220 Sayılı Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı)
116. vinesenii proekta zakona na obşestvennoe obsujdeniye , <http://www.kenesh.kg/RU/Articles/15446> (erişim tarihi 20.01.2019)
117. Vişnevskiy A., *"Religiya v Sovetskom Soyuze"*, Sankt - Peterzburg 1990
118. XIX Vsesoyuznaya konferensiya Kommunističeskoy partii Sovetskogo Soyuzu. Stenografičeskiy otçet (Sovyetler Birliğinin Komünist Partisinin XIX.Kongresinin Sözlü Raporu) Politizat yayın evi, Moskova 1988
119. Zakon Kırgızskoy Respubliki "O Svobode Veroispovedaniye i Religioznih organizasiyah v Kırgızskoy Respublike" Prinyatoe 31 dekabrya 2008 goda №282 (31 Aralık 2008 Tarihinde Kabul edilmiş 282 Sayılı "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar ile ilgili" Kanunu)
120. Zakon Kırgızskoy Respubliki "Ob obrazovanii" (Kırgız Cumhuriyeti'nin "Eğitim Hakkında" Kanunu), ot 30.04.2003g. №92
121. Zulpukar Kılıç, *"Ak çıčkandardın carıştı ce muftiyat kantip "düköngö" aylandı?"*, Sayasat.KG Dergisi, Ocak 2014, Sayı 675

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Dinara APPASOVA

Uyruğu: Kırgızistan

Doğum Tarihi ve Yeri: 2 Haziran 1994, Kırgızistan/ Talas

Medeni Durumu: Bekâr

Tel: +90 505 996 43 08

email: appasova.d94@gmail.com

EĞİTİM

Lisans: Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na Bağlı Kamu Yönetimi Akademisi

Yüksek Lisans: Erciyes Üniversitesi

YABANCI DİL

Rusça, Türkçe, İngilizce